Onsheem

VERSCHIJNT TWEEMAANDELIJKS

JG. XXII, 5-6 * SLACHTMAAND 1968

ONS HEEM — Verschijnt tweemaandelijks — JG. XXII, 5-6 — SLACHTMAAND 1968

LEES IN DIT NUMMER :

Een Landdag met reuze(n)bijval te St.-Amandsberg
Landdag Sprokkelingen
De Vlaamse uitwijking naar Duitsland / W. Ledeganck
Het gedicht van de Scheldebron / T.J. Gerits
Geschil om een « Maeltyd met Voghelen » te Lo-Christi in 1440 / M.M.
Sprokkelingen
Molensprokkelingen
Onze Stam
Kollektieve Portretbidprentjes / K. Vanden Bergh
Familiekundige Vraagbaak
Familiekundige Sprokkelingen
In Onze Verbondsfamilie

DRUKFOUTEN

De lezer gelieve in vorige aflevering de volgende stovende drukfouten te verbeteren : Op blz. 150 op*rij*zen in plaats van op*rei*zen. Op blz. 155 opgevrolijk*t* in plaats van opgevrolijk en tweemaal had in plaats van had*t*.

ZONDEN EEN BIJDRAGE : R. Van den Abeele, St.-Martens-Latem (2) ; J. Pittoors, Borgerhout (2) ; M. Macharis, Gent ; F. van de Vyver, Borgerhout, (2) ; J. Weyns, Bokrijk (7) ; H. Ryckaert, Ukkel St.-Job ; E. Lepeer, Wenduine ; R. Lettens, Asse ; R. Verbeke, Wervik ; R. De Backer, St.-Amandsberg ; G.P. Baert, Hasselt ; A.T.W. Bellemans, Geel ; Z.E.P. V. Verstegen, Lokeren (2) ; R. Buckinx, Hove ; H. Dekeyser, Gistel (2) ; Zuster Gerarda Beun, Eeklo ; J. van Twembeke, De Pinte ; Z.E.P. Luyts, St.-Amandsberg ; Z.E.H. De Brouwer, St.-Gillis-bij-Dendermonde (9) ; G. Van Hove te Hove ; Jan Roegiers, Lembeke ; Z.E.P. T. Gerits, Averbode (3) ; St. Jena, Leuven ; H. Jamar, Oostham (2) ; J. Luyssaert, Avelgem ; L. Van Kerkhoven, Lint ; H. Stalpaert, Assebroek ; A. Verbeke, Vlamertinge ; H. Driessens, Geluwe.

LEDENWERVING.

Hierna volgt de weliswaar korte lijst van leden die in 1968 een nieuw lid hebben aangeworven : Jozef Penninck, Hubert Croux, E.H. Antoon Lowyck (2 leden), Gustave Rouquart, Jozef Van Rompaey, Raf van den Abeele.

Ongetwijfeld zijn er onder onze leden nog talrijke die voor ons tijdschrift propaganda maken en leden werven, maar die de storting door het nieuw lid zelf laten doen, zodat wij van hun aktie niets weten. Ook hen zij onze beste dank.

DE GROTE MOLENPRIJSKAMP VAN *ONS HEEM*

Op 31 wintermaand 1967 werd beslist de molenprijskamp te laten lopen tot na de grote vakantie 1968. De reden was dat de jeugdgroepen meestal in de grote vakantie op jeugdkamp gaan. Zo is dit de geschikte tijd voor die wedstrijd. Ziehier de uitslag. Er waren 67 inzendingen, waaronder 15 groepsinzendingen. Twee werden weerhouden. Een voor de jeugdgroepen en een van de volwassenen. De jury kende eenparig de grote prijs van de molenkenners toe aan de heer Gerry de Meerseman uit Oostappel (Westhoek van de Nederlanden-in-Frankrijk). De inzending bevatte meer dan duizenden typische molenwoorden nopens de werktuigen, de molenonderdelen en handelingen bij het oprichten van een molen. Het grootste aantal dezer woorden zijn in ons taalgebied nog nooit geboekstaafd. De jury maakte een opmerking : *de taalverzorging van de inzending kon beter.* Groot was de verrassing en bewondering van diezelfde jury, toen zij nadien vernam dat de prijswinnaar, gelijk alle Nederlanders-in-Frankrijk, op school nooit onze taal had kunnen leren schrijven, hoewel het de moedertaal van gans die streek is. De prijs der jongeren werd toegekend aan de groep *Willen* uit Brugge.

Aan de winnaars onze oprechte gelukwensen.

Een Landdag met reuze(n)bijval te St.-Amandsberg, op 14-15 Herfstmaand 1968

Een oord, waar heemkundigen uit gans Vlaanderen, en zelfs uit Dietse gewesten buiten onze rijksgrens, naar toe trekken, om er « ten landdage » samen te zijn, moet iets hebben aan te bieden, dat daartoe belangrijk genoeg is. Op het eerste gezicht heeft een zeer jonge, druk bebouwde, tegen een stad geplakte gemeente als St.-Amandsberg, bij Gent, dat nièt, wat landschap of oud verleden betreft. En toch beschikt dat dorp over twee kultuurfeiten van ongewone betekenis. Het zijn twee onderwerpen, waarmee elkeen van ons eens MOEST kennismaken. Dat zijn : de Vlaamse dodenakker « Campo Santo » en het enige nog werkelijk levende en bedrijvige begijnhof. Begijnhof en Campo Santo waren voor onze Landdag 1968 de twee aantrekkingspolen, maar dan, wat het eerste betreft, op een wijze die moest verrassen : dààr, immers, was het hoofdkwartier gevestigd, en we werden er omsponnen met zulk een open sfeer van hartelijke tegemoetkoming en gezelligheid, dat we er ons echt thuis hebben gevoeld. Het lijkt iets ongewoons, maar het is waar : we hebben er « verbroederd » met de wakkere begijntjes, en zij hebben ons met eerbied en waardering vervuld, en elk van ons wenst vurig, dat die oude en typisch Dietse vorm van vroomheid én sociaal leven moge worden bewaard en bestendigd, al gebeure het, desgewenst, met de nodige aanpassingen.

CAMPO SANTO

Het weerzien had plaats op het plein aan het gemeentehuis en de kerk van St.-Amandsberg, dat is nl. aan de voet van de heuvel van het Campo Santo, de « berg » waaraan de gemeente haar naam heeft te danken.

Wij beklommen die « kapelleberg » — zoals de volksmond hem noemt — om in de kapel, uit 1720, vooraf een uiteenzetting van Mr. De Schepper aan te horen, die de geschiedenis van de gemeente en haar (nu beroemd) kerkhof toelichtte. Nadien bezochten wij, onder zijn leiding en die van R. De Backer en dr. Behets, het Campo Santo, of « heilig veld », naam en opzet die te danken zijn aan pastoor Van Damme (1847). Wij wandelden langs de graven van tientallen grote Vlamingen, te beginnen met Jan Frans Willems (1793-1846), die hier het eerste praalgraf kreeg (26.6.1848), om te eindigen aan het graf van dr. Goossenaerts (1882-1963). Op dit laatste graf werd een bloemenkrans neergelegd, en de

Afb. 55. — Hulde op het graf van dr. Jozef Goossenaerts. Foto Fr. Sabbe.

Verbondsvoorzitter herdacht met enkele innige woorden de grote heemkundige én Verbondsvriend die dr. Goossenaerts is geweest.

Voor meer inlichtingen over dit beroemde kerkhof zij verwezen naar de sprokkeling nr. 3 : *Campo Santo.*

BIJ DE GROOTJUFFER

Een begijnhof heeft een « Grootjuffer ». Wat de abdis is voor een abdij, is de grootjuffer voor een begijnhof. Zij is dus de overste van de gemeenschap. Zij is nog jong, deze Grootjuffer, gulhartig, breeddenkend en aktief. Zij heeft, natuurlijk, ook een « Groothuis ». Dat is haar hoofdkwartier. Alle geschilderde portretten van haar voorgangsters hangen er aan de wand. Naar

Afb. 56. —In het huis der Grootjuffer : Pater Luyts tekent het guldenboek terwijl kalligraaf Rouquart tevreden toekijkt.

die ruimte, van ernst en geschiedenis èn rijk kunstbezit, zijn we getogen, om er de Landdag « officieel » te laten beginnen. Dr. Behets, voorzitter van de uitnodigende kring, begroette en Verbondsvoorzitter Weyns verklaarde de Landdag voor geopend. Er was dadelijk een gulle sfeer. De voorzitter dankte ook het gemeentebestuur van St.-Amandsberg, vertegenwoordigd door burgemeester professor Van Pottelberghe en twee schepenen, de heren Dr. Denys en Van Nimmen, voor belangstelling en gastvrijheid.

In het Groothuis hebben we het guldenboek getekend. En welk guldenboek ! De trots van heemkring « Oud-Oostburg » én van de maker van dat boek, de schoonschrijver en grote Verbondsvriend Gustave Rouquart. Hij is het, die blad na blad kleurrijk heeft bewerkt voor elke grote gelegenheid : sierschrift, heraldische tekening, landschap. Ze maken van dat boek een oudtijds juweel. Maar er zal er zo maar één zijn voor een heemkring in Vlaanderen. Hoed af voor de vaardige, edelmoedige en toegewijde kunstenaar Gustave Rouquart ! Deze « pluim » heeft hij ruimschoots verdiend. Nu we bij zijn kring te gast zijn geweest, nu hem DE schone kans werd geboden, ons zijn werk te tonen, was het ook de goede gelegenheid, hem de hulde van onze bewondering te laten blijken.

Wij stonden opeengepakt in het Groothuis. Er was, reeds de eerste dag, een prachtige belangstelling. De voorziene ontvangst kon er niet materieel bewerkstelligd worden. Daarvoor moesten we naar het St.-Jozef-Konvent trekken. Maar opgelet : nu kwam er een verrassing. In de gedaante van

REINAARD EN HERMELINE

We daalden amper de trappen van het Groothuis af, of tromgeroffel van de linkerkant trof ons oor, en wat had het te betekenen ? Hoe ongelooflijk het ook mocht wezen : Reinaard, hijzelf, en zijn Hermeline kwamen rustig aangestapt, over de begijnhofse kasseien. Bijval verzekerd.

Het waren de reuzen van de naburige gemeente Lochristi. Hun begeleider en taalman was de h. Matthijs, de man van de heemkring aldaar. Reinaard verschijnt deftig in bruine pij ; zijn Hermeline in het blauw, met een hermelijnen kraag en borststuk. Het zijn twee zeer elegante reuzen, verre van banaal. Ze hebben stijl (zie afb. 57). Hun ontwerper neemt deel aan de Landdag. Het is ons medelid de beelhouwer Firmin Devos, Destelbergen. De voorzitter vindt het eerder verdacht, een vos in een begijnhof... De taalman, echter, verdedigt de nobele bedoeling van Reinaard. Deze komt

plechtig en devoot ten landdage om er, eregast die hij is, het erelidmaatschap te mogen ontvangen. Er wordt stante pede tot een extra-bestuursvergadering met bliksembeslissing besloten, en de erekaarten worden uitgereikt. Hoe men het ook draaie of kere : dit keer is het beslist een Landdag met reuze(n)bijval !

Voorafgegaan van Reinaard en Hermeline stappen we naar het St.-Jozef-Konvent voor de aangeboden erewijn.

HET ST.-JOZEF-KONVENT

Een « konvent » is in het begijnhof een eenheid van sociaal leven. Een groepje begijnen woont er samen. Zij vormen er een soort « gezin », met gezamenlijke keuken, werken, ontspanning, enz. Die konventen hebben hun naam. Het St.-Jozef-Konvent is bestemd voor de ontvangsten van personen, die van buiten het begijnhof komen. Er is een lange smalle zaal. Hier zal de Landdag, op het middageten na, verder verlopen.

De inrichters hebben voor een passend geschenk gezorgd, dat, tijdens de ontvangst, aan de Grootjuffer wordt aangeboden. Het is haar stamboom, netjes uitgeschreven, getekend, en ingelijst. De opzoekingen werden gedaan door de h. Van Cuyck, de sierlijke grafische voorstelling is een flink werkstuk van de h. De Clercq. Dat opzet dunkt ons heemkundig sterk verantwoord te zijn. Dat de landdag uitstekend georganizeerd werd, hebben we nu al wel in de gaten.

Na een korte verkenningstocht krijgen we, in « ons » konvent, het avondbrood : bruin brood met flinke lappen « hesp » of ham.

De avondvergadering omvat een spreekbeurt met lichtbeelden, door Z.E.P. Luyts O.P., die het heeft over het begijnhofwezen. We leren uit de voordracht, hoe vanouds de orde der Dominikanen verbonden is met het begijnhofwezen. Reden waarom Pater Luyts zelf nu nog geestelijk direkteur is van het begijnhof te St.-Amandsberg. We horen op een krasse wijze bevestigen, dat de begijnhoven een Dietse vorm van vroomheid zijn geweest. Immers, binnen België alléén reeds zijn er zoveel begijnhoven geweest als in de andere Westeuropese landen samen (zie sprokkeling nr. 2). We kunnen de voordracht van Pater Luyts hier niet samenvatten ; wie wat méér over de begijnhoven wil weten, kan zijn

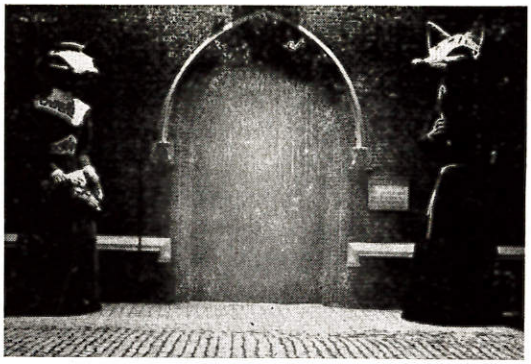

Afb. 57. — Reinaard en Hermeline, aan de kerk van het begijnhof.

voordeel doen met de bibliografie, als sprokkeling nr. 2 achteraan te vinden.

ZONDAGMORGEN

De Roomspratikerende Verbondsleden volgen de hoogmis in de begijnhofkerk. Dit St.-Elisabeth-Begijnhof is wel wat wonderbaars. Als « stadje » is het het jongste der begijnhoven. Het is namelijk een verplaatst begijnhof. Het oude St.-Elisabeth-Begijnhof lag binnen de stad Gent. De bevolking is verhuisd. Ook de poort van dat begijnhof : zij doet nu dienst als poort voor het (prachtige !) Museum van de Bijloke te Gent.

Het nieuwe St.-Elisabeth-Begijnhof werd buiten Gent, in het toen nog rustige St.-Amandsberg gebouwd, in de jaren 1872-1874. Hoe onwaarschijnlijk het ook moge klinken : op last van één partikuliere persoon, nl. de hertog van Arenberg.

Het blijft in ons land misschien een énig voorbeeld van een mecenaat op zulke grote schaal. — Dat hebben we overwogen, toen

we in de ruime begijnhofkerk zaten, en nog eens de stemming ondergingen van een zeer goed in het Latijn gezongen mis. Pater Luyts, in zijn aangepaste preek, haalde de « heemkundige » feiten uit het evangelie, en hij deed dat wonderwel. Er zit, inderdaad, heel wat volksleven, gebruiken, uitdrukkingen, volksgeloof, in die teksten en gebeurtenissen. De lijst van de overleden verbondsleden, herdacht tijdens de eucharistie-viering, wordt als sprokkeling

Afb. 58. — Vóór het huis der Grootjuffer: de Voorzitter ondertekent de kaart van erelidmaatschap voor Reinaard en Hermeline.

nr. 6 meegedeeld. Voor de Verbondsvergadering trokken we weerom naar ons konvent!

Na de gebruikelijke verwelkoming, de opsomming van de vertegenwoordigde kringen (zie sprokkeling nr. 4) en de verontschuldigingen — bij welke laatste ook onze Verbondssekretaris Luk Ebrard, wegens ziekte, was te noemen, maar die kreeg als (magere) troost een telegram van sympatiebetuiging toegestuurd — gaf de Verbondsvoorzitter het jaaroverzicht.

JAAROVERZICHT

Hij begon met te herinneren aan het spijtige wegvallen van Landdag 1967, ten gevolge van zijn ziekte, die hem belette de Landdag te Bokrijk te laten doorgaan, zoals het oorspronkelijk was voorzien. Maar die Landdag werd dan toch door een goed initiatief vervangen: een verkenningstocht, per reiswagen, door de Voerstreek. Voor wie toen de eerste maal de Voerstreek heeft gezien, is het zeker een blije ontdekking geweest, en voor alle deelnemers blijft die zonnige zomerse 24 herfstmaand 1967 een stralende herinnering. Ons Verbond zal blijven ijveren voor de bekendmaking van het Dietse Overmaas binnen België's grenzen. Inlichtingen worden door bemiddeling van het Verbondsbestuur gaarne verstrekt.

Aangenaam om meedelen was, dat, tijdens het voorbije jaar, ons Verbond een hechtere organisatie heeft gekregen. Het bestuur werd uitgebreid: het vroegere dagelijkse bestuur werd aangevuld door drie afgevaardigden van de provinciale groeperingen, de gouwverbonden die geleidelijk aan in alle gouwen (behalve Limburg) waren ontstaan. « Wat lang moet blijven, moet langzaam groeien ». Zo gaat het ook met onze vereniging. Het is een natuurlijke groei, die, naar buiten en naar de top, haar beslag moet krijgen in de organisatie en het bestuur. Het uitgebreide bestuur vergaderde reeds tweemaal, telkens te St.-Martens-Latem, zetel van ons Verbond, nl. op 9.9.1967 en 7.9.1968.

Het had reeds druk te praten over een Koninklijk Besluit, nl. van 24.3.1967, dat de overheidssteun regelt, toe te kennen via de dienst Volksontwikkeling. Het struikelblok, dat in dat K.B. ligt, voor ons Verbond en andere louter kulturele verenigingen is, dat er een « behoorlijk bezoldigd full-time personeelslid » wordt geëist (Art. 4, part. h).

Op 9 lentemaand 1968 werd, te Rumbeke, een Nestor van de Heemkunde gevierd: Jozef Delbaere. Hem werd, te dier gelegenheid, een huldealbum aangeboden. Een prachtige viering, even verdiend als geslaagd, die wel inzonderheid op het aktief staat van het wakkere West-Vlaamse Verbond van Heemkringen, maar van genoegzaam belang, om ook in breder heemkundig verband te worden vermeld.

De enige Vlaamse gastronomische onderscheiding, het JOACHIM BEUCKELAER-EREMERK, door ons Verbond gesticht t.g.v. zijn 25-jarig bestaan en op voorstel van onze gastronomische konsulent Jan

Lambin, werd in 1967 toegekend aan de h. Carl Schillemans, bakker te Lier, en de bekende *Lierse Vlaaikens* waren er door aan de eer; en in 1968 aan de heer Guy Capuyns, slager te Diest, en met hem kwam de *Diestse worst* in de belangstelling. De ver-eremerking gebeurde telkens t.g.v. het meifeest, ten landhuize van de voorzitter, « Ter Speelbergen », Beerzel, op welk énig meifeest onze leden telkens gul zijn uitgenodigd.

Een heemkundige gebeurtenis van belang is het verschijnen van het standaardwerk van bijzonder hoog wetenschappelijk gezag: *Natuurspiegel van Oost-Vlaanderen.* Het is het tweede deel van de *Levensspiegel* van *Oost-Vlaanderen,* onder hoofdredaktie van dr. M. Grypdonck, die zelf het eerste deel de *Kultuurspiegel* zo schitterend heeft geschreven, zoals vroeger in dit blad reeds besproken. Dit tweede deel stond onder de redaktie van prof. dr. L. De Leenheer; een uitgelezen schaar vakmensen schreef er over klimaat, reliëf, waters, bodem, flora, fauna, akkerbouw, etc. Een prachtig boek van 560 blz. Er zij verwezen naar de bespreking elders in deze aflevering (zie sprokkeling nr. 7).

Medelid Adolf van Overbeek, Keerbergen, kondigt een nieuwe uitgave aan, die van algemeen heemkundig belang kan zijn en daarom hier ook wordt vermeld. Het betreft: *Heemkundige Dokumentatiebladen,* een soort steekkaarten betreffende allerlei heemkundige onderwerpen, telkens door een deskundige behandeld. Het Verbondsbestuur staat sympatiek tegenover het opzet, zal het nader met de initiatiefnemer bespreken, en zal de Verbondsleden op de hoogte houden. Een proeve van zulk dokumentatieblad werd door de h. van Overbeek rondgedeeld; het betrof de *Krammer,* een tekst van Renaat Lambrechts, Heist-op-den-Berg; in elk opzicht een goede keuze.

Ons Verbond zette zijn inspanningen voort om, waar het enigszins mogelijk is, te helpen ijveren voor het behoud van ons kultuurpatrimonium. Het verstrekte ook voorlichting en hulp allerlei. Eveneens de medewerking aan het Vlaamse Openluchtmuseum te Bokrijk was vruchtbaar. Het verdienstelijkste medelid der jongste paar jaren, op dit gebied, is geweest: Pater Vedast Verstegen ofm., stadsarchivaris te Lokeren. Hij zorgde ervoor, dat zijn stad een fraai boerenhuis (1751, uit de Eierstraat) en een kenschetsende schuur (uit de Groenstraat) aankocht voor overbrenging. Het huis is intussen reeds overgebracht en ingewijd (11 juni 1968). Bovendien heeft Pater Verstegen zoveel voorwerpen kunnen verzamelen, dat geen huis te Bokrijk zo degelijk en verantwoord is ingericht als dat van Lokeren; ook een sierlijk oud houten hek heeft hij gevonden.

Een schaduw op dit jaaroverzicht is het hoog aantal overlijdens, dat ons Verbond heeft te betreuren: niet minder dan 26. Er zijn sprekende namen bij, van mensen die een grote leemte nalaten; om er maar één per provincie aan te halen: E.H. Gantois, Watten, « de Zuidelijkste Nederlanden »; apoteker Jozef Supply, Kortrijk, West-Vlaanderen; Alfons Bogaert, Hamme, Oost-Vlaanderen; Alexis Verbouwe, Jette, Brabant; kanunnik Tambuyser, Mechelen, Antwerpen; apoteker Raymond Enckels, Herk-de-Stad, Limburg.

Het financieel verslag kon wegens de afwezigheid van onze penningmeester en Verbondssekretaris Luk Ebrard, niet worden voorgelegd. Des kwam ons huisorgaan, *Ons Heem,* dan maar dadelijk aan de orde.

TIJDSCHRIFT

De Verbondsvoorzitter kondigt aan, dat hij een bijzondere aflevering van *Ons Heem* voorbereidt, die zou gewijd zijn aan de *heemtaal.* Het verschijnen van dat nummer zal afhangen van de versterkte medewerking, waarom thans wordt gevraagd.

De taal is een der belangrijkste heemkundige studieonderwerpen. Zij is in elk « heem » te vinden, en elkeen, ook de niettaalgeleerde, kan één of ander uitzicht ervan bestuderen, of ten minste optekenen.

Ter zake « heemschut », heeft ook elkeen hier een taak, in algemeen taalopzicht, nl. het weren van bastaardwoorden of vreemde woorden. In dit opzicht verdient het tijdschrift van Oost-Brabant, *Oost-*, een pluim, want E.H. Karel Havermans geeft er geregeld een lijstje van vreemde woorden met hun Nederlandse plaatsvervanger ; zo bijv. in het nr. V, 1968, 2, blz. 42 : *Milieu :* leefkring, *vicieuze cirkel :* dwaalkring, *zich realiseren :* beseffen, inzien, *receptie :* ontvangst, enz. Als we de volkskundige werken van SCHRIJNEN *(Nederl. Volkskunde)* of PEETERS *(Eigen Aard)* openslaan ter plaatse van de volkstaal, dan zijn dat van de aangenaamste bladzijden om lezen. Het ene dorp bespot het andere door iets te roepen in de eigenaardige tongval van dat dorp. Bijv. zouden die van Zoutleeuw zeggen : « Zef, Zul en Sarel drinke znijvel ijt de zat » (PEETERS, *Eigen Aard,* 90). Dergelijke uitdrukkingen kent ieder van ons. Er is ook de klokkentaal, de sappige plaatselijke uitdrukkingen, de volkswijsheid, enz. Dan de vaktaal betreffende allerlei beroepen en voorwerpen. Verwacht wordt, dat de leden sappige gezegden, uitdrukkingen, volkswijsheden, spotrijmpjes zouden insturen (op adres van de voorzitter), maar die nog niet staan vermeld bij PEETERS, *Eigen Aard,* of andere bekende uitgaven (Gezelle, Joos, De Bo, enz.).

Het heemtaal-nr. kan boeiend en leerrijk worden. Ook het vraagstuk : « Vlaams » en « Hollands » zal er in worden besproken. Alle lezers worden om (korte) inzendingen verzocht !

Eindopsteller aalmoezenier Lowyck bracht de volgende punten betreffende het tijdschrift ter sprake.

Wij hebben daareven in het memento, zesentwintig namen van medemensen gehoord, die dit jaar zijn overleden. Nog nooit werd ons Verbond zo zwaar beproefd. Dit verlies van zoveel getrouwen doet ons denken aan het probleem der aflossing.

A. Jongeren

Ons tijdschrift zal voorrang verlenen aan elke inzending van jongere mensen. Wij zijn fier dat zoveel heemkundigen hun eerste bijdrage lieten verschijnen in *Ons Heem.* De opstelraad is altijd bereid 1. de bijdragen van de nieuwelingen te verbeteren. 2. de taal na te zien en 3. het artikel persklaar te maken. De rubriek *Zonden een bijdrage in* op de omslag is daarom zo nodig.

Afb. 59. — Damme, Van Maerlantmuseum. Sierkandeelpot, waarschijnlijk in Vlaams aardewerk. Thuis redden wij onze gewone, effene witte kandeelpotten zonder wandversiering.

Bovendien zal ons tijdschrift voortaan tweemaal 's jaars een *Kroniek der jongeren* laten verschijnen. Mogen wij de heemkundigen vragen een verslag van elke jongerenaktiviteit toch in te sturen. Ook bijdragen van jongeren zijn uiterst *gegeerd.* Aan de ouderen vragen wij mildheid in hun kritiek nopens die rubriek. Ten laatste doet het landelijk Verbond het voorstel om in elk heembestuur verplicht een plaats van bestuurslid open te stellen voor minstens een jongere onder de vijfendertig jaar (één per schijf van tien leden onder de vijfendertig jaar). Dit voorstel zal verplicht besproken worden en vrij ter stemming gelegd in het heembestuur en in de gouwbesturen.

B. Vrouwen

Het bijzonder nummer over hutsepot is

werkelijk een succes geworden door de inzendingen van onze lieve lezeressen. Daarom werd het besluit genomen om de twee jaar een bijzonder nummer uit te geven vooral bestemd voor dames. Als onderwerp stellen wij voor :

1. *Kantwerkkunst.* Ziehier enkele vragen die aanleiding kunnen geven tot inzendingen : Wie weet inlichtingen, waar de klosjes voor het *speldewerk* gemaakt werden ? Wie kent verzamelingen van perkamenten, waarop de kanten geklost werden (namen van die modellen, volksnamen van de kantperkamenten, soortnamen en individuele namen van de perkamenten) ? Waar werden de perkamenten gestoken ? Andere volksnamen van kant, kantkussens, kantklosserswerktuigen, kantscholen e.d.m. ? Kent U kantliederen en hun verhouding tot het arbeidsritme ?

2. *Kandeel en het redden van onze kandeelpotten en kandeelrecepten.*

Honderden huisgezinnen beschikken over een kostelijke kandeelpot en misschien over uiterste zeldzame kandeelkopjes en kandeeltasjes en weten het niet. Rijkelui en antiquaires stropen onze mensen en... hun kandeelpotten verhuizen naar de kustvillas als sierstuk op oude meubels of als *bloemstukken pot* voor grote bloemruikers. Zelfs op Amerika bestaat een handel in kandeelpotten. (Over kandeelpotten en kandeel zie voorlaatste Landdag-sprokkeling).

3. *Vlaai- of visschotel*

Tussen de vele typische Nederlandse gastronomische specialiteiten stellen wij voor twee volkse gerechten : vlaai- of visschotels. Het waarom verneemt U in de laatste Landdagsprokkelingen.

4. *Tekendoeken*

Op vele zolders zijn er tekendoeken (soms genoemd *merkdoeken)* bewaard.

In onze heemmuseums is er bijna geen aandacht voor die lieve werkjes van vrouwelijke kunde (1). Tekendoeken met namen van familieleden en jaartallen, zijn een bron van familiekunde (2). Ingelijst sieren zij *best* onze *beste* kamers. Bovendien geven zij weer : de ontwikkeling van een school of de naschoolse huisvlijt van een dorpsgemeenschap. Daarom noteer nu de nog bekende namen van de steken, de alfabet's, knoopsgaten, *passementeries* e.d.m. Een vergelijking van twee gejaartekende *merkdoeken* doet heel wat andere *steken* en *alfabets* ontdekken. Ook daar vindt men de invloed en overgang van de empirestijl tot de neogotiek.

C. Onze leden in de Nederlanden in Frankrijk

Dat is onze laatste zorg. Het nieuws over de redding van de bibliotheek van Z.E.H. J.M. Gantois, (dat op de Landdag als *primeur* werd medegedeeld) werd stormachtig toegejuicht. Heemschut in de beste zin ! Bijzonderheden daarover worden later medegedeeld.

Enkel dit : in Ieper wordt de bibliotheek en de werkkamer met alle meubels, beelden en dokumenten van J.M. Gantois *gerekonstrueerd,* juist gelijk die van Guido Gezelle in het Guido Gezellemuseum te Brugge. Nog wordt verteld dat onze leden hun zonen en dochters, die leiders zijn in jeugdbewegingen, moeten aanzetten tot vakantiekampen in Nederland-in-Frankrijk. Adres voor aanvragen van kampen : de heer André Maes, Gemene Weidestraat, 2, St.-Kruis. Ook gediplomeerde autocarleiders of gidsen kunnen aangevraagd worden op hetzelfde adres. In elk nummer een klein artikel uit of over de Westhoek van de Nederlanden-in-Frankrijk is een hart onder de riem van de heemkundigen aldaar. De andere streken bezitten immers genoeg eigen plaatselijke tijd-

---

(1) Mannen hebben zelden tekendoeken gemaakt : zie daarover J. VAN HERCK, *Een merkwaardig tekendoek,* in *Ons Heem,* jg. XXII, 1968, nr. 1, bl. 24-25.

(2) De schoonste verzameling is die van wijlen J.M. Gantois, de leider van de Nederlanders-in-Frankrijk. Ze werd gered en zal in Ieper worden tentoongesteld in het Gantoiscentrum. Er verschijnt daarover binnenkort een bijdrage in *Ons Heem.*

schriften en mogen daarom voor hun heem geen plaats in ons tijdschrift opeisen. Dit is de reden waarom wij erop staan dat die kleine artikels over Nederland-in-Frankrijk verschijnen. Bovendien lijkt het erop dat in die streek veel volksgebruiken uit de eeuw van Vondel en Michiel de Swaen, bijna gestijfd en gestold zijn rond 1900. Maar om dat te ontdekken moeten onze leden onverbiddelijk het wachtwoord naleven : *driemaal Nederlands spreken en dan het wagen in gebarentaal of in het Engels.* Het resultaat is verbluffend. Met die

Afb. 60. — Even nog wat bespreken vóór de aanvang van : de Verbondsvoorzitter en de Landdagsekretaris R. de Backer. Links een model van ons brievenbusje.

korte rede werd geantwoord op alle suggesties en kontestaties van aanwezigen.

HEEMKUNDIGE JUBILEUMPRIJS

Aan het slot van de Verbondsvergadering kwam de heemkundige jubileumprijs ter tafel. De prijs werd te Asse aangekondigd, ter gelegenheid van onze Jubileumlanddag aldaar, in 1966, omdat ons Verbond toen 25 jaar bestond. Kenden de inzendingen qua aantal een matige bijval, van de kwaliteit is het omgekeerde te zeggen. Twee handschriften werden door de jury weerhouden :

1. van medelid Oscar Verschroeven, Borgerhout, de studie : *De Geschiedenis van de Kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Victorie te Borgerhout,*

2. van medelid pastoor De Brouwer, St.-Gillis-Dendermonde, het werk : *De kerkelijke rechtspraak en haar evolutie in de bisdommen Antwerpen, Gent en Mechelen tussen 1570 en 1795.*

De jury had het niet moeilijk. De studie van de h. Verschroeven heeft haar verdienste. Ze is ijverig gemaakt, doch van plaatselijk belang. Die van pastoor De Brouwer, daarentegen, met haar niet minder dan 1067 bladzijden (!), is niet alleen veel uitgebreider naar plaats en onderwerp, maar ook heemkundig veel ruimer. Het gaat erin over het bestraffingssysteem, allerlei overtredingen, volksgeloof, zondagrust, de wijzen van bestraffen met lijfstraffen, schandpaal, boeten, enz. Kortom, hier wordt een belangrijk stuk volksleven belicht betreffende een geografisch ruim gebied. Een en ander overwegende, heeft de jury beslist een aanmoedigingspremie van 2.000 fr. toe te kennen aan het werk van de h. Verschroeven, en de jubileumprijs, ter grootte van 10.000 fr., aan het monumentale werk van pastoor De Brouwer.

De voorzitter noemde pastoor De Brouwer de « Floris Prims van Oost-Vlaanderen », met, echter, dien verstande, dat pastoor De Brouwer, die geen akademische titel voert, zijn werk wetenschappelijker voorbrengt dan wijlen Floris Prims, die nl. nooit naar zijn bronnen verwees.

WAT VOND IK OP ZOLDER ?

Het stilaan tot de traditie behorend programmapunt : « Wat vond ik op zolder ? », genoot opnieuw de levende belangstelling.

Wegens het groot aantal aanwezigen, de smalle zaal en het kleine formaat van bepaalde voorwerpen, was het soms moeilijk, iedereen aan het gesprek te laten deelnemen. Wellicht wordt er een oplossing gevonden, te naaste jaar, om die bezwaren uit de weg te ruimen ? Er werd reeds voorgesteld, dat de voorwerpen op voorhand een tijdje zouden worden tentoongesteld. Ziehier wat er nu werd getoond :

Een *zwarthouten heiligenbeeldje* (Luk

Ebrard, Asse). Sint-Franciscus? Sint-Kristoffel? Waarschijnlijk een beeldje van een pater minderbroeder met kruis en tang, bestemd voor een missionaris.

Koperen, *gegoten klompje,* gelegd op vierkant voetstukje (Familie De Puydt, Kortrijk). Voor het knoopsgat? Neen, een hoekstukje van een boekbeslag, of de knoop van het slot voor een boekbeslag. Antwoord onzeker!

Koperen buisje met leder eromheen en de vermelding: « 20/1000 » (Theo Van Kerschaver, Gent). Het is een doosje voor het opbergen van 20 goudstukjes. Veel geluk ermee, Theo!

Geelkoperen doosje (Stan Jena, Leuven). Het bevat een mechanisme met kleine mesjes. Snijtoestel? Voor aderlatingen? Blijft, ter vergadering, onopgelost. Er is echter naderhand een antwoord ingekomen. Zie sprokkeling nr. 8.

Loden hartje met rode plek (Ferdi van de Vijver, Borgerhout). Venuspenning? Neen, blijkbaar gebruikt in de toverij, om iemand op afstand te treffen.

Koperen sleutel (Raf van den Abeele, St.-Martens-Latem). In 1874 opgedolven, op 0,80 m. diepte, door steenbakkers in de Leiemeersen (zie afb. 61). Romeins of middeleeuws? Het is een pijpsleutel, waarschijnlijk XVe eeuw.

Loden zonnewijzer, diameter 14,5 cm; jaartal 1764 (Raf van den Abeele, St.-Martens-Latem). Zonnewijzer voor de tuin.

Koperen stempeltje (A. van Overbeek, Keerbergen). Voor lederbereiding? Onopgelost.

Smeedijzeren gereedschap (G. Puimège, Zaffelare). Dit is duidelijk een muilijzer, gebruikt bij paarden, als de tanden dienen te worden afgevijld. Zie de afbeelding van een dergelijk stuk in *Ons Heem,* XX, 1966, afb. 48, blz. 69.

Deel van een *houten voorwerp* (G. Romeyns, St.-Martens-Bodegem). Kleine roervork uit brouwerij? Neen, wel een roervork voor kaasbereiding.

Klein *ijzeren tangetje* (M. Dewulf, St.-Niklaas). Voor het meten van schietpoeder? Koper gieten? Oplossing: tangetje voor het gieten van kogels.

Twee *kleine voorwerpen uit de Schelde gebaggerd* (M. Dewulf, St.-Niklaas). Een spinschijfje en een merkwaardig, uit been gesneden viervoetertje. Dat laatste is blijkbaar een sierstukje.

De *gipsafdruk van een wafelijzer* (Tuur Wouters, Hasselt). Lokt veel kommentaar

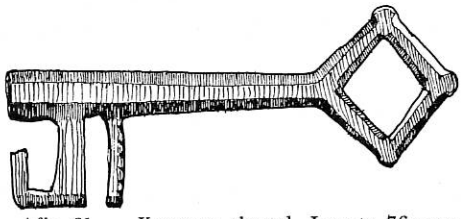

Afb. 61. — Koperen sleutel. Lengte 76 mm gevonden te Sint-Martens-Latem (Zie « Wat vond ik op zolder? »)

uit. Het zal in *Ons Heem* worden afgebeeld en besproken. Zie sprokkeling nr. 9.

Medaillon in witte pijpaarde (Ph. Faes, Koekelberg). Verbeeldt Maria Magdalena. Werd door kloosterzusters gedragen ter vervanging van een uurwerk.

SLOT

Het gezamenlijk middagmaal werd genomen in de zaal « Concordia », Antwerpse Steenweg, St.-Amandsberg. Er was gezorgd voor iets heemverbondens: bij de koffie werden er drie « Gentse moppen » gegeven. Nadien trokken we terug naar het begijnhof, voor 'n laatste bezoek, van diverse aard: bezichtiging van een typisch bewoond konvent, de Mattekenskamer, een tehuis voor bejaarde lieden, en, vooral, het museum van het begijnhof. Dit laatste is te danken aan de ijver van de direkteur Pater Luyts. Een zeer rijke verzameling, vooral van fijn huisraad. Dat museum is steeds toegankelijk.

Intussen werden er in « ons » konvent van St.-Jozef geurende wafels gebakken, en was er ook uitstekend bier... Er kon dus worden nagepraat. Zie sprokkeling nr. 10.

Aan het slot van dit verslag geven wij een goede raad aan al onze leden, die niet konden deelnemen aan deze — in beste geest en beste orde verlopen en druk bijgewoonde — Landdag : ook gij moet beslist ooit eens het Campo Santo en het begijnhof met zijn museum te St.-Amandsberg bezoeken. Ge zult het u zeker niet berouwen. Misschien het u wel beklagen, dat ge er « toen » (14-15 herfstmaand 1968) niet zijt bij geweest.

En nu zijn we nog één punt vergeten te melden, maar het is goed, dat het tot het laatste bleef gespaard. Na zijn dankwoord tot eenieder : tot de Grootjuffer, tot Pater Luyts, tot de uitnodigende kring De Oost-Oudburg, tot alle medewerkers en aanwezigen, heeft de Verbondsvoorzitter gezegd : tot volgend jaar, weerom in de herfstmaand, te Bokrijk !

De Opstelraad.

Hiermede is onze 22ste jaargang aan zijn einde gekomen.

Voor het Verbondsbeheer weer eens de spijtige taak om U er aan te herinneren uw lidmaatschapsgeld of abonnement op ons tijdschrift te betalen.

Wij verzoeken U dan ook, zonder verwijl het verschuldigd bedrag te willen storten op onze postrekening nr. 4959.81, Verbond voor Heemkunde, Sint-Martens-Latem. Of op de rekening 3330/13/11.022 bij de Kredietbank te Brussel.

Gewoon lidmaatschap :	140 fr.
Steunend lidmaatschap :	200 fr.
Beschermend lidmaatschap, minstens :	300 fr.
Openbare besturen, biblioteken :	175 fr.
Grote gezinnen, studenten, militairen :	130 fr.

Voor Nederland en Zuid-Vlaanderen : zelfde tarieven. Andere Europese landen : + 10 fr. Landen overzee : + 20 fr. voor portkosten.

Landdag - Sprokkelingen

1. SAMENVATTING VAN DE HOMILIE TIJDENS DE EUCHARISTIEVIERING TER GELEGENHEID VAN DE LANDDAG VOOR HEEMKUNDE OP ZONDAG 15 SEPTEMBER 1968

De liefde tot alle mensen en alle landen sluit niet de voorliefde uit tot ons eigen heem : « De liefde tot het heem bundelt de krachten van ons hart ». Uit onze vaderen en voorvaderen zijn we gegroeid, zijn we in grote mate geworden dat wat wij zijn : uit hun geloof, hun gebeden en hun kerken, uit hun lijden en hun strijden, uit hun dagelijks leven en hun feestelijkheden, uit hun gewoonten en gebruiken, uit hun leed en hun vreugde, uit hun woord, hun taal, hun lied en hun lach, uit hun woonst en hun huisraad, uit hun liefde en hun zorgen voor ons. Zodat we kunnen zeggen : « Ons gehele menszijn is van hen doordrongen ». Door de betere kennis van ons heem en van onze voorvaderen komen wij tot meer liefde en dankbaarheid tot hen.

Tot deze overweging, en zelfs tot de verwoording ervan, kwam ik door het treffende Communio-gebed dezer Eucharistieviering. Daar zullen we bidden : « Heer, doordring ons hele menszijn met uw hemelse gave », met uw Eucharistie, met dankbaarheid. Wij zullen de Christus ook meer leren beminnen en danken, beter zijn woorden en zijn boodschap van liefde begrijpen, als wij beter leren kennen « het Land waar Jesus woonde ». Hij heeft zijn komst en zijn boodschap ingeschakeld in woorden en beelden en gebeurtenissen van zijn heem en zijn land. Hij kende het leven van zijn mensen, de gewoonten bij geboorte en naamgeving, de werkzaamheden van de mannen en de vrouwen, de bruidstoet en het bruiloftsfeest, de gewoonten bij dood en begrafenis. Hij kende « het Land dat Hij gekozen had » met zijn wegen en bergen, zijn Jordaan, zijn meren en zijn zee, de vijgebomen en de palmbomen, het graan, de wijnstok, de leliën op het veld, de vogelen in de lucht, de woningen en de tempel.

De betere kennis van ons heem brenge ons tot grotere liefde tot onze vaderen. De betere kennis van Christus' heem brenge ons tot meerdere liefde tot Christus, de liefde tot Christus bundele al de krachten van ons hart.

St.-Amandsberg, Groot Begijnhof.
Pater Lucas Luyts, O.P.

2. AANTAL BEGIJNHOVEN

Een kaartje in het museum van het Begijnhof te St.-Amandsberg geeft ons volgende cijfers over het aantal begijnhoven in enkele landen : België : 94 ; Frankrijk : 31 ; Engeland : 1 ; Duitsland : 54 ; Zwitserland : 2 ; Italië : 2 ; Polen : 1 ; Hongarije : 1.

Borgerhout. *P.F.J. Pittoors.*

BEKNOPTE BIBLIOGRAFIE VAN ONZE BEGIJNHOVEN

A. — *Algemene werken :*

S. AXTERS : *Geschiedenis van de Vroomheid in de Nederlanden I, deel II : De eeuw van Ruusbroeck,* blz. 152-178 ! *De begijnen.* Antwerpen, 1953.

T.J. CLEMENT, GHOBERT & C. HUART : *Les anciennes constructions rurales et les petites constructions des béguinages en Belgique. 1914-1919.* 4 dln.

A. BOEN : *Wat zijn Begijntjes?* Gent, 1928, 160 blz., pl.

K. BUCHER : *Die Frauenfrage im Mittelalter. Vortrag gehalten am 28 März 1882 im Liebig'schen Hörsaale zu München.* Tübingen, 1882.

A. ERENS : *De Begijnhoven in Vlaanderen.* Leuven, 1934.

J. GREVEN : *Die Anfäng der Beginen. Ein Beitrag zur Geschichte der Volksfrö-*

migkeit und des Ordenswesen in Hochmittelalter. Münster i.W., 1912.

H. HOORNAERT : *Ce que c'est un Béguinage.* Brugge, 1921.

S. LEURS : *De Begijnhoven* — in de reeks : Steden en Landschappen. Antwerpen, 1931.

A. MENS, *Oorsprong en betekenis van de Nederlandse Begijnen en Begardenbeweging.* Antwerpen, 1947.

H. NIMAL : *Les Béguinages : origine, développements, règlements, organisation inféreure, influence.* Nivelles, 1908.

L.J.M. PHILIPPEN : *De Begijnhoven : oorsprong, geschiedenis en inrichting.* Antwerpen, 1918.

L.J.M. PHILIPPEN : *Les Béguines et l'Hérisie albigéoise.* Antwerpen, 1926.

L.J.M. PHILIPPEN. *De vorming van het woord begginus.* Wetteren, 1936.

L.J.M. PHILIPPEN : *Onze Begijntjes : hun naam en leven.* Antwerpen, 1944.

E. PUTEANUS : *De Begginarum apud Belgas instituto et nomine suffragium ; quo controversia recens excitata sopitur.* Leuven, 1630.

J.G.A. RYCKEL : *Vita Sanctae Beggae.* (Het Leven van de seer edele doorluchtige en Heilige Begga). Leuven, 1631.

SCHATTEN *der Begijnhoven ; tentoonstelling te Gent.* 1961.

G. VAN BEVER : *Les Béguinages.* Brussel, 1943.

J. VAN RUUSBROEC : *Das Buch von die zwölf Beghinen.* Insel-Bücherei, 206.

J. WUYTS :*De Begijnhoven,* (overzicht). Borgerhout, 1961.

X. : *Disquisito historia de origine beghinarum et Belgii.* Luik 1629.

B. — *Algemene bijdragen :*

A.M.L. :*Waar stilte heerst. De statuten van onze Begijnhoven.* In : Gazet v. Antw. 29/30-07-1950, blz. 8.

C. Arm : *Les Béguinages.* In Touring Club Belg., jg. 1935 (1929) blzn. 145-150.

R. BUCINX : *Begijnhoven in de provincie Antwerpen.* In : Toerisme prov. Antwerpen, 1965, blz. 83-86.

G. CELIS : *'t Begijnhof, een oase van het oude leven.* Begijnhofnummer van de Veren. v. Natuur & Stedenschoon, 1929.

J. CRICK : *De Vlaamse Begijnhoven zoals onze Vlaamse schilders, tekenaars en etsers ze zagen.* In : Toerisme, 1935, blzn. 351-359, 14 ill.

L. DE BRUYNE : *De Begijnhofkerken.* In : Kerstnummer 1942 van Winterhulp, blzn. 85-88.

C. DE RIDDER : *Quelques mots sur l'origine des Béguinnes.* In : Annales pour *servire à l'histoire écclésiastique,* deel 12 1875.

P. GOETSCHALCKX : *Scheiding der Begijnen en parochiekerk.* In : Kempisch Museum, deel 3, blzn. 63-68.

H. GRUNDMANN : *Zur Geschichte der Beginen im 13 Jahrhundert.* In : Archiven für Kulturgeschichte, dl. XXI, 1931, blzn. 296-332.

G. HALIN : *Begijnhoven.* — Kunstkring — Brussel 1943.

A. HILKA : *Altfranzösische Mystik und Beginnentum.* In : Zeitschrift für romantische Philologie, dl. XLVII, 1927, blzn. 145-153.

L. LUYTS : *De Dominikanen en de Begijnhoven.* In : Dominikaans leven, 1957.

DR. J. MENEY : *De West-Vlaamse Begijnhoven.* In : West-Vlaanderen, jg. 2, 1953, blzn. 69-71, geïll.

F. MERTENS : *Flor van Reeth, avangardistisch architekt en lyrisch schilder van gewijde stilte der Begijnhoven, tachtig.* In : Gazet v. Antw., 31-03-1964.

L.J.M. PHILIPPEN : *Begijnhoven en spiritualiteit.* In : Ons geestelijk erf, III, 1929, blz. 187.

L.J.M. PHILIPPEN : *De vorming van het woord begginus.* In : Bijdragen tot de geschiedenis, XXVII, 1936.

L.J.M. PHILIPPEN : *Het ontstaan der Begijnhoven : een syntetische studie.* Antwerpen, 1943.

L.J.M. PHILIPPEN : *Begijnen en Begijnhoven.* In : De Spektator, 14-10-1945, 2 ill.

M. SABBE : *Een begijnenliederboekje*

uit de 18de eeuw. In : Volkskunde, dl. 17, 1905, blzn. 225-231.

TRESORS *des Béguinages, au Musée des Beaux-Arts.* Speciaal nummer van : Les Beaux-Arts illustrés, Brussel, 1961.

GUSTAVE VANZYPE : *Peintres de Béguinages.* In : L'art et les artistes, 1908, nr. 42, blzn. 274-277.

J. VAN MIERLO : *De bijnaam van Lamber li Beges en de vroegste betekenis van het woord Begijn.* In : Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vlaamse Akademie, Gent, 1926, blzn. 612-660.

J. VAN MIERLO : *Het Begardisme, een syntetische studie.* In : Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vlaamse Akademie, Gent, 1930, blzn. 277-306.

J. VAN MIERLO : *Ophelderingen bij de vroegste geschiedenis van het woord begijn.* In : Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vlaamse Akademie, Gent, 1931, blzn. 893-1006.

J. VAN MIERLO : *Béguins, béguines, béguinages.* In : Dictionnaire de spiritualité, Paris, 1932.

J. VAN RUUSBROECK : *Van den XII Beghinen.* (Werken naar het standaardhandschrift van Groenendaal, Tielt Antwerpen, Ruusbroeckgenootschap, 1948.

X. : *Begijnhoven — 'n wezenlijk verschil tussen Vlaamse en Waalse begijnhoven?* In : De Standaard, 8.02.1968.

C. Bibliografie van onze plaatselijke begijnhoven :

AALST :

F. COURTEAUX : *Dit was het Begijnhof van Ste Katarina op de Zavel te Aalst.* Aalst, 1962.

M.E. SOENS : *Stichtingsakte van het Begijnhof, 1260.* Aalst, 1912.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Aalst — Begijnhof.* In : VTB — Gids voor Vlaanderen, Antwerpen, 1966.

J. WUYTS : *De Begijnhoven* (overzicht). Borgerhout, 1961.

AARSCHOT :

J. EVERS : *Onbekende oorkonden aangaande het Aarschots Begijnhof, 1251-1341.* In : Bijdragen tot de geschiedenis, dl. 29, 1938, blzn. 134-154.

J. MEEUS : *Wetenswaardigheden uit het « Memoriael Boeck » van het Begijnhof te Aarschot.* In : Eigen schoon en de Brabander, 1948, blzn. 277-324.

A. PAESSENS : *Aarschot — het Begijnhof.* Aarschot, 1952.

W. SCHOETERS : *Het Begijnhof.* Nr. 19, Toer. Biblioteek van VTB. Antwerpen, 1961.

J. TERWEDUWE : *Doorbraak van het Begijnhof te Aarschot* — in een bijdrage getiteld : Het Godshuis van de zeven Weeën te Aarschot — in : Het Oude Land van Aarschot, 1967, nr. 1.

J. VAN MOLLE : *Aantekeningen over de Begijnhofkerk te Aarschot.* In : Eigen schoon en de Brabander, XXXIX, 1956, 1-2.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Aarschot — Begijnhof.* In : VTB — Gids voor Vlaanderen, Antwerpen, 1966, blz. 14.

ANDERLECHT :

D. VAN DAMME : *Anderlechts Begijnhuis ; 1252 tot de Franse Revolutie.* In : Promenades archéologiques à Anderlecht. Brussel, 1958.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Anderlecht — Begijnhof.* In : VTB — Gids voor Vlaanderen. Antwerpen, 1966.

J. WUYTS : *De Begijnhoven* (overzicht). Borgerhout, 1961.

BEGIJNHOF *van Anderlecht volgend jaar gerestaureerd.* In : De Standaard, 1.06. 1967, 2 ill.

ANTWERPEN :

AMAND DE LATTIN : *Evolutie van het Antwerps stadsbeeld* — dl. 1. *De Begijnen te Antwerpen,* blzn. 27-43. Antwerpen, 1940.

L.J.M. PHILIPPEN : *Een vijftal oorkon-*

den betreffende de Antwerpse Begijnen. In : Bijdragen tot de geschiedenis, dl. XXII, 1931, blzn. 129-147.

FLORIS PRIMS : *Begijnhof op het Kiel.* In : Geschiedenis van het Kiel. Wilrijk, 1938.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Antwerpen — Begijnhof.* In : VTB — Gids voor Vlaanderen. Antwerpen, 1966.

ANTWERPS *Begijnhof telt nog vijf begijnen.* In : Gazet v. Antwerpen, 28.02.1963.

BILZEN :

J. VAN OVERSTRAETEN en J. SIMOENS :*Bilzen : w.i. Begijnhof en Begijnhofkerkje.* Nr. 63 — Toeristische Bibliotheek (VTB). Antwerpen, 1966.

W. ZIMMERMAN : *De Begijnhofkerk, 1260.* In : Toerisme, 1966, blzn. 508-509.

BORGLOON :

J.V.O. (J. VAN OVERSTRAETEN) : *Nog de Romaanse kapel van het Begijnhof te Borgloon.* In : Toerisme, 1962, blz. 16.

BRUGGE :

C. CALLEWAERT : *Les plus anciens documents des archives du Béguinage de Bruges.* In : Annales d.l. Soc. D'émulation de Bruges, LVI, 1906, blz. 466.

R. HOORNAERT : *Le plus ancien règle du béguinage de Bruges.* id., LXXII, 1929.

R. HOORNAERT : *Le Béguinage de Bruges.* Brugge, 1938.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Brugge — Prinselijk Begijnhof.* In : VTB — Gids v. Vlaanderen. Antwerpen, 1966.

J. WUYTS : *De Begijnhoven* (overzicht). Borgerhout, 1961.

BRUSSEL :

J. VAN OVERSTRAETEN : *Brussel : Begijnhofstraat, Begijnhofplein en Begijnhofkerk (± 1250).* Gids voor Benelux — VTB, blz. 106. Antwerpen, 1957. Gids voor Vlaanderen — VTB, blzn. 165 en 904. Antwerpen, 1966.

DENDERMONDE :

DENDERMONDE — *Toeristisch Kunstcentrum* — blzn. 44-47 : *Het Begijnhof.* Dendermonde, z.j.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Dendermonde — Begijnhof.* Gids voor Benelux — blzn. 120 en 122. Antwerpen, 1957. Gids voor Vlaanderen — blzn. 185 en 187. Antwerpen, 1966.

J. WUYTS : *De Begijnhoven* (overzicht). Borgerhout, 1961.

Het Begijnhof te Dendermonde. In : Natuur en Stedenschoon, 1927, nr. 4, blz. 62.

DIEST :

T.J. GERITS, O.P. : *Inventaris van het mobilair in de pastorie en kapelanie van het Begijnhof te Diest (XVIde eeuw).* In : Ons Heem, XIX, 1965, blzn. 55-58.

L.J.M. PHILIPPEN : *Oorkonde van Adolf van der Marck van de Begijnen van Diest.* In : Bijdragen tot de geschiedenis v.h. Aloude Hertogdom Brabant, 1904.

F.J.E. RAYMAEKERS : *Historische oogslag op het Begijnhof van Diest, 1245.* Brussel, 1862.

E. VAN DER LINDEN : *Diest — Begijnhof.* In : Oost-Brabant, III, 1957, blz. 53.

G. VAN DER LINDEN : *Wat zeven eeuwen van vroomheid nalieten.* In : Brabant : Informatieblad — Toer. Feder., 196. ?

J. VAN OVERSTRAETEN : *Diest — Begijnhof, 1252,* blzn. 129 en 131 : Gids voor Benelux — VTB. Antwerpjen 1957. Gids voor Vlaanderen — VTB. Antwerpen, 1966, blzn. 200-202.

J. WUYTS : *De Begijnhoven* (overzicht), blz. 16. Borgerhout, 1961.

DIEST : *herstelling Begijnhofkerk.* In : Natuur- en Stedenschoon, 1933, blzn. 156 en 170-171.

DIKSMUIDE :

J. VAN OVERSTRAETEN : *Diksmuide :*

Schilderachtig Begijnhof. Gids voor Vlaanderen — VTB, blz. 205. Antwerpen, 1966.

J. WUYTS : *De Begijnhoven* (overzicht). Diksmuide : blz. 16. Borgerhout, 1961.

DUFFEL

Z.E.H. DOM : *Het Begijnhof, thans kompleks Zs. Norbertinessen.* In : *Duffelaea,* 1960-'61, blzn. 91-104.

GENT :

J. BETHUNE : *Cartulaire du Béguinage de Sainte Elisabeth à Gand.* Brugge, 1883.

Y. DE JACQUIER : *Béguinage Notre Dame des Prés à Gand.* In : Tour. Club de Belgique, jg. ?. blzn. 281-283.

L. JOOS : *Het Gentse Begijnhof Onze Lieve Vrouw ter Hooye viert zijn 700-jarig bestaan.* Gent, 1934.

L. LUYTS : *Het Groot Begijnhof van Sinte Elisabeth in zijn verleden en heden.* In : De Oost-Oudburg, II, 1964.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Oud Begijnhof van Sinte Elisabeth, 1234.* Gids voor Benelux — VTB — blz. 180, Antwerpen, 1957.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Gent-Klein Begijnhof O.L.Vr. ter Hooie.* Gids voor Vlaanderen — VTB — blzn. 278-279. Antwerpen, 1966.

M. WYSEUR : *De Gentse Begijnhoven.* Gent, 1924, 60 blzn., plt.

J. WUYTS : *De Begijnhoven.* — blzn. 16-17. Borgerhout, 1961.

HASSELT :

A.D.L. (A. DE LATTIN) : *Het Domein Bokrijk en het Begijnhof van Hasselt.* In : Natuur en Stedenschoon, 1938, blz. 26.

C.H. : *Een modern museum te Hasselt — Bouwwerken van nieuwe vleugel aan Provinciaal Begijnhof aangevat.* Toerisme.

J. LAMBRECHTS : *Het Oude Begijnhof of beknopte geschiedenis van het Begijnhof van Hasselt.* z.p., 1886, 248 blzn.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Hasselt — het Begijnhof.* Gids voor Benelux — VTB — blz. 205. Antwerpen, 1957. Gids voor Vlaanderen — VTB — blzn. 319 en 321. Antwerpen, 1966.

A. VANVOORDEN : *Het Hasselts Begijnhof.* In : Toerisme, 1941, blzn. 111-114, 3 ill.

HERENTALS :

D.V.J. : *Schending van het Begijnhof te Herentals.* In : Toerisme, 1958, blz. 927.

G. DE MAIDY : *Observation sur le sceau du couvent : Besloten Hof.* In : Bulletin de l'Acad. Royal Archéologique de Belg., 1926, blzn. 159-162.

C. STROOBANT : *Stichtingsakte van de Begijnhofparochie te Herentals.* In : Méélanges inédits : *Erection du Béguinage de Herentals en paroisse.* Brussel, 1850.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Herentals — Begijnhof.* Gids voor Vlaanderen — VTB, blzn. 338 en 340. Antwerpen, 1966.

J. WUYTS : *De Begijnhoven* (overzicht), blz. 17. Borgerhout, 1961.

HOOGSTRATEN :

F. DONNET : *Kunstvoorwerpen in het Begijnhof van Hoogstraten.* In : ? blzn. 1442-1448.

R. LAMBRECHTS : *Het Begijnhof van Hoogstraten, 1380-1600.* In : Jaarboek Hoogstratens Oudheidkundige Kring, 1948, 207 blzn.

id., Hoogstraten, 1959, 208 blzn. 8°, geill.

J. LAUWERIJS : *Het Begijnhof van Hoogstraten.* Brussel 1932. 16 blzn., pl.

C. STROOBANT : *Privilegiën gegeven aan het Begijnhof te Hoogstraten, 1338.* In : Belgisch Museum, 1842, blzn. 67-69, pl.

KORTRIJK :

DR. S. LEURS : *Kortrijk en zijn Begijnhof.* In : De Vlaamse Werkman, Antwerpen, jg. 1921 of 1922.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Kortrijk —*

Ste. Elisabeth Begijnhof 1241. Gids voor Benelux — VTB, blz. 272. Antwerpen, 1957.

id. : Gids voor Vlaanderen — VTB, blz. 427. Antwerpen, 1966.

A. VIANE : *Het Begijnhof van Kortrijk in 1491.* In : Biekorf, 1956.

X. *Le VIIe centenaire du Béguinage de Courtrai.* In : Le Patriotte Illustré, 14.8. 1938, blzn. 1042-1043, 9 ill.

LEUVEN :

BEZOEK *aan het Groot Begijnhof te Leuven.* In : Toerisme, 1947, blz. 252.

G. GILLAIN : *Het Leuvens Groot Begijnhof.* In : Meer Schoonheid, 1960, blz. 7.

H.C. : *De kerk van het Groot Begijnhof te Leuven.* In : Toerisme, 1947, blzn. 315-316.

R. LEMAIRE : *Het Groot Begijnhof te Leuven.* In : Toerisme, 1956, blz. 343.

SEVERIUS : *Herstellingswerken aan de kerk van het Groot Begijnhof te Leuven.* In : Natuur en Stedenschoon, 1930, blz. 10.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Het Groot Begijnhof te Leuven, 1230.* Gids voor Benelux — VTB, blz. 299. Antwerpen, 1957. Gids voor Vlaanderen — VTB, blzn. 467-468 en 910. Antwerpen, 1966.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Het Klein-Begijnhof te Leuven.* Gids voor Benelux — VTB, blz. 307. Antwerpen, 1957. Gids voor Vlaanderen — VTB, blz. 479. Antwerpen, 1966.

LIER :

J.A. : *Het Begijnhof.* In : Lyrana, 1912, blz. 265-272.

K. BIERMANS : *Het Begijnhof te Lier.* Antwerpen, 1948, 112 blzn.

P. GOETSCHALCKX : *Het Begijnhof van Lier.* In : Bijdrage tot de geschiedenis, 1904.

B. JANSSENS : *Begijnhof van Lier.* Lier, 1925, 32 blzn.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Lier : Begijnhof.* Gids voor Vlaanderen — VTB, blzn. 33-35. Antwerpen, 1966.

DR. J. WEYNS : *Lier : het niet geklasseerde Begijnhof.* In Ons Heem, 1958, blz. 94.

LUIK :

BEGIJNHOVEN : *bescheiden type o.m. te Luik in de 17de eeuw.* In : De Standaard, 8.2.1968.

L.J.M. PHILIPPEN : *Statuten der Begijnverenigingen van het Bisdom Luik, omstreeks 1246.*

De Begijnhoven — blzn. 303-308. Antwerwerpen, 1918

E. VAN WINTERSHOVEN : *Notes et documents concernant l'ancien béguinage de St. Christophe à Liege. Annalectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique,* dl. XXIII, 1892, blzn. 61-112.

MAASEIK :

DR. M. BUSSELS : *De stichtingsoorkonde van het Maaseiker begijnhof, 1245.* In : Het Oude Land van Loon, 1955, blzn. 73-78.

L. HEERE : *Kerkelijk Maaseik, ligging en geschiedenis, Begijnhof.* In : De Tijdspiegel, sept. 1965, blz. 30.

MECHELEN :

R. DE ROO : *Het Mechels Begijnhof.* Toerisme provincie Antwerpen, jg. 6-1960, blzn. 16-20.

VAAST STEURS & J. UYTTERHOEVEN : *Toponymie van Mechelen (binnenstad) — laatste § : Groot-Begijnhof en Klein-Begijnhof en het Begijnengat.* Mechelen, 1926.

ALBERT TORFS : *Begijnhof te Mechelen. Wat is er in Mechelen nog te zien ?* Toerisme, jg. 1961, blzn. 657-658.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Mechelen — het Begijnhof.* Gids voor Benelux — VTB, blz. 337. Anwerpen 1957.

Mechelen — de Begijnhofkerk. Gids voor Vlaanderen — VTB, blzn. 521 en 527-528.

NIJVEL :

BEN LINNIG : *Oud Antwerpen : Kerken en Kloosters.* Antwerpen 1925. blz. 60 : *1207 : begijnen uit Luik gaan zich vestigen in Nijvel...*

OVERIJSE :

KAPEL *van het Begijnhof te Overijse.* In : Natuur en Stedenschoon, 1927, blz. 68, ill.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Overijse : Begijnhof, ± 1267, enig overblijfsel : de gotische kapel, 15de eeuw.* Gids voor Benelux — VTB, blz. 399. Antwerpen, 1957.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Begijnhof.* Gids voor Vlaanderen — VTB, blz. 630. Antwerpen, 1966.

OUDENAARDE :

F.M. : *Gebouw van de Akademie en de Poort van het oude Begijnhof te Oudenaarde gerangschikt.* In : Toerisme — jg. 1963, blz. 55.

SCHILDERACHTIGE *plekjes te Oudenaarde ; w.o. Ingang v.h. Begijnhof en Kapel en oude huizen van het Begijnhof.* In : Ons Land in Woord en Beeld, 19.1.1929.

RONSE :

P.B. DE MEYER : *Het verdwenen Begijnhof te Ronse.* In : *De* Ronsenaar, 1956, nrs. 2, 9, 16 en van 30-12-1956.

SINT-AMANDSBERG :

De KWESTIE *der Begijnhoven te Gent. — Verzoekschrift betreffende de twee begijnhoven aan de heren Voorzitter en leden van den Stedelijken raad van Gent.* Gent, 1862.

J. LAMMENS : *Le Béguinage de Sainte Elisabeth à Mont-Saint-Amand.* Gent, 1899.

L. LUYTS : *Het Groot Begijnhof van Sinte Elisabeth in zijn verleden en zijn heden.* Gent, 1965.

M.J. OLLIVIER : *Le Grand Béguinage de Gand.* Paris, 1903.

B.C.B. MOULAERT : *Het Groot Begijnhof te Gent.* Gent, 1850.

REGELBOEK *voor het S. Elisabethbegijnhof van St.-Amandsberg.* 1938.

SINT-TRUIDEN :

J. AERTS : *Begijnen en Begarden te St.-Truiden rond het midden van de XIIIde eeuw.* In : Limburg, XLVII, 1968, blz. 241-248.

DR. JAN PACQUAY : *De Begijnhofkerk van Sint-Truiden.* In : Natuur en Stedenschoon, 1923, blzn. 67-69.

FR. STRAVEN : *Notice historique sur le Béguinage dit St. Agnes à St.-Trond.* 1876.

A. THIJS : *Sint-Truiden : Het Begijnhof, 1258.* In : St.-Truiden nodigt U uit. In : Toerisme, 1963, blzn. 357-359.

J. VAN OVERSTRAETEN : *De Begijnhofkerk te St.-Truiden.* In : Toerisme, jg. 1961, blz. 955.

J. VAN OVERSTRAETEN : *St.-Truiden : Begijnhof St. Agnes, 1256.* (thans is de kerk museum). Gids voor Benelux — VTB, Antwerpen, 1957, blzn. 451 en 453-454.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Sint-Truiden : Begijnhof St. Agnes.* Gids voor Vlaanderen — VTB, Antwerpen, 1966. blzn. 726 en 730.

TIENEN :

P. DEWALHENS : *Tienen : Begijnhof.* In : Oost-Brabant, IV, blz. 11. Leuven, 1960 .

R.V.B. : *Het Begijnhof van Tienen bedreigd.* In : Natuur- en Stedenschoon, 1933, blzn. 33-37.

L. ROCK : *Het Begijnhof van Tienen, thans klooster.* In : Toerisme, 1930, blzn. 178-181.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Tienen : Het Begijnhof.* Gids voor Benelux — VTB, blzn. 476 en 478. Antwerpen, 1957.

Tienen : Begijnhofkerk. Gids voor Vlaanderen — VTB, blz. 763. Antwerpen, 1966.

TONGEREN :

DR. M. BUSSELS : *Over Begijnen en Begijnhoven : Het Begijnhof van Tongeren*. In : Nieuws uit Limburg P.V.T.L., X, 1958, blzn. 74-75, 76-78.

CH. M.T. THYS : *Histoire du Béguinage de Sainte Cathérine à Tongres.* Tongeren, 1881.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Begijnhof van Sinte Katerine te Tongeren.* Gids voor Benelux — VTB, blzn. 481-485. Antwerpen, 1957.

Tongeren : Voormalig Begijnhof. Gids voor Vlaanderen — VTB, blzn. 770-771. Antwerpen, 1966.

't OUDE *Sinte Katarina Begijnhof te Tongeren.* In : Natuur- en Stedenschoon, 1926, blzn. 169-171, 3 ill ; en 1929, blz. 155.

TURNHOUT :

E. FRICKEL : *Het Begijnhof van Turnhout.* In : Toerisme, jg. 1967, blzn. 553-557.

A. VAN MIERT : *Het Begijnhof van Turnhout.* Turnhout, 1923.

J. VAN OVERSTRAETEN : *Begijnhof te Turnhout, 1372.* Gids voor Benelux — VTB, blzn. 493-494. Antwerpen, 1957.

Turnhout — Begijnhof. Gids voor Vlaanderen — VTB, blzn. 779 en 782-783. Antwerpen, 1966.

ZES *eeuwen Begijnhof te Turnhout.* In : Kerk en Leven, nr. 36 van 7.9.1967, ill.

VILVOORDE :

TERWECOREN : *Notre Dame de Consolation à Vilvorde. ... en de begijnen.* Brussel, 1582.

ZICHEM :

J. VAN HEMELRIJCK : *Het Elzenklooster te Zichem. (was Begijnhof van 13.... tot 1461).* In : Oost, 1968, blz. 43.

A. WILLEMS en J. VOGELS : *Zichem : Het Elzenklooster — Begijnhof.* In : Oost-Brabant, I, blz. 271. Leuven, 1965.

J. WUYTS : *De Begijnhoven* (overzicht), blz. 19. Borgerhout, 1961.

Borgerhout. *P.F.J. Pittoors.*

3. CAMPO SANTO

In de reeks *Vlaamse Toeristische Biblioteek,* uitgave van de VTB-VAB, is in nov. 1967 als nr. 82 verschenen : *Het Campo Santo van Sint-Amandsberg* (16 blz., ill.), van de hand van de zeer toegewijde sekretaris van de plaatselijke heemkring De Oost-Oudburg en van het Provinciaal Verbond van Heemkringen in Oost-Vlaanderen, Roger De Backer.

Na een korte geschiedkundige inleiding volgen korte levensbeschrijvingen van 50 voorname Vlaamse figuren, onder wie Staf Bruggen, Jef Crick, Filip de Pillecijn, Jef Goossenaerts, Jan Grauls, Karel Lodewijk Ledeganck, Ferdinand Augustijn Snellaert, Gustaaf en Karel van de Woestijne, Prudens van Duyse, Jan Frans Willems. Het boekje bevat ook een plan van het kerkhof. Onmisbaar voor een vruchtbaar bezoek !

W.

4. VERTEGENWOORDIGDE KRINGEN

Onder de aanwezigen vertegenwoordigde de h. lic. Renaat van der Linden, samen met onze voorzitter, de Koninklijke Belgische Commissie voor Volkskunde, Brussel. De h. van der Linden vertegenwoordigde tevens de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen. Mr. Willy van Hille vertegenwoordigde de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde

Naast de Provinciale Federaties voor Heemkunde van Antwerpen en Brabant, van Oost-Vlaanderen en van West-Vlaanderen, waren volgende Heemkringen vertegenwoordigd : Schelle, Borgerhout, Drongen, Heist-op-den-Berg, Mere, St.-Martens-

Bodegem, Aarschot, Asse, Mortsel, Roeselare, St.-Martens-Latem, Duffel, Oost-Oudburg, Land van Beveren, Gitschotel Buurschap (Borgerhout), Bachten de Kupe, Meetjesland, Land van Aalst, Zaffelare, Antwerpse Kring voor Romeinse Archeologie, Gentbrugge en het Land van Rode, St.-Kwintens-Lennik. Verder het Boerenkrijgmuseum van Overmere en het Heemmuseum Rietgaverstede van Nevele. De Westvlaamse kringen waren niet talrijk vertegenwoordigd wegens het feit, dat hun gouwdag op dezelfde datum plaatsvond, te Kortrijk. Dat zoiets kon gebeuren, berust op een spijtig misverstand, veroorzaakt door een aanvankelijk foutieve opgave van onze Landdag. Ook onder vrienden kan er soms een onvrijwillig misverstand ontstaan.

R.A.

5. GESCHENKJES

Op elke landdag worden er geschenkjes uitgedeeld. Dit keer gingen de « prijzen » naar : dr. J. Scheerder, Genk (de verstkomende : 144 km), M. van Wesemael, Gent (eerst ingeschreven), mevr. Vleminckx-Van Linden (eerst ingeschreven voor ganse landdag), mej. R. Polspoel, St.-Jansteen, Zeeuws-Vlaanderen (eerst ingeschreven uit Nederland), J. van Hecke, Antwerpen (eerst ingeschrevene voor de Kring Oost-Oudburg), J. van Rompaey, O.L.V.-Waver (verst komend uit de gouw Antwerpen). Natuurlijk werden de Grootjuffer en Pater Luyts extra bedacht.

W.

6. OVERLEDEN LEDEN

Tijdens de Landdagmis werden volgende leden, en naaste verwanten van leden, overleden in de loop van de voorbije twee jaren, herdacht.

Omer Decruyenaere, E. Pater Daniël J. Delestré, Marcel Drabs, Z.E.H. Kanunnik R. Tambuyser, Gentiel Verhelst en echtgenote, Dr. J.-F. Van Damme, Luc Demey, Alexis Verbouwe, Constant De Breucker, René De Bock, Arnold De Coninck, Frans Aerts, Karel Berquin, Jozef Supply, Prudent Van Hyfte, André Mahieu, Alphonse J. Bogaert, Gustaaf Vandepitte, Pieter Brawers, Frans Couck, Baron M. de Schaetzen de Schaetzenhoff, Julien Haentjens, Mevr. Maria van Rompaey-De Lannoy, Z.E.H. J. M. Gantois, Raymond Enckels, Victor Van den Abeele, Gerard Dhanens, Mevr. Leontine Van Eynde-Noppe, Mevr. L. Goddefroy-Verstappen, Mevr. Van Bellingen-Heremans, Mej. Monique Saelens, Mevr. Maria Aendenboom, Mevr. M. Masschelin-Van Limbergen, Mevr. Nauwelaerts-Dirix, Mevr. M.J. Hermans, Frans Lodewijk

Afb. 62. — Ter Verbondsvergadering : de verstkomende, drs. J. Scheerder, Genk, komt glimlachend zijn prijs afhalen.

Weyns, Mevr. Maria Antonia De Wever-Serneels, Mevr. Jeanne Durnez-Poels, Mevr. Josephine Mestdagh, Mevr. Margriet Spyckerelle, Antoine Ryckaert.

7. EEN STANDAARDWERK VOOR OOST-VLAANDEREN

Geen betere gelegenheid dan de Landdag in Oost-Vlaanderen om een standaardwerk voor te stellen, gewijd aan die gouw. Er is hier vroeger reeds de aandacht gevraagd voor de *Kultuurspiegel van Oost-Vlaanderen,* schitterend geschreven door dr. M. Grypdonck, hoofd van de Dienst voor Culturele en Sociale Aangelegenheden. Die *Kultuurspiegel* was het eerste deel van het werk, dat heet : *Levensspiegel van Oost-Vlaanderen.* Voor dat 2de deel nu, *Natuurspiegel van Oost-Vlaanderen,* heeft dr. Grypdonck kunnen beroep doen op allereerst prof. dr. L. De Leenheer, als hoofd-

redacteur, en een werkploeg van 7 andere vakgeleerden. Het is dat monumentale werk zo dadelijk aan te zien, dat het niet in die omvang en degelijkheid zou zijn tot stand gekomen, indien er niet een universiteit « bij de hand » ware geweest. Het wordt vooraan trouwens duidelijk gezegd, dat het boek « werd samengesteld door een staf hoogleraren en hun medewerkers van de Rijkslandbouwfaculteit te Gent ». Het zijn de professoren De Leenheer (voornoemd), De Boodt, Gillard, Stryckers, Van Ruymbeke en de ingenieurs Appelmans en Vandamme. Ter nadere kennismaking dunkt het mij het beste, de inhoud van het boek op te geven.

Het werk bestaat uit 6 hoofdstukken : I. De niet levende natuur, waarin worden bestudeerd de topografische kaart (L. De Leenheer), het klimaat (id.), het reliëf (id.), het waternet (id.), de geologische opbouw (id.), de kwartair-geologie (J. Vandamme en L. De Leenheer) ; II. De bodem van Oost-Vlaanderen, in zijn opbouw (J. Vandamme en L. De Leenheer), het bodemprofiel van de leemzandlemige, zand- en alluviale gronden (J. Vandamme) ; III. De flora en kultuurgewassen (grasland, akker- en tuinbouw, bosbouw) (J. Stryckers) ; IV. De wilde fauna (zoogdieren, vogels, kruipdieren tot de insekten en de lange rij van allerlei kleine diertjes (A. Gillard) ; V. De dierenteelt, van vee tot bijen (H. Hoorne) ; VI. De gewesten als natuurlandschap (M. De Boodt en F. Appelmans).

Een voor de leek verbluffende volledigheid. 560 blz. Er zijn talrijke kaarten, tekeningen, diagramma's, foto's, ook in kleur. De uitgave is ongewoon goed verzorgd. Als bijlage een geologische, een reliëf- en een bodemtextuurkaart. Een overweldigend rijk en grondig studieboek voor onze Oostvlaamse heemkringen en heemkundigen.

Wat het provinciebestuur van Oost-Vlaanderen hierdoor heeft tot stand gebracht, is enig in ons land. Dat is Wetenschap (met hoofdletter), op een schitterende manier meegedeeld. Hier is geen lof te groot, voor het provinciebestuur, de samensteller, de medewerkers, de grafische samensteller (Herman Verbaere), en de drukker.

Laten we ook opmerken, dat het een op-en-top « heemkundig » werk is : een geordende en geconcentreerde behandeling door verscheidene wetenschappen, gericht op één bepaald gebied of « heem », hier de Oostvlaamse gouw. Eén gouw is aldus, betreffende dit uitzicht ervan, prachtig « geriefd » ; de andere zullen er denkelijk nog vele jaren het kijken naar hebben, en allicht nooit derwijze geriefd geraken...

W.

8. GEREEDSCHAP VOOR ADERLATING

Medelid Stan Jena, Leuven, toonde ten landdage een koperen, stevig gesloten doosje, ongeveer 4,5 cm hoog, 5,5 cm breed, 6,5 cm lang. Twee ijzeren hefboompjes waren eraan. Door ergens op te drukken, kwamen er uit de bodem van het doosje twee rijen van elk drie mesjes te voorschijn. De vergadering kon het raadsel niet oplossen, maar medelid Alfons Thijs, Antwerpen, schreef op 17 september 1968 volgende brief, waarin de ontraadseling is te vinden.

Toen onze vriend-vaantjesboer Stan Jena op de landdag het kleine geelkoperen instrumentje toonde, herinnerde ik me dadelijk, reeds eerder zulk een dingetje gezien te hebben : in de verzameling namelijk van de Antwerpse boekdrukker-folklorist wijlen Pierre Dirix (° te Antwerpen in 1882, aldaar † in 1956). Vorige zondag [op de landdag] opperde ik de veronderstelling, dat het voorwerp werd gebruikt bij aderlatingen. Die uitleg werd door de vergadering terecht beschouwd als zijnde foutief. Mijn vader heeft me, nadat ik met de nodige geestdrift verslag had uitgebracht over de bijeenkomst te St.-Amandsberg, de juiste werking van het 19e-eeuwse instrumentje uitgelegd, zoals hij het vernomen had van Pierre Dirix. Dadelijk bleek, dat ik er toch niet zo héél ver naast was met mijn veronderstelling : het ding wérd gebruikt om « bloed te laten ». Het apparaatje plaatste men op de huid van de zieke, meestal op

de rug. Wanneer men het hefboompje dan overhaalde, kwamen de zeer fijne, vlijmscherpe mesjes te voorschijn en drongen in het vlees van de patiënt; vervolgens werd het instrumentje van het lichaam verwijderd en op dezelfde plaats werd een « laatkop » (« laatglas, kopglas ») geplaatst, die het bloed uit de ontstane wonden zoog.

9. HET WAFELIJZER MET WAPEN

Die historie met dat wafelijzer lijkt mij namaakwerk Die leeuw (in 2 en 3 kwartier) was te klein om echt te zijn (net 'n eekhorentje, zo klein !). En over alles heen een « kruis » (feitelijk een dubbelkruis of « twee-kruis » ?). Dat is weerom iets speciaals. Slotsom : ik geloof niet, dat een middeleeuws geslacht zich vroeger « amuseerde » met wafels te bakken, die zijn wapen droegen. Ze hadden wel wat anders te doen.

Gent. *M.M.*

10. KANTWERKSTER OP ONZE LANDDAG – HET HAAKPRIEMPJE

We bezochten in het convent nr. 34 bij *masseurken* Lammens (uit Zeveneken,) de naarstige spellewerkster ; zij gaf alle belangstellenden de nodige technische uitleg over haar edele kunstkantwerk. Toen iemand vroeg naar haar *haakpriempje,* waarmede zij bij het kantwerken lussen moet doortrekken, kreeg deze alle nodige gegevens. Wij vernamen van haar dat het moest gemaakt worden van doornenhaaghout ; men moet het stokje een nacht in het water leggen, dan op de punt een speld steken ; door het vocht verkrijgt men een weinig roest, dit houdt het speldeken beter vast.

Toen iemand vroeg : « Is zo'n haakpriempje wel sterk, hoe oud is dit van U ? » antwoordde het begijntje : « Dit is nog maar 50 jaar oud ».

Borgerhout. *Ferdi van de Vijver.*

11. LANDDAGGESPREKKEN

Onze landdagen hebben allerlei voordelen. Het weerzien van een zo grote schaar vrienden, in een hartelijke en opgeruimde sfeer, is verre van het minst aangename daarvan. Het uitwisselen van inlichtingen is er een ander, en daarop wilde ik even de aandacht vestigen.

In het museum van het begijnhof, aan de stand van het tinnen huisraad, vernam ik van mevr. O. Depla-Nuyttens, Rumbeke, dat er in haar familie, omstreeks een halve eeuw geleden, een eigenaardige vorm van mosterdpotje in gebruik was. Het had de gedaante van een vrouwtje, met mantel, hoed en regenscherm. Zo men het regen-

Afb. 63. — Begijnhofbezoek : kijken naar het kantklossen.

scherm uit zijn rustplaats haalde, dan bleek het een mosterdlepeltje te zijn. Ik ben vergeten te vragen, van welke grondstof dat voorwerp was gemaakt, maar dat wordt mij bij een volgende gelegenheid wel verteld.

Bij de grootouders van deze zegspersoon werd er een *houten* mosterdpotje gebezigd. Een en ander zijn nuttige aanvullingen voor wie over « volkshuisraad » moet schrijven.

En Armand Verbeke, Gent, heeft mij een platenmap getoond van Armand HEINS, *Maisons rurales du type traditionel flamand,* door de tekenaar-schrijver zelf gedrukt en uitgegeven, te Gent, in 1915. Die uitgave was mij niet bekend. Zij is heemkundig des te belangrijker, daar het ikonografische gegevens betreft van méér dan een halve eeuw geleden. Tussen de platen was er een getekend binnenhuis van St.-

Martens-Latem, eveneens Kempische huizen van Bouwel, Antw., doch vooral een prachtige reeks gekleurde tekeningen van

Afb. 64. — Brugge, Verzameling van Outryve d'Ydewalle. Aarden *sierhutsepotkom*. Torhouts aardewerk, 1882, van J. Willemyns. Gewone witte, *gleierse* potten hebben geen versiering op de zijkanten. Alleen de knoop vertoont een kool of koolblad.

huizen in Oost-Vlaanderen. Armand Heins heeft ettelijke plaatwerken uitgegeven, telkens voorzien van een begeleidende tekst. Ik zal niet trachten, ze hier op te sommen.

Afb. 65. — Brugge, Verzameling van Outryve d'Ydewalle. Brugse *sierlatarzepot* uit de tijd na Maria-Teresia. Gewone witte latarzepotten hebben slechts een knoop, die een citroen of oranje voorstelt.

Met ons medelid Armand Verbeke heb ik de volgende afspraak gemaakt. Hij bezit een prachtige verzameling Gentse ikonografie en ook ettelijke plaatwerken van Armand Heins. Deze Heins blijkt immers heemkundig werk te hebben verricht onder een vorm, die maar steeds meer aan belang gaat winnen. Daarom zijn we overeengekomen, dat ons medelid Armand Verbeke deze Gentse figuur eens zal behandelen in *Ons Heem*. Hij zal, na een korte biografische schets, de werken opsommen en ontleden, zodat menigeen er zijn voordeel zal mee doen.

Landdaggesprekken zijn niet alleen aangenaam ; ze zijn tevens leerrijk. Dat moge uit de paar meegedeelde voorbeelden zijn gebleken.

W.

12. EN ONZE JONGSTE DEELNEMER

Onze medeleden, de h. en mevr. Ryckaert-Van den Abeele, uit Ukkel, hadden er aan gehecht, tóch een gedeelte van onze Landdag bij te wonen. Het jonge gezin was vertegenwoordigd door vader, moeder en de drie kinderen. Kleine Lutgard, drie maanden oud, was ongetwijfeld de jongste van alle deelnemers !

R.A.

13. OVER DE KANDEELPOT DIE GEEN SOEPPOT, HUTSEPOTKOM OF LATARZEPOT IS

Wat is een kandeelpot ? Laten wij dat klaar maken door vooreerst te beschrijven wat het *niet* is. Een kandeelpot is geen soeppot, geen hutsepot of latarzepot.

Een soeppot of soepkom is een pot met een deksel, waarin een opening is voor de pollepel.

Een hutsepotkom is gelijk een soepkom, meestal een witte pot met een deksel zonder opening, met knop of handvat, dat een kool of een koolblad of een raap of hutsepotgroenten voorstelt. Er is echter geen opening voor een pollepel, omdat de hutsepotdamp erin zou bewaard blijven.

Een hutsepotkom is goedkoper dan een soeppot of een kandeelpot, omdat hij vaak gemaakt is in gewoon of *gemeen gleierswerk*. Toch worden hutsepottenkommen meer gezocht voor sierbloemstukken, omdat het deksel (met de knop vol groenten) meer siert dan de soepkomring of kandeelpotknoop.

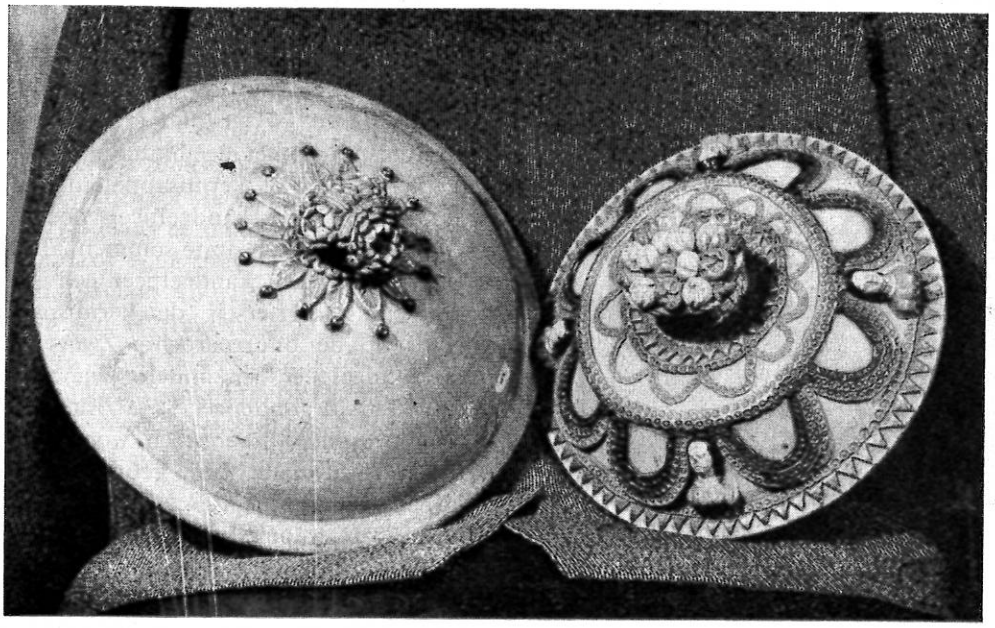

Afb. 66. — Het hutsepotdeksel (rechts) van afb. 64 vertoont kolen en rapen en het deksel van de latarzepot (afb. 65) vertoont een korf met citroenen.

Een latarzepot is een pot waarin latarze (d.i. citroendrank of appelsiendrank met of zonder witte wijn) gemaakt werd. Latarze werd vooral gereed gemaakt voor schuttersgilden. Soms wordt hij op het schietveld bij de gaaipers aangeboden. Op het deksel van een latarzepot staan gewoonlijk een korfje citroenen of appelsienen of citroenbladeren als handvat. Oude latarzerecepten zijn zeer welkom voor de *Sprokkelingen* van ons tijdschrift.

Een kandeelpot is dus een pot met deksel zonder opening, juist gelijk de hutsepotkom of latarzepot, maar de knoop stelt een appel of een peer, soms een druif voor (1). Vandaar komt bijv. het gezegde : neem dat deksel bij de appel (vast). De kandeelpot werd vroeger gebruikt 1. bij de trouwplechtigheid. 2. bij kermis, (2) het oogstfeest, toen men de *kyriole* zong in de streek van midden West-Vlaanderen vanaf Roeselare (3) tot Sint-Winoksbergen in de Westhoek van de Nederlanden-in-Frankrijk. 4. het vlasfeest. 5. in de gilden (bijv. de schuttersgilde de Vrije Archiers van Maria-Teresia te St.-Kruis). 6. op kerstdag en 7. vooral bij de doopplechtigheid.

Algemeen bekend is het gebruik dat de peter of meter of ouders (4) suikerbonen uitdelen... omdat het kindje suiker k.kt.

---

(1) Over het waarom van die appel en die peer zie verder in dit artikel.

(2) Over de datum van kandeelkermis in de verschillende streken zie J. LUYSSAERT, *Kandeel IV*, in *Ons Heem* jg. XXII, 1968, nr. 1, blz. 30 ; A. VERBEKE, *Kandeel V*, in *Ons Heem*, jg. XII, 1968, nr. 2, blz. 81 en BAERT G.P., *Kandeel VI*, in *Ons Heem*, jg. XXII, 1968, nr. 4, blz. 147.

(3) Over het kyriolegezang komt later een artikel met uitvoerige bronnenvermelding. Zie voorlopig L. DE BAECKER, *Recherches historique sur la Ville de Bergues*, Brugge, 1849, blz. 242.

(4) De gever van suikerbonen verschilt van streek

Maar vroeger p.ste het wijn ! Dit was in 1940 nog het geval in drie parochies van de Westvlaamse polders : Klemskerke, Vlissegem en Stalhille. Na de doop te Klemskerke, rond 1950, moest ook de dooppriester mede naar de drie herbergen, waar uit een simpele *gleierse* kandeelpot of een rijkere tinnen wijnkom met een kandeellepel kandeel geschept werd (5). Rijke mensen droe-

Afb. 67. — Brussel, Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis. Sierkandeelpot Inventarisnummer : 2209.

gen hun eigen tinnen wijnkom in de doopstoet. Ze wilden geen gleierse kandeelpotten in hun doopstoet. Een tinnen of een zilveren wijnkom werd gedragen door kinderen uit de familie (6). In de streken, waar peter geen dooplepel of *sanctinnenlepel* (thans een zilveren *couvert)* maar een doopkroes (thans zilveren *gobelet)* gaf, dronk de peter in plaats van de dopeling uit de doopkroes. Hij had immers het kind vervangen in de doopplechtigheid en deed dat ook in de ... doopcafé bij de kandeelpot. Kandeelrecepten zijn typisch Nederlands. Vanaf Zeeland tot de Nederlanden-in-Frankrijk wordt kandeel gekookt, gezieden of gebrouwd.

De ingrediënten zijn meestal wijn, suiker, een appel of peer, soms enkele echte *druifbolletjes* of goedkopere rozijnen of krenten. Nu is het heemkundig van belang de kermispeer of kermisappel, die meestal kandeelappel of kandeelpeer noemt, met alle andere namen op te sommen, aldus is te Lichtervelde een kandeelpeer een Magrietpeer (*St.-Margriet* is de kermispatrones), maar op de buurtparochie Zwevezele was de kandeelpeer een andere peer : het was een St.-Aldegondepeer (7). Kandeelperen zijn meestal wijnperen en worden meestal bij rode of zoete wijn gebruikt. Kandeelappels worden gebruikt bij witte of roze wijnen. Hier ook hebben ze allerlei benamingen. De echte kandeelappel zou de *kandel, sinap,* een Engelse varieteitappel zijn. Kandeelrecepten werden reeds aangetekend in *Oude Doopgebruiken* (8) in *Volkse gerechten* (9) en door onze medeleden Verbeure (10) en G.P. Baert (11). Ingrediënten, die *soms* voorkomen in kandeel zijn : bruine suiker die men mengelt met kandijsuiker ; kaneel ; gember en peper. Onze lezeressen die recepten insturen, gelieven daarbij het volgende te bedenken en op te zoeken of er soms geen andere kruiden gebruikt werden.

---

tot streek, maar heemkundigen doen goed even na te gaan of het in eigen heem niet verschilt volgens de tijd, bijvoorbeeld vóór 1914-18 blijft het meestal de peter of meter, nu de ouders. De kandeel of doopwijn werd dan gegeven door de peter, de suikerbonen door de meter.

(5) Over wijnkommen zie A.L., *Namen van Tinnen voorwerpen uit het Brugse,* Ons Heem, Tinnummer, jg. XIII, 1959, nr. 4, blz. 133, alsook A.L., *Doopkom en vontepateel* in nr. 5, blz. 145 met afb. 202 en A. LOWYCK *Oude doopselgebruiken,* Brugge, 2e dr., blz. 23 en 26-33.

(6) Over doopstoeten zie A. LOWYCK *Oude Doopselgebruiken,* Brugge, 1944, 1 dr., deel II, blz. 12 en deel III, bl. 6 met afbn. XIII, IV, tot XI. Over de doopstoet van Keizer Karel V, zie *id.* deel II, bl. 3. In die stoet droegen edelen het doopgerei.

(7) Ons medelid, Dr. De Baets, beloofde die soorten binnenkort te beschrijven.

(8) A. LOWYCK, *Oude Doopgebruiken* Brugge, 1944, 1ste dr., deel II, bl. 7.

(9) A.L., *Volkse gerechten,* in *Ons Heem* jg. XIX, 1965, nr. 4, bl. 144.

(10) VERBEURE, *Kandeel I* in *id.,* jg. XX, 1966, nr. 1, bl. 22.

(11) G.P. BAERT *Kandeel VI* in *id.,* jg. XXII, 1968, nr. 4, bl. 147, die gelijklopend is met *Volkse gerechten* in nota (9).

Er zijn soeppotten, hutsepotpotten, latarzepotten en kandeelpotten in allerlei aardewerk: chinees, vlaams aardewerk, porselein e.d.m. Ook tinnen en zilveren potten zijn bekend. In onze eigen omgeving vinden wij die potten echter meest in witgekleurd aardewerk zonder randversiering.

Nog een andere bemerking mag hier kris-kras genoteerd. Kandeelpotten hebben een uiterst fijne klokkenklank, wanneer men er met een *metalen voorwerp op klepelt.* De witte kandeelpotten uit Belle *(C.J. Hennekens),* Brugge *(Pullinckx* en *De Brouwer), Brussel (Mombaers),* Duinkerke, Gent, Rijsel *(F. Boussemaert, Dorez* en *Petit)* zijn de fijnste. Meestal zijn ze niet genaammerkt, maar er staat een cijfer op, dat de inhoud of soms het produktienummer aangeeft. Dit laat dikwijls toe de stad van herkomst aan te duiden.

A. Lowyck

14. VLAAI- EN VISSCHOTELS

Op honderd woorden, die het Frans van de XIde tot de XIIIde eeuw ontleende aan andere talen dan het Latijn en het Arabisch, zijn er veertig Nederlandse, dus 40 % (1). Daaronder neemt onze Nederlandse kultuur een voorname plaats in met de basiswoorden van de gastronomie. Die woorden zijn ten andere ook in vele andere talen Nederlands van oorsprong. Denk bijv. aan taart = tarte; koek = couque; gâteau = gasteau = gastmaal; wafel = gaufre; pap = pappe; hutsepot = hutchepot; kroesel (bes) = grosseille; bier = bière e.d.m. Het Boergondisch hof met zijn *Rijsels Fezantmaal* of *Brugsch Goudenboommaal* kende echte patisserie-festivals. Toen drongen wij die basiswoorden op aan de hoven van Europa en *rijke*lui *Vlämschten* aan *rijke* tafelen. Honderd jaar later hadden onze boeren in Bruegels tijd nog altijd meer eetkultuur dan waar ook landse mensen in Europa. Toen begon Frankrijk aan onze grenzen te knagen. De Franse Lodewijkdynastie lokte de Bibau's, een Vilain XIV e.d.m. met een stel narren, barbiers en koks naar Parijs. Zeer vlug verviel onze kookkunst aldaar tot een kunst *als die van een andere provincie van Frankrijk.*

De Marseillese en andere recepten van de Azuurkust haalden het, omdat ze fel gekruid en prikkelend waren voor de vadsige-koningen-en-edelmagen.

Thans begint die kookkunst met Franse romantische namen — zij blijft aktueel voor Afrikaanse en warme landen — eindelijk te verbleken en te tanen.

Maar in een gematigd klimaat passen die bijtende hotelspijzen met exotische benaming niet. Ze zijn dus wel goed voor luie magen in snikhete streken. Zij verliezen hun succes in het voordeel van onze gezondheid en... de geldbeugel van landse spijshuishouders. Onze Gentse universiteit met haar nieuwe tak in de geneeskunde, de dieetleer, is richtinggevend. Zij brengt de Franse kookkunst een felle slag toe. Wanneer wij dit alles overschouwen, is het nu de hoogste tijd om de vele streekrecepten o.m. van de vele vlaaien op te tekenen. Een heemkundige *inbijt* (of receptie) met vlaai uit eigen heem zal binnenkort *in zijn!* Onze lieve lezeressen moeten een gans nummer van *Ons Heem* daarmede vullen en de mannen zullen *er wel medevaren.*

Ook de woorden uit de scheepstaal en visserstaal werden door het Nederlands aan andere talen opgedrongen: mast = *mât;* loef = *lof;* Zuid = *Sud* tegenover het oudere *Midi;* Oost = *Est* tegenover het oudere *Orient;* West = *Ouest* tegenover het oudere *Occident;* Noord = *Nord* tegenover *Septentrion* en *Boréal* e.d.m.

Wat weinigen vermoeden is dat veel visnamen en daardoor ook visschotels door ons Nederlands in vele andere en vooral de Franse taal werden ingesmokkeld. Aldus bijv. baars = *bar;* kabeljauw = *cabliau;* krab = *crabe;* makreel = *maquereau;* schelvis = ofr. *esclevis* = fr. *aiglefin;* spierling = *éperlan;* stokvis = *stokfisch;*

Lees verder door onderaan volgende blz.

(1) C. GIRAUD, *Les mots étrangers,* Parijs, 1966, passim. Wij verwijzen in deze bijdrage enkel naar Franse bronnen om niet van chauvinisme beschuldigd te worden.

De Vlaamse uitwijking naar Duitsland

In dit tijdschrift kon ik drie jaren geleden iets berichten over de middeleeuwse uitwijkingen van Vlamingen en Noordnederlanders naar Duitsland. Mijn bronnen waren tamelijk schaars: slechts enkele brosjuren van de Brandenburger heemkundige en schrijver Max Wald. Op grondiger wetenschappelijke bronnen kon ik toen niet steunen. Thans is een oude vriend van mij erin geslaagd, de hand te leggen op een reeds sedert lang niet meer verkrijgbaar opstel, en hij heeft het mij voor deze bijdrage geleend. Het is een publicatie van de universiteit van Rostock (Mecklenburg) uit 1954: Max BATHE *Lichtervelde-Lichterfelde.* Omdat hier slechts een kort uittreksel kan worden gegeven, laat ik van de door de auteur gegeven plaatsnamen al diegene ter zijde, die hem zelf onzeker blijken (b.v. Niemegk kan óf van Nijmegen óf van het Slavisch Njemjec = Duits afstammen). Bovendien sla ik die plaatsnamen over, die ik zelf voor onzeker aanzie, zonder dat ik me zou vermeten, op de auteur kritiek uit te oefenen. En verder ga ik aan de in het opstel genoemde plaatsnamen van Waalse of Franse afstamming voorbij.

De plaatsnaam in de titel, *Lichterfelde,* is bijzonder kenschetsend voor Nederlandse stichtingen. Het standhouden van de genitief-uitgang van het bijvoeglijk naamwoord in een samengesteld woord, heden nog bij vrouwelijke woorden gebruikelijk (b.v. link*er*hand, in het Duits *linke Hand),* eertijds ook bij de andere genera, is slechts een eigenaardigheid van de Nederlandse taal; uit eigen beweging zou een Duitser nooit tot zulke vorm komen.

Juist *Lichterfelde* is een van de meest voorkomende plaatsnamen tussen die, welke met de middeleeuwse tochten der Nederlanders zijn ontstaan. Dat betreft, van hun gekoloniseerde streken, niet slechts de Fläming, maar ook gebieden verder noordwaarts: in het N.-W. is er een *Lichterfelde* op beide oevers van de Elbe, in de Altmark en de Priegnitz; in het N.-O. niet ver van de Oder, dichtbij Freienwalde. In Duitsland is het meest bekende geval de voorburg van Berlijn.

Maar ook in West-Duitsland bestaan veel Nederlandse koloniën, aan de Rijn rond Keulen en in Westfalen rond Münster en aan de Ems. Daardoor ontmoet de wetenschap een nieuwe moeilijkheid: zijn de Oostduitse koloniën onmiddellijk door Nederlanders gesticht, of zijn zij filiaalstichtingen van Westduitsers? In enkele gevallen kan het onderzoek hiér en dàár een voorlopig oordeel uitspreken, al naargelang de oudste documenten in het oosten of het westen opduiken, — totdat eensdaags een nóg ouder document in de àndere streek wordt gevonden.

Ik vermeld nu 64 van de 140 plaatsnamen, die Max Bathe opsomt, en volg de ook door hem gebruikte alfabetische orde.

BADEL, Altmark: in 1397 *Bodewal,* van *Bouwel* (Antwerpen), in 1286 *Bouwele.*

BAUMGARTEN, Altmark: in 1426 *to Bomgarden;* van *Boo(m)gaarden* bij Brussel. Duplicaten in het noordoosten. — Die naam zou ook van Hoogduitse afstamming kunnen zijn. Maar een boomgaard (Frans *verger*) wordt in het Duits *Obstgarten* genoemd.

---

vlete = *flet* e.d.m. (2). Bij *middelnederlandse smulpapen* was dat iets als een *lekkere lippe* en in modern Frans bleef dat *une lippée* = een lekker hapje. Voor onze heemkundige kringen langs de kust, waar vlaaien niet bekend zijn, stellen wij voor inheemse visrecepten te verzamelen.

A. Lowyck.

(2) Id., passim. Wij ontleden om dezelfde reden daar de voorbeelden. Ze zijn gemakkelijk weer te vinden omdat ze alfabetisch gerangschikt zijn en aldaar niet genummerd en wij dus geen juistere aanduiding kunnen geven. Wij danken de heemkring uit Vlaams Artezië, die ons deze aanwijzing bezorgde.

BEHR(N)FELDE, 5 keer van Lüneburg (Nedersaksen) tot aan de Oder: 1420 *thu Bernvelde,* vermoedelijk van *Barneveld,* Veluwe.

BENKEN, Fläming, sedert 1375, van *Binkom* (Brabant), in 1165 *Benchem.*

BINDFELDE, Uckermark: 1247 *de Bentfelde,* van *Bentveld* bij Haarlem. Duplicaat: *Bentfeld* in Westfalen. (1).

BITTERFELD, Saksen-Anhalt: 1224 *Bitterfeld,* 1298 *Piterfeld,* van *Pitersveld* (Frans-Vlaanderen), later verfranst tot *Pitefault* (1559) en *Pittefaux.*

EISERBEGKA bij Wittenberg: van *IJzenbeeke* bij Ternat of van *Eyzere Beek* bij Halen.

EUPER bij Wittenberg: in 1221 *Eyper;* van *Ieper* — In de 13de eeuw werd *ey/ei* nog gelijk lange *i* uitgesproken. Na de verandering tot Nieuwhoogduits *ei* (= Vl. *aai*) is de klankverwisseling tussen *ei,* als Hoogduits aangezien, en *eu* (uitspr. *oï),* dat als Platduits geldt, typisch.

GALM/Fläming: van *Groot Gelmen* (Brabant), in 966 *Galmina,* 1078 *Jalmen alias Gelmine.* (2)

GRAENINGEN: van *Grening,* woestenij bij Katrop.

GRINDEL: van *Grindel* bij Sint-Maarten (Limburg).

GUELPE/Havel: van *Gulpen* (Limburg).

HAESEWIG (Altmark): *Heeswijk* (Noord-Brabant).

JESKE (Priegnitz) en GESEKE bij Lippstadt (Westfalen): van *Jersike* (Zeeland), in 980 Gersicha.

KALOW (Brandenburg): van *Kallo*/Schelde. — De niet-uitgesproken *w* is ontstaan in analogie met de vele Slavische plaatsnamen op *-ow.* Thans bestaan de uitgangen *-ow* (b.v. Teltow) en *-au* (Spandau werd nog in de 18de eeuw Spandow geschreven.

KAMERICK, woestenij bij Werben (Maagdenburg): van *Kamerijk*/Utrecht of van *Kamerijk*/Frans-Vlaanderen (Cambrai).

KERBERG (Priegnitz): van *Keerbergen*/Leuven.

KRANEPUHL: van *Kraenepoel* bij Bellem.

KRAEGEN (Altmark): in 1207 *de Craienhem;* van *Kraainem*/Brabant.

KRIELE bij Rathenow: in 1305 *Creyle;* van *Kreyel* bij Beek/Limburg. (3).

KRUEDEN: in 1208 *Kruysen,* 1461 *to Krugen,* 1500 *Crudingen;* van *Cruyssen* bij Kalken/Gent, *Cruysenhof* bij Stekene of Kasteel *Croisen* bij Mechelen (1600). — Zonder de oude naamvormen zou men deze « peters » niet hebben gevonden.

KUEHREN (Uckermark): van *Kuurne.* Duplikaat: *Körne* bij Dortmund. Maar er bestaat ook een *Kühren* in Schleswig-Holstein, ver van alle Nederlandse koloniën, nl. ten oosten van Kiel, waar er in de middeleeuwen Slavische nederzettingen waren.

LANGERWISCH/Zauche (Zuid van Potsdam): van *Langeywesse* bij Merdorp. Duplikaat: *Langerwisch* bij Pritzwalk N.-W.-Brandenburg).

LEEST/Havelland: van *Leest*/Mechelen.

LICHTERFELDE: z. boven.

LOEBEN/Anhalt: van *Leuven.*

MESSDUNK, in 1375 *Mosdunk* en *Mosdung:* van *Mostdonk*/Tongerlo.

MUNTENACKE: van *Montenaken.*

NATEWISCH: van *Natewisch* bij Duurstede (Holland).

NEEKEN: van Kasteel *Nekem* bij Kanne óf van *Neke* bij Bellem.

NEUERSTADT/Fläming: van één der vele plaatsen *Nieuwerstad* in Noord- of Zuid-Nederland. De uitgang *-er-,* waarvan boven sprake, is één bewijs van de Nederlandse stichting; het àndere, dat Neuerstadt een dorp is en nooit stad is geweest.

OGKELN: vermoedelijk van *Ukkel*/Brussel.

RIESIGK: in 1200 *de Riswig;* van *Rijswijk*/Betuwe.

RIETFELD, woestenij in de Wische (waar

---

(1) Er is ook een Binderveld bij St.-Truiden.

(2) Groot-Gelmen ligt in Limburgs Haspengouw.

(3) Beek ligt in Nederlands-Limburg, bij Geleen.

de Havel in de Elbe uitmondt) : van *Rietveld*/Oude Rijn.

SCHALLUHN : van *Schalluin*/Aarschot.

SCHORA bij Zerbst-Anhalt : van *Schore*/ Vlaanderen, *Ter Schoor* bij Okegem óf *Schore*/Limburg.

SCHRICKE : van *Schriek*/*Ant*werpen.

SCHURING : van *Schuring*/Land v. Strijen óf *Gr.* en *Kl.-Schoeringe*/Zuienkerke bij Brugge. (4).

SCHWEINRICH : *van Zwijndrecht*/Antwerpen óf *Zwijndrecht*/Merwede.

SIEPE : in 1330 *Sypen,* 1346 *tor Zipe :* van *Sype* in Zeeland, omstreeks 1600 verdronken .

SOEGEN : van *De Zeuge*/Damme.

STEINHOEVEL : van *Steenhuffel.*

STERNEBECK : van *Sterrebeek.*

STOECKHEIM : in 1357 *villa, que dicitur vlameschen stocken* (hoeve, die Vlaamse Stocken genoemd wordt) ; van *Stokkem*/ Tongeren, in 1181 *Stockheim.* — Zonder die Latijnse zin zou men niet aan een Vlaamse afkomst denken, want *Stockheim* en *Stöckheim* zijn herhaaldelijk in Duitsland voorkomende plaatsnamen. Jammer dat Bathe niet zegt, van wèlk dorp er sprake is.

STRINUM/Brandenburg : in 1213 *Strinem ;* van *Strien* of *Strijen* in Noord-Brabant, in 966 *struona,* 992 *Stryen,* 1167 *de Strinen.*

SUSIGKE (woestijn) : van *Zulzeke.*

TEGEL (voorburg van Berlijn) : van *Tegelen,* 1196 *de Tigele.*

TEMPELHOF (voorburg van Berlijn): van *Templeuve* bij Doornik (jammer noemt Bathe niet de Vlaamse naam) — De uitgang *-hof* komt uit twee bronnen : 1. een feodale bezitting zonder een dorp met vrije boeren ; dat is voor Tempelhof niét bevestigd ; 2. een nederzetting van een vrije boer, die het Vlaamse woord « hoeve » door *hof* vertaald heeft. Want « Hufe », vermoedelijk van « hoeve » afkomstig, is elders de benaming van de smalle, handdoekvormige landstukken van de middeleeuwse koloniën in bosstreken, b.v. in Saksen en Silezië, en in Oost-Friesland (Waldhufen, Fehnhufen).

THIESSEN/Anhalt : in 1396 *Diesen ;* van *Diessen*/Noord-Brabant. — Duplikaat : *Diessen* bij Wittenberg/Middensaksen.

UNSTADEN/Zerbst : van *Hoogstade* bij Veurne, in 1181 *Honestade.*

VEHLEN/Havelland : in 1371 en 1420 *Velem ;* van *Velm*/Limburg, in 1659 *Vellem.*

WAHL : in 1447 *zu dem Walle ;* van *Ten Walle* bij Schelderode.

WELSIGKE/Altmark : van *Velzeke.*

WERBIG, naam van 4 plaatsen in Brandenburg : van *Werwik, Werveke* of *Waarbeke*/Aalst.

WERDER, naam van drie plaatsen, aan de Elbe, Fläming en bij Potsdam : van *Waerder* bij Gouda. — Bovendien is Werder in het Middenfrankische dialektgebied (Hessen, Midden-Rijn) een schiereiland aan een rivier of meer.

WERTLAU : in 1335 *Werthlowe ;* van *Wadeleux,* in 1376 *Wardelo.*

WISCHE, de streek van de uitmonding der Havel in de Elbe : in 1665 *zur Wisch ;* van *'t Huys ter Wische* bij Hazebroek.

WULPEN : van *Wulpen*/Veurne.

WUSTERBUSCH/Altmark en BUSCH/ Wische : van een der vele plaatsen op *-bos.* Het Duitse *Busch* duidt slechts een kleine boom of struik aan ; als plaatsnaam zou een Duitser het woord *Wald* kiezen. *Wuster-* (let op de Nederlandse uitgang !), *Wüst-, Wüstung* is een woestenij, ontstaan door verwoesting (heel vaak in de Dertigjarige Oorlog) en het verlaten van een dorp ; dikwijls is er geen zichtbaar spoor meer, omdat in Noordduitsland, waar er geen rotsen zijn, de huisstenen voor herbouw en voor straten zijn gebruikt.

HEIDENDUNK : van *Heindonk*/Mechelen, in 1486 *Heiendonck.*

OEHNA : in 1195 *Oyen ;* van *Ooien*/Maas.

---

(4) Schoeringe is een stichting of ontginning van het St.-Janshospitaal te Brugge, waarvan rekeningen uit 1333 zijn bewaard. De schuur van Groot-Schoeringe is in 1966 naar het Vlaamse Openluchtmuseum te Bokrijk overgebracht.

SPIEKERHOF/Altmark: van *Spieker* bij Duinkerken.

HOHENBREEDEN: van *Bredene*/Oostende.

DRIESCH: in alle door Nederlanders gekoloniseerde gebieden vaak gebruikte beemdnaam voor een *dries* of braakveld. Buiten die gebieden is het woord onbekend.

Frankfurt/Main Waldemar Ledeganck

NASCHRIFT

Na het afsluiten van bovenstaande lijnen heb ik het nummer 2/jg. IV van de *Vlaamse Stam* toegekregen, tijdschrift van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde. Het nummer is geheel gewijd aan de *Vlamingen in de Wereld.* In het opstel *Emigratie* van R. van Roosbroeck is in de tekst slechts sprake van de vluchttochten ten tijde van de Reformatie en haar gevolgen (16de tot 18de eeuw). Maar er is een kaartschets bijgevoegd, waarop met pijlen alle Nederlandse trektochten van 500 (!) af tot 1819 zijn aangeduid. En daaruit blijkt dat de emigranten in de middeleeuwen tot Oostpruisen en Silezië en nog verder tot Polen en de Karpaten zijn geraakt. Max Bathe heeft, volgens zijn bibliografie, de in Duitsland èn België uitgegeven schriften, vooral die over plaatsnamen-geschiedenis, als bronnen benut. Waarom vermeldt hij niets over de verste oostelijke tochten? De reden is van politieke aard: in Sovjet-Duitsland mag men er nooit van spreken, dat achter de Oder-Neisse-grens ooit Duitsers geleefd hebben en dat die gebieden tot Duitsland hebben behoord. Anders is dit stilzwijgen niet te verstaan.

W.L.

ARCHEOLOGISCHE BERICHTEN

In de schoot van het algemeen bestuur van ons Verbond, hetwelk, behalve ons dagelijks bestuur, vertegenwoordigers bevat van onze gouwfederaties, werden er een paar bijzondere werkgemeenschappen gevormd. Die hebben betrekking op de *ouheidkunde of archeologie* (opgravingen, bodemvondsten, bibliografie e.d.) en op *middeleeuws aardewerk* (met vondsten, bibliografie, e.d.). Daar er geen strenge afscheiding is tussen beide onderwerpen, zullen de mededelingen erover, voorlopig althans, onder dezelfde hoofding verschijnen, te weten *Archeologische Berichten.* Ze zullen af en toe verschijnen, zoals de *Molenberichten.* Als rubriekleider hebben wij bereid gevonden: ons toegewijd en deskundig medelid, Frans van Bellingen, De Brouckèrelaan 35, Ganshoren, Brussel. De aantekeningen, vondstmeldingen enz., worden bij hem ingewacht.

De opstelraad.

Het gedicht van de Scheldebron

Talrijke Vlaamse kunstenaars hebben de Schelde in hun werken bezongen. Schilders, toondichters en letterkundigen hebben, dank zij de inspirerende kracht van de Scheldestroom, een rijkdom van artistieke schoonheid voortgebracht. Van aan de Scheldebronnen in Frankrijk tot aan het Nederlands zeegebied, over een afstand van haast 370 km, heeft men de luister van het

Afb. 68. — Wijlen J.M. Gantois, de beste kenner van de Scheldebron. Hij maakte ter plaats aantekeningen voor *Ons Heem* over de oude en nieuwe bron.

stroomlandschap belicht. Vooral in de letterkunde keert dit thema geregeld terug (1). Onder algemene leiding van Bert Peleman en Filip De Pillecyn verscheen zelfs een monumentaal werk over de Schelde. Aan de hand van artikels en kunstfoto's werd de veelzijdige betekenis van de *Vlaamse levensader bestudeerd.* Dit werk bevat ook een bijdrage van S. Raes, gewijd aan het brondgebied van de Schelde (2). In 1967 verscheen ook nog een prachtig werk *De Schelde van de bron tot de zee.* De algemene samenstelling en de redaktie berustte bij B. Peleman.

De Schelde ontspringt op het gebied van de gemeente Gooi *(Gouy),* in het huidige departement van de Aisne, op een drietal kilometer van Le Catelet en ongeveer twintig kilometer ten noorden van St.-Kwinten *(Saint-Quentin).* Omstreeks 1136 stichtte Garembert van Wulpen, op de Sint-Martinusberg, dicht bij de Scheldebron, een kluizenaarsgemeenschap, die spoedig bij de pasgestichte Orde van Prémontré aansloot. Tot aan de Franse Revolutie bleef het brongebied van de Schelde eigendom van de Premonstratenzers van St.-Maartensberg *(Mont-Saint-Martin)* (3). Zonder twijfel moet in deze kloosterkommuniteit de dichter worden gezocht, die in humanistisch Latijn het gedicht schreef, dat de bezoeker thans nog bij de Scheldebron kan lezen. In de drie meter hoge bakstenen muur, welke de bron langs drie zijden omgeeft, — de noordkant is vrij — werd in de XVIIde-XVIIIde eeuw een harde krijtsteen aangebracht, waarin met vaardige hand het huldegedicht op de Scheldebron gebeiteld werd (4) :

Felix sorte tuâ Scaldis
Fons limpidissime
Qui a sacro scaturiens agro,
Alluis et ditas nobile Belgium,
Totque claras urbes lambens
Gravius thetidem intras.

---

(1) Vgl. J. DENUCE, *De Schelde,* Antwerpen, 1941 ; B. PELEMAN, *Schoon Scheldeland,* Brussel 1944 ; J. MULS, *De dichters van de Schelde,* in *De krans van laurier,* Tielt 1945, blz. 93-125 ; ID., *Jan Hammenecker, dichter der Schelde,* in *De krans van laurier,* blz. 168-183 ; B. RANKE, *De Schelde in de Vlaamse letterkunde,* in *Eeuwige Schelde,* 2de uitgave. Leuven, z.d., blz. 45-53.

(2) S. RAES, *Het brongebied van de Schelde,* in *Eeuwige Schelde,* blz. 9-14.

(3) Voor de geschiedenis van deze abdij raadplege men : N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense,* II, Straubing, 1952, blz. 417-420.

(4) Het Latijnse gedicht werd uitgegeven door A. OGNIER, *Notice historique et statistique sur Gouy te Le Catelet, Saint-Quentin,* 1863, blz. 257 ; C.L. HUGO, *Sacri et canonici ordinis Praemonstratensis annales,* II, Nancy, 1736, kol. 328 ; S. RAES, *a.w.,* blz. 11.

Charles-Louis Hugo (1667-1738), abt van Etival en geschiedschrijver van de Witherenorde, voegde twee versregels aan deze inscriptie toe (5) :

Ab humo labente obrutus
Suscitaris munitus.

A. Ognier van Gooi *(Gouy)* publiceerde een vrije Franse vertaling van dit gedicht, in de vorm van een akrostichon (6) :

Est-ce toi que je vois, bel Escaut fortuné ;
Source très-limpide sortant d'un champ sacré ;
Combien te doivent bénir les cités de Belgique
Alimentées sans cesse par ton eau pacifique
Un tel sort porte envie, et pour comble d'agrément,
Tu entres dans la mer majestueusement.

De vertaling van *Belgium* in *Belgique* is echter onjuist, omdat de dichter het woord *Belgium* klaarblijkelijk in de historische opvatting van *Nederlanden* gebruikte.

S. Raes schreef een Nederlandse vertaling van het gedicht der Scheldebron (7) :

Afb. 69. — Gooi (Gouy). De steen met het gedicht van de Scheldebron (detail van voorgaande afbeelding).

Schelde, kristalheldere bron,
Gezegend is uwe bestemming.
Opborrelend uit een heilige grond,
Bevloeit en verrijkt gij de edele Nederlanden,
En kussend vele en beroemde steden,
Treedt gij met grootse tred in het rijk der waternimfen.
Averbode. *T.J. Gerrits.*

(5) C.L. HUGO, *a.w.*, II, Nancy, 1736, kol. 328. Over de wetenschappelijke bedrijvigheid van abt Hugo, zie : L. GOOVAERTS, *Ecrivains, artistes et savants de l'Orde de Prémontré*, III, Brussel, 1908-1909, blz. 110-129 ; M.A. GEORGEL, *L'abbaye d'Etival (Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium*, afl. 3), Averbode, 1962, blz. 161-176.

(6) A. OGNIER, *a.w.*, blz. 257.

(7) S. RAES, *a.w.*, blz. 11.

BRUEGELJAAR 1969

In 1969 wordt de 400ste verjaring van Bruegels dood herdacht. Voor de kennis van het volksleven van zijn tijd is Bruegel een ongewoon belangrijke bron. Dat hopen wij te bewijzen in een bijzondere aflevering van ons blad, een *Bruegelnummer*. Wij hopen die aflevering als nr. 4 van de komende jaargang te laten verschijnen. Daarom doen we reeds thans een oproep tot medewerking aan al onze lezers. Ingewacht worden : aantekeningen over feiten van allerlei aard uit Bruegels tijd, aantekeningen betreffende het werk, of bijzonderheden daaruit, van de grote Meester. De bijdragen zijn te sturen aan het adres van de Verbondsvoorzitter (Herkenrodeplein 1, Bokrijk, Genk), die de samenstelling van het nummer heeft op zich genomen. Dank bij voorbaat !

Geschil om een "Maeltijt met Voghelen" te Lo-Christi in 1440

Bij een proces als dit zijn niet altijd alle gegevens bekend. Wat voor partijen belang had, het vonnis namelijk, staat netjes opgetekend en geregistreerd. Wat betreft eis en verweer, de *replicque,* de *duplicque* en dies meer, daarvan wordt kortheidshalve nauwelijks gewag gemaakt, indien wèl, dan blijkt steeds weer, dat de griffier menig interessant detail in zijn pen heeft laten rusten. Derhalve zijn de feiten, die tot het geschil aanleiding hebben gegeven, niet steeds gemakkelijk te achterhalen.

Wij doen echter een poging:

Het Goed ter Eecken, gelegen te Lo — vermoedelijk Lo-christi — was « bezwaard » in de 15e eeuw met een *ghifte van eenre maeltijt met voghelen...*

Deze « gift » was jaarlijks te voldoen en kwam ten goede aan de plaatselijke landsheer. Omstreeks 1440 was landsheer over dit goed Janne Mettepenninghen.

Een reden tot betwisting was, dat de datum, waarop de gift diende voldaan, niet vaststond en vrij willekeurig kon bepaald worden.

De tekst reeds laat het vermoeden: *... de voorn(oemde) maeltijt te gheven telk(en) jaere als 't hem* (d.i de landsheer) *ghelieven sal, behoudens xiiij nacht(en) te voren laten(de) weten.*

Nu blijkt, dat stilaan het gebruik ingang had gevonden om deze maaltijd niet meer in natura te geven, maar daarvoor een zeker bedrag neer te tellen en wèl — 't is niet onbelangrijk — rond of op Kerstavond.

Aldus was ook nog in 1440 op het einde van het jaar geschied. De uitbaters van het Goed ter Eecken, zijnde Godevaert de Wintere, Pieter de Rycke en enige anderen, dachten hiermee het voor een jaartje te kunnen stellen.

Dit was niet het geval. Vrancke van d(en) Driessche, ontvangher en bailliu van Janne Mettepenninghen vorderde andermaal en reeds van in 't begin van 't nieuwe jaar, zegge 1441 (nieuwe stijl), een *maeltijt met voghelen!*

Wij kunnen ons de verbazing, laat staan de verbolgenheid van de uitbaters van het Goed voorstellen!

Het geschil kwam vóór de *scepenen ter plaetse waer het goed gheleghen was.* Hun uitspraak is ons niet bekend, maar waarschijnlijk stelden zij de bailliu in het gelijk, want de uitbaters namen hiermede geen vrede; zij brachten de zaak vóór de Gentse schepenen.

Nu was het de beurt aan de bailliu om grote ogen op te zetten, althans indien hij zich de pachters van Ter Eecken als schapen of lammeren had voorgesteld. Verontwaardiging ook klinkt in zijn toon, wanneer hij hun doenwijze brandmerkt: *... een versmâlike revocatie en(de) h(er)-openinghe van hove om(m)e voort te vervolghene alzo 't niet be(h)oren zoude...* (1)

En de Gentse schepenen?

Deze zaten met het gevalletje wel wat verlegen. In feite ging het om een peulschilletje: een kwestie maar om het tijdstip te bepalen waarop de « gift » diende voldaan, en dat ging een hele boel ... onkosten meebrengen! (Tweemaal 's jaars hoefde die « gift » toch NIET te worden betaald!).

Ook de plaatselijke schepenen oordeelden dat zij gebonden waren aan de clausule: *een maeltijt ... als 't hem* (de landsheer of zijn plaatsvervanger) *ghelieven sal...*

---

(1) *Revocatie:* intrekking van het vonnis (van de plaatselijke schepenen).

Heropeninghe van hove: Oproeping van een zaak vóór een hoger hof (ons zg. beroep). Beken met mij: deze term uit de Oudnederlandse rechtsspraak steekt zwierig en statig af tegen onze lawaaierige term « beroep » ('n schorre naklank van het woord *appèl).*

Een beetje verveeld ook zaten ze er mee : *Scepenen ... alsnu langhe daerover appointeerden...*

Evenwel, er was op hun vroedschap beroep gedaan ; konden zij zich hieraan onttrekken ?

Tussen haakjes : mogelijk had toen het geschil toch een ruimere betekenis, in die zin : gold nog steeds het « oude » gebruik of kreeg het « nieuwe » de voorrang ?

Aldus gesteld, konden de uitbaters zich althans op één precedent beroepen. Zij hadden voordien *te kerssavonde* hun *gift* gegeven en wèl — ook dat was van belang — in klinkende munt. Hun verzoek was dan ook in die zin geformuleerd.

De uitspraak nu :

De Gentse schepenen (van der kuere) ... *'t ghescil ghehoort hebben(de) alsnu langhe daerover appointeerden en(de) wijsd(en) dat men van nu voortaen de voors (eide) maeltijt gheven ende bet(alen) sal, alle jaeren telk(en) bamesse... de eerste bet(alinghe) eerstc(ommende)... laten(de) elck 't ziine als nu bet(aelt) es... (in de kosten)* (2). *Actum 14 Januari 1440* (n. s. 1441).

Het vonnis kan men enigszins beschouwen als een soort Salomonsoordeel : geen van beide partijen bekwam wat zij verwachtte.

Er was één winstpunt : een datum voor de gebruikelijke « gift » werd ééns en voor altijd vastgelegd.

Hierover ten minste zou men in de toekomst niet meer twisten !

Gent. *M.M.*

(2) Reg. v./d. Kuere, A° 1439/40 f° 156v.

INVENTARIS VAN DE PASTORIE TE TESSENDERLO (1696)

In het Rijksarchief te Brussel (*Kerkelijk Archief,* nr. 5293) worden de rekeningen en inventarissen van Fr. Rochus Hollanders, kloosterling van Averbode en pastoor te Tessenderlo (1689-1713), voor de jaren 1696, 1699 en 1700. Vooral de inventaris van 1696 is interessant voor de geschiedenis van het huisraad. Hij bevat een bibliotheekskataloog van de pastorie, een inventaris van de meubelen en het linnen, alsmede een gedetaileerde lijst van het keukengerief. Ten gerieve van de belangstellenden delen wij deze laatste inventaris mee. De pastorie beschikte over : *2 grote kopere koijketels, enen middelbaer kopere ketel, enen groten koperen pott, enen groten ijseren ketel, 2 brouwakers, enen melckketel, enen emmer, 2 ijsere kleijn ketels, 2 ijsere kleijn potten, 3 kopere pannen, een tourtpan, 2 blecke braetpannen, 6 silvere fricetten met 6 silvere lepels, 3 metaele kandelaers, 2 tinne kandelaers, 4 tinne waterpotten, eenen koperen gieter, een kopere zeij, een kopere panneken, 3 grote boterpotten, enen groten blekce lanterne, 12 spaense lere stoelen met enen sedel, 10 houte stoelen oock met een sedel, een deel aerde potten en pannen, 10 grote tenne schotelen, 11 middelbaer tinne schotelen, een tinne komp, een lampet met een schotel, 48 tinne tellioren oft 4 dosijnen, 4 kleijn tinne soutvaeten met een groot, 2 tinne mosterpotten.* In de inventaris van 1699 leest men : *12 silvere friccetten, 6 silvere lepels.* Uit het rapport van de pastoor, dat voor de Abt van Averbode bestemd was, blijkt dat hij een paard en drie koeien bezat. De ruime pastorie, gebouwd in 1664-1665, waren er zes bedden. Over de bouwgeschiedenis van deze pastoorswoning raadplege men : T. GERITS, *Bronnen over de bouwgeschiedenis van de Pastorie van Tessenderlo,* in : *Limburg,* XLVII, 1968, blz. 73-85.

Averbode. *T.J. Gerits, o. praem.*

Sprokkelingen

JENEVER IN DE BIECHTSTOEL II

(**Ons Heem**, 1968, nr. 2, blz. 85)

Moest de h. Janssens Westvlaming zijn, hij zou waarschijnlijk zijn vraag in *Ons Heem* niet hebben gesteld. Dan zou hij zeker *Peegie* van Willem de Hazelt (Willem Denys) gelezen hebben.

Daar wordt op blz. 220-221 van deel I, verschenen in 1949, verteld dat Savate na zijn biecht bij de paters redemptoristen te Roeselare cognac streek aan 't deurke van paterke Nolf's, biechtstoel. Siskie Snuyvers, die na hem kwam, kreeg 't schuifke, omdat de biechtvader dacht dat hij zat was, en Siskie zegde dat hij zelf stonk naar de drank.

Stavele. *A.V.B.*

Ook de heren Leon Defraeye, uit Deerlijk en A. Maselis, uit Roeselare, vermelden dit voorval maar in een andere uitgave van *Peegie*.

JENEVER IN DE BIECHTSTOEL III

Het verhaaltje uit Nevele, verteld door A. Janssens, is ook te Lier gekend. Ik heb het hier reeds horen vertellen in 1910.

Lier. *M. Varga-Van Arkkels.*

JENEVER IN DE BIECHTSTOEL IV

Dr. Aug. Rysenaer (reeds tijdens de oorlog of kort daarna overleden) heeft het volgende zelf verteld aan Z.E.H. Joris Vandenbroucke, pastoor van St.-Theresia-van-het-Kind-Jezus te Gent die toen onderpastoor te St.-Jan-Baptist te Gent was, waar de dokter veertig jaar lang hard heeft gewerkt, zeer dikwijls gratis, dag en nacht. De wijk telde veel werklieden en armen. 't Was in de Paastijd. De dokter ging te biecht bij een pater Augustijn (men heeft mij de naam genoemd, maar die heb ik niet onthouden) in de St.-Stefanuskerk te Gent. Onderweg ontmoet hij een vriend. « 'k Ga mijn Paasbiecht spreken bij Pater N. » — « Ik ook » — « Goed, we gaan samen ». Ze gaan naast elkaar zitten, aan dezelfde kant van de biechtstoel. Gust, de dokter, was de eerste. Als 't gedaan was, en het deurtje toe, gaat hij in zijn binnenzak, neemt er een flesje uit, trekt het stopsel af, *kwakt* zijn vingers goed nat met jenever en wrijft zorgvuldig de gaatjes in met vlijt en aandacht. Dan gaat hij *onschuldig* buiten, om zijn penitentie te lezen. Die duurde juist lang genoeg tot eerst de biechteling van de andere kant en daarna zijn vriend gedaan hadden. De vriend kwam met rood gezicht uit de biechtstoel en verliet vlug de kerk. Gust mee buiten.

« Dat is toch te erg », zei de vriend « ik heb het deurtje gekregen ! De pater zei dat ik niet in staat ben om te biechten, dat ik moet weerkomen wanneer ik nuchter ben — en hij zit zelf te stinken naar de jenever ! ».

Gent. *J. Winnepenninckx.*

JENEVER IN DE BIECHTSTOEL V

Het volksvertelsel werd gelokaliseerd in de Scheldestreek door de zanters van de *Groeningegilde* uit Kortrijk (in de jaren 1900). Het werd *als spot* verteld op de verplichte *paaspenning*. Tot 1940 moest alwie zijn paasbiecht sprak in die streek een geldstuk steken in de gleuf van de biechtstoel of een bankbriefje steken door de *openingskes* of gaatjes van het *galent* of *glent*, dat biechtvader en biechteling scheidt. Vergelijk de *verplichte paaspenning* met de *vastenblok* en de *berechtingspenning*. Het waren *emolumenta* of voordelen, die vast waren in de jongste tijden aan het *jus stolae* of het recht wie de *priesterstoel* draagt. In vroegere tijden zijn er wel twisten om die voordelen geweest tussen de pastoor en wie het patronaatsrecht of tiendeheffing had over de parochie (bijvoorbeeld : een abdij of een heer, meestal voor de Gregoriaanse hervorming). Aan specialisten mogen hier twee vragen worden gesteld : 1) De Groeningegilde lokaliseerde dit volksvertel-

sel en de verplichte paaspenning in de oude dekenij van *Vlaams-Helkijn*. Is dat wel juist ? 2) Is het waar dat men in ruil voor zijn paaspenning een briefje moest krijgen, waarop stond *confessus est* (d.i. hij heeft gebiecht). Dit is een overblijfsel van de Tridentijnse hervorming.

Dit briefje kon men onder meer inleveren en tonen bij de burgerlijke overheid. Dit biechtbriefje bestaat nog op sommige plaatsen voor *toekomstige trouwers*. Dit briefje bewijst niet dat men gebiecht heeft, maar dat men minstens in een biechtstoel geknield heeft *ad benedictionem petendum* (d.i. om de *zegen* te vragen, niet de *absolutie)*. Zo is de lieve vrijheid gered en voldaan aan de wet en het formalismo.

A.L.

RUITER- EN RIDDERTEGELS II

(**Ons Heem,** 1960-1961, nr. 5-6, blz. 169)

Bij vroegere herstellingen rond 1900-1902 aan het St.-Katarina-Godshuis te Gent werden verschillende ruiter- of riddertegels gevonden. De afmetingen waren 11,5 x 11,5 x 0,018 enz. De snede (0,018 cm) was schuin gericht naar onder. De tegel uit uw verzameling behoort tot die reeks, daar een rechtse tegel nog altijd in Gent bewaard wordt. (zie afb. 70). *A.L.*

HET EINDE VAN DE WERELD IV

(**Ons Heem,** 1968, nr. 1, blz. 25)

Te Gent werd met de verandering van straatnamen aan een gedeelte van de laan dichtbij de kerk van St.-Martinus-Ekkergem, de oude benaming *Einde Were* teruggegeven. Sommige Gentenaars spreken natuurlijk over *'t Einde van de wereld.*

Afb. 70.

Enkele jaren geleden, toen een vriend van mij, Z.E.H. Juul Delputte, werd benoemd tot pastoor in de polderparochie St.-Jan-in-Eremo-Bentille (om twee kerken te bedienen, vroeger waren er twee pastoors), sprak ik er toevallig over met een politieagent, die ik kende. Die zei : « Ah ja, de deken van Ledeberg (Z.E.H. Raym. Van Bossuyt), zei dat die parochie zo ver

is, dat Onze Lieve Heer er zelf nog nooit geweest is ! ».

Gent. *J. Winnepenninckx.*

EEN DUUR PAARD (A° 1446)

Jonkheer Rogier van Scorisse bezat een paard ; de grote Suleiman zelf had het niet beneden zijn waardigheid geacht het te berijden (1). Een prachthengst.

Begerig moet menig schildknaap er naar hebben gekeken ! Onder dezen een verwante, Jonkheer Jan van Scorisse.

En deze, zelf zoon van ridder Mer Gheeraert van Scorisse, heer van Mourcourt, kocht het prachtdier.

De schuldbekentenis, die ons deze inlichtingen geeft, vernoemt de prijs : « de somme van 20 lb. (pond) gr. over den coope van een(en) paerde... » (2).

De prijs doet ons even duizelen. Twintig pond ! In die tijd — 1446 — kon men er gerust een paar huisjes te Gent mee kopen, of er een houten windmolen mee oprichten... (3).

Het blijkt, eens de verkoop gesloten, dat Jan van Scorisse met deze som verlegen zat. Jonkheer Rogier gaf hem uitstel van betaling *t(er) neerst(er) beede van d(en) voorn(oemden) Jo(nchee)r Jan...*

Nu ja, dat kon de besten overkomen.

Uitstel dus ! Maar... tot wanneer ?

De tekst zegt : *tot(ter) eerst(er) dood van mer vrauwe zijn(er) moed(er), van m(er) Jan(n)e van Rokeghe(m), Rudd(er)e en(de) van m(er) vrauwe ziner gheselnede vad(er)e en(de) moed(er)e van svoors(eids) Jonche(er) en Jans gheselnede.*

Deze vrij verrassende mededeling toont aan dat de jonge man zich, wat men noemt, overkocht had. Zo'n hoog bedrag — in klinkende munt — kon hij in de eerstkomende jaren niet samengâren. Mocht hijzelf eerder overlijden dan diende deze schuld vooraf betaald ... *van den eersten en ghereedsten goede ten sterfhuuse bevonden.*

Vanzelfsprekend zegt deze akte niet, wanneer een van beide schoonouders overleed. (Onzerzijds, maken wij geen aanstalten om dit op te zoeken.)

Hoe de verkoper, deze transactie heeft opgenomen, zullen wij wel nooit te weten komen. Uitgesloten is het niet dat, bij het zien voorbijgalopperen van Jan van Scorisse, hij nu en dan gemurmeld heeft : « Pronken met andermans... peerde ».

Gent. *M.M.*

---

(1) Het is bekend dat de Turkse sultans eertijds de prachtigste en vurigste paarden bezaten en er bijzonder trots op waren.

(2) Reg. v. d. Kuere A° 1444/45 f° 76r.
Act. 29 januari 1445 (n.s. 1446).

(3) Ter vergelijking : Akte (Reg. Kuere 1442/43 f° 157v).
« *Kenlic etc... dat Jonch(eer) Gheer(aer)t de Vos, mer Boudins sone, com(m)en es etc...* (sculdich es *en(de) bet(alen) meest(er) Monfraut Alart de so(m)me van vi lb. gr. over den coope van een(en) p(eer)de...* »

UURWERKMAKERS XIII

(**Ons Heem**, jg. XII, nr. 1, blz. 25)

De Gasthuiszusters van Diest bezitten twee staande klokken, die respektievelijk de namen dragen van volgende uurwerkmakers : Ed. MICHIELS MECHELEN en J. BECKAERT A ANVERS. Op het kasteel van Beausart te Bossut-Gottechain wordt een klok bewaard met het opschrift : DE BEHAIGNE / A LOUVAIN. Het uurwerk van de pastorie te Veerle vermeldt als maker : A. KERN / A MALINES.

Averbode. *T.J. Gerits.*

UURWERKMAKERS XIV

In de spreekkamer van het klooster der Z.E. Zusters Annunciaden, Terlindenhofstraat te Merksem hangt een wandklok met volgend inschrift :

T. CHANY
THENIS
1760

(THENIS = Latijnse naam van Tienen).

Tienen. *R. Morren.*

IETS OVER DE GRIEKSE LETTERS ALS IJKMERKEN AANGEWEND

De GRIEKSE LETTERS als ijkmerken zijn althans bij de ouderen onder ons vrij

goed bekend uit hun aanwezigheid op de koperen gewichten, die nu vrijwel snel aan het verdwijnen zijn als gevolg van het in gebruik nemen van automatische weegtoestellen, en meer nog uit de opvallende wijze waarop ze op de stokmeters voorkomen.

In de burelen van het ijkwezen te Brugge wordt een loden plaat bewaard van 195 x 115 mm, waarop een reeks dergelijke ijkmerken voorkomen en waaraan we ons veroorloven hier enkele beschouwingen te wijden.

Iedere provincie werd ten overstaan van de ijk, vanaf 1857 in twee secties onderverdeeld, welke om beurt om de twee jaar door de ijkmeester bezocht werden voor het nazicht der maten en gewichten. In West-Vlaanderen kwam gezegde onderverdeling nagenoeg overeen met een halvering der provincie in noord-zuid richting, echter met dien verstande dat enerzijds het Ieperse bij de oostelijke sectie en anderzijds het Kortrijkse bij de westelijke sectie behoorde. Deze secties werden genummerd van west naar oost. Ter gelegenheid van het nazicht werden op de maten en gewichten een reeks merken aangebracht, welke essentieel in twee groepen kunnen ondergebracht worden te weten :

1. deze van de eerste ijk, te weten :
   a. de koningskroon ; en,
   b. van 1875 tot 1877 het nummer van de ijkmeester, dat vanaf 1858 vervangen werd door de kapitale letter ;
2. de jaarmerken, in casu, de Griekse letters, in min of meer alphabetische volgorde aangewend.

En het is op deze laatste dat hier meer speciaal de aandacht gevestigd wordt. Aldus werden gebezigd : in 1857 alpha ; in 1858-59 beta in de eerste sectie ; in 1859-60 gamma in de tweede sectie ; in 1860-61 delta in de eerste sectie en zo verder tot het alphabet uitgeput was, waarop men dan maar van voorafaan herbegon, dus weer alpha, beta, enz.

Wat de weegtoestellen betreft, deze kregen een nummermerk gaande van 1 in 1866-67 tot en met 39 in 1904-05 ; waarop voortgegaan werd met de twee laatste cijfers van het jaartal aldus 06 voor 1906-07 ; 07 voor

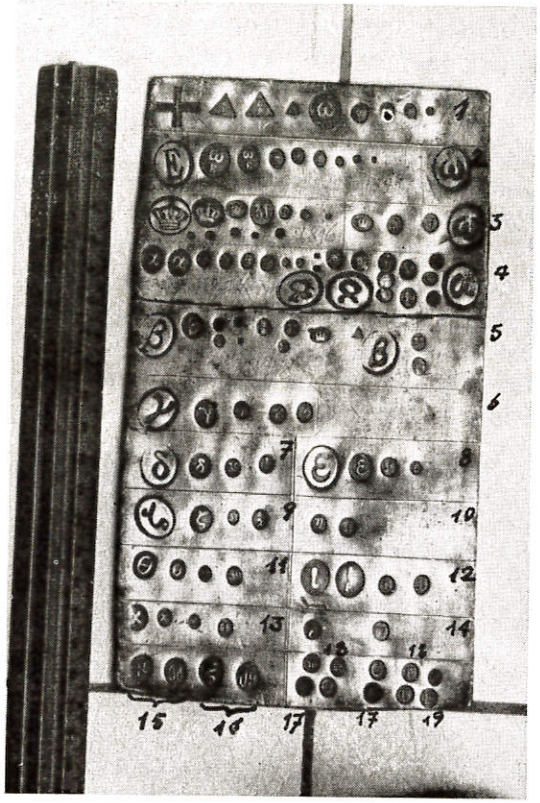

Afb. 71. — IJkmerken

1-2-3	—	1896-1897	—	ω
4	—	1897-1898	—	α
5	—	1898-1899	—	β
6	—	1899-1900	—	γ
7	—	1900-1901	—	δ
8	—	1901-1902	—	ε
9	—	1902-1903	—	ζ
10	—	1903-1904	—	η
11	—	1904-1905	—	Θ
12	—	1905-1906	—	ι
13	—	1906-1907	—	κ
14	—	1907-1908	—	λ
15	—	1908-1909	—	μ
16	—	1909-1910	—	ξ
17	—	1910-1911	—	σ
18	—	1911-1912	—	π
19	—	1912-1913	—	ϱ

1907-08 weer om de beurt van toepassing in elk der secties.

Op de loden plaat komen nu 19 dergelijke jaarmerken voor, te weten : nrs. 1, 2

en 3 omega voor 1896-97 ; 4 alpha voor 1897-98 ; 5 beta voor 1898-99 ; 6 gamma voor 1899-1900 ; 7 delta voor 1900-01 ; 8 epsilon voor 1901-2 ; 9 dzeta voor 1902-03 ; 10 eta voor 1903-04 ; 11 theta voor 1904-05 ; 12 iota voor 1905-06 ; 13 kappa voor 1906-07 ; 14 lambda voor 1907-08 ; 15 mu voor 1908-09 ; 16 ksi voor 1909-10 ; 17 omicron voor 1910-11 ; 18 pi voor 1911-12 ; 19 rho voor 1912-13.

Brugge. *D. Verlé.*

VAN RAMBOEREN, TAMBOEREN EN BOEREN

Deze appelsoort, de rambour, wordt in 1550 beschreven door Olivier de Serre samen met de renet, de pipping en de courtpendu.

In 1626 vinden we de rambour door Tournefort ingedeeld in de achtste afdeling 4e soort en om haar buitengewone grootte *pomme de livre* (pondsappel) genoemd.

Herman Knoop uit Leeuwarden vermeldt hem niet in zijn *Pomologia* 1753 maar dit duidt erop dat de rambour in die tijd reeds een verzamelnaam van soorten is geworden. Ook volgens Christ in zijn *Pomologisches Wörterbuch* (1805) is de rambour eigenlijk een soort benaming : één van de acht grote soorten.

De rambour wordt er vermeld als appel met grofkorrelig vruchtvlees. Dit in tegenstelling met de fijnkorrelige renetten, de rode strepelingen, de puntappels en de peerappels met gladde schil.

De rambour Frank is een goede herfstpotappel doch er bestaan ook nog andere soorten : *grote R. winter R. zure winter R. rode zomer R. witte zomer R.R. van Orleans Lotharingse R. rood-gestreepte Pondsappel.*

St.-Niklaas-Waas

Herman van Dommele.

BIJ EEN « HEEMKUNDIGE » POSTZEGEL

In de tweede helft van 1968 pakten onze postkantoren uit met een nieuwe zegel, een « Vlaamse » zegel zou ik willen zeggen : « Lissewege ». Het beeld van Lissewege, met zijn stoere toren en witte huizen, is overbekend. Wie zou niet gaarne die zegel gebruiken, als hij schrijft aan vrienden in het buitenland ? De zegel op zichzelf is dan reeds een Vlaamse heemgroet. Maar op dàt uitzicht van het feit wilde ik niet in het bijzonder wijzen, wèl op het volgende.

Lissewege is een kenschetsend « baksteendorp ». Er kon moeilijk een beter en kleurrijker voorbeeld worden gevonden. De tegenstelling tussen « Lissewege 1900 » en een « Kempisch dorp 1900 » is opvallend groot. Onder menige dorpstoren van de Kempen hurkten toen nog lemen huizen onder strooien mutsen. Tot vóór een paar jaren was bijv. de toestand nog zó te Vlimmeren, dat, indien de toren zou zijn gevallen, hij op een strobedekte lemen schuur zou zijn terechtgekomen De landelijke bouwkunst nam haar bouwstoffen uit de naaste omgeving. Zij is er des te inniger, aantrekkelijker, kenschetsender, kleurrijker om.

Nu is het wel zó, dat « de Nederlanden » als het oude baksteenland van West-Europa mogen worden beschouwd. In West-Vlaanderen heeft zich een eigen baksteenstijl zeer vroeg ontwikkeld. Zelfs de bakstenen schoorsteenpijpen boven de daken van Brugge leggen er een schitterend bewijs van af. Bestaat er een algemeen werk over de geschiedenis van de baksteen in de Nederlanden, is een vraag, die hierbij zou worden kunnen gesteld ? Daarop kunnen we bevestigend antwoorden. In 1961 verscheen, in de reeks « Van Gorcum's Historische Biblioteek », als nr. 66, te Assen, de doctorale dissertatie van mej. Johanna HOLLESTELLE, *De Steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560,* 336 blz. Een zeer degelijk boek, waarin zowel techniek als geschiedenis aan de orde komen. In de twaalfde en dertiende eeuw is de baksteen in de vlakte van Vlaanderen tot Brandenburg in gebruik gekomen (blz. 13). We willen het boek hier niet echt bespreken, maar het even bekendmaken, vooral aan de Westvlamingen. Welk waren daar de oudste bakstenen gebouwen (kerken, kastelen, hoeven), waar zijn er de grootste stenen gebruikt ? Enz.

De zegel « Lissewege » wijst heemkundige taken aan ! Jammer, dat voor de zoekers het boek van dr. Hollestelle uitverkocht is.

W.

BEDEVAARTEN

Voor aflevering III der *Kultuurhistorische Verkenningen in de Kempen,* uitgave van de Stichting Brabants Heem 1968 (adres : Burgemeester Canterslaan 15, Oisterwijk, N.-Br.) heeft drs. W.H. Th. Knippenberg een bondig en toch zeer rijk gestoffeerd overzicht gegeven, in 109 blz., van de *Oude pelgrimages vanuit Noord-Brabant.*

De oude middeleeuwse bedevaarten neemt hij als leidraad. Niet zozeer de reeds goed bekende verering van populaire heiligen als O.-L.-Vrouw, Barbara, Catharina, Joris, Sebastiaan, Christoffel en Nicolaas, komen hier aan de beurt (een afzonderlijke studie, aan hen gewijd, wordt in het vooruitzicht gesteld) ; ook niet Servatius, Hubertus, Lambertus, Willibrordus, omdat die behandeling te uitgebreid zou zijn.

De voorkeur gaat naar minder bekende heiligen : hoe en wanneer de verering is ontstaan, met plaatsen en voorbeelden. Vooraf gaat het over zoenbedevaarten in Noord-Brabant en in de Belgische Kempen. Dan volgt de verering van ruim 50 heiligen, van wie we er maar enkele opsommen : Dimpna (Geel), Matthias (Trier), San Salvator (Hakendover), Ontcommer, Markoen, Genoveva, Anna, Maria Magdalena, Leonard, Rochus, Brigitta, enz. Een bijzondere beurt krijgen nog Santiago, Rome en het H. Land.

Het betoog betreft dus niet alleen Noord-Brabant, zoals reeds kon worden opgemerkt. In vele gevallen is er ook Zuid-Nederland bij betrokken. Kortom : wie in heiligenverering belangstelt, vindt hier een belangrijke uitgave. Voor de Kempen, van Noord en Zuid, is het zeker weerom een echte « kultuurhistorische verkenning ».

W.

SNUIFDOZEN

Dhr. M. De Bruyne uit Rumbeke vraagt in *Ons Heem* of men ook een snuifdoos nog voor andere gelegenheden gaf dan voor honderdjarigen. Ik weet dat ik een paar jaren voor de oorlog 14-18 een nikkelen snuifdoos heb weten te geven aan mijn grootmoeder voor haar verjaardag. Na de oorlogsjaren heb ik geweten dat men zilveren of nikkelen snuifdozen gaf als geschenk voor verjaardagen aan vrouwen en zelfs aan mannen die snuifden. Ook werden tabaksdozen voor verjaardag en nieuwjaarsgeschenk gegeven aan mannen die rookten.

Veldegem. † *Gentiel Verhelst.*

ST.-MULDERS

St.-Mulders is de volkse naam voor St.-

Afb. 72. — Millam, St.-Mulderskapel met de lindeboom.

Mildreda, een Ierse heilige, die uitweek naar de Westhoek van de Nederlanden-in-

Frankrijk. De kapel van St.-Mulders te Millam is zeker een van de schoonste uit die landouwen. Ons Verbond trad met succes op om de bomen rond de kapel te beschermen (zie afb. 72). Er wordt druk gewerkt aan een nieuwe geschiedenis van de kapel. Deze mededeling is meteen een oproep om het oude marktlied van St.-Mulders, indien het nog bewaard is, even ter inzage naar onze opstelraad te sturen.

E.O.

KWAPEER OF KWEEPERE

Dertig tot veertig jaar geleden werd deze *peresoort* veel gekweekt. Men maakte met andere peren of appels er *compot* of *marmelade* van. Ook werden zij gelegd in kleerkasten tegen de motten. In de oude volksgeneeswijze was het sap van de rauwe vrucht een middel tegen asthma en heesheid. Bijgelovige vrouwen droegen een stukje gedroogde wortel om de hals. Dat voorkwam ziekte en genas kropgezwellen.

Veldegem. † *Gentiel Verhelst.*

POTZE VLEES

Voor een paar weken was ik te Hondschote. Bij een beenhouwer aan de Markt zag ik vermeld POTZE VLEES, dat ik vereenzelvigde met POTJES VLEES, eens gelezen te Roeselare. Ons Brabanders onbekend.

Te Sint-Winoksbergen zag ik bij een beenhouwer « Ricelle Veritable » !

Geen vragen wat het was : gemalen kalfs- en varkensvlees vermengd met smout, om op het brood te smeren.

Dit antwoord deed mij plots vijftig jaar achteruit denken. Gedurende de oorlog 1914-18 maakte moeder (° Kortenaken 1876) een soort broodsmeersel van gemalen vlees met het ingevoerde vet, verstrekt door het komiteit. Zij noemde dit preparaat *Resel* (Ré uitspreken als de muzieknoot).

Zou er verband bestaan tussen het Oost-Brabantse RESEL en het Zuid-Vlaams RICELLE ?

Tienen. *R. Morren.*

WAAROM, IN DE KATSBERGSCHOOL, IN STRIJD MET DE WENS VAN NIKLAAS RUYSSEN, DE KINDEREN NIET MEER IN 'T VLAAMS ONDERWEZEN WORDEN ?

(**Ons Heem**, jg. XXII, nr. 3, blz. 129-13)

Niklaas Ruyssens' vrome wens werd inderdaad geëerbiedigd tot in 1903. De wet Combes over de scheiding van kerk en staat in Frankrijk heeft de monniken van de Katsberg waarschijnlijk voor de keus gesteld : moeilijkheden met het regiem of zich aanpassen. Zij verkozen zich aan te passen aan de Jacobijnse traditie van de Franse republiek. Werd toen het Vlaams als onderwijstaal niet afgeschaft ten voordele van het Frans ?

Bij de Katsberg staat de enige R.K. kerk in Frankrijk, waar toen geen inventaris van het kerkmeubilair werd opgemaakt. De kerk van Abele werd immers bewaakt door Belgische parochianen, en de Franse gendarmen dropen af.

Poperinge. *Mevr. Denys-Lebbe.*

BLAASPIJP EN BALPIJP

De blaaspijp van Alexis Verbouwe uit Alveringem (*Ons Heem,* XXII, 1968, 114) was de loop van een geweer. De echte blaaspijp is de *balpijp.* Tot in de 19de eeuw werden er in het Meetjesland balpijpschietingen gehouden. Het voorwerp werd thuis gemaakt van een uitgeholde vlierstok ; het mondstuk, van hout, had de vorm van een half maantje. De pijp was zowat 1.80 m lang en was een... verboden wapen. Wij gebruikten de korte balpijp of *klakkebusse,* en onze bal was een prop natgeknabbeld vlaslemen of *klodden,* waarmede wij, in de zomertijd, in de boomgaard de kersendieven (lijsters) uit de kerselaar schoten.

Een goed exemplaar wordt bewaard in het Museum te Deinze.

P.S. — De blaaspijp bevat als lading een loden balletje of een knikker, die door blazen uitgestoten worden op het doel af. De lading van de korte *balpijp* of *klakkebusse* (Leiestreek), een natte lemen prop, wordt weggestoten door een beukenhouten stamper, die in de uitgeholde vlierstok schuift ;

het samenpersen van de lucht geeft een knal of *klak. (klakkebus).* Het blaaspijpschieten is een spel voor volwassenen ; de balpijp of klakkebus is er een voor jongens.

Hasselt. *G.P. Baert.*

OVER DE HALVE DEUR

(Ons Heem, 1967, nr. 1, blz. 20)

De halve deur heeft in zover iets te maken met verloving, dat de vrijer het huis van de ouders der geliefde niet mocht binnentreden zolang de verloving niet gebeurd was. Het was hem alleen maar toegelaten te vrijen over de halve deur : zij binnenshuis, hij op het plankier (de stoep).

De halve deur ontstond in de winkelhuizen waar de schoen- of kleermaker in zijn werkwinkel zat zodat de kooplustigen konden binnenkijken (naar voorschrift van de gilde).

« Een gehele man over een halve deur » wordt schertsend gezegd van een klein mannetje.

« Zolang een hond boven een halve deur zit » d.i. kortstondig.

« Stukken kopen over de halve deur » is lijnwaad kopen van leurders of nog, broodstukken aanvaarden bij schooien. (Zie De Bo).

Van een werk dat maar half is afgewerkt zegt men nu nog te Deinze : « Het is maar iets van over de halve deure ».

Hasselt. *G.P. Baert.*

HOE OUD IS DE POK-INENTING ?

Op die vraag kregen we een even onverwacht als verrassend antwoord, door een kleine vondst, die we deden op de zolder van onze vriend Georges Thomaes, landbouwer te Wannegem-Lede.

Het betreft een gedrukte ordonnantie uit de tijd van keizerin Maria Theresia, « gedaen tot Brussel den 28. September 1768 ». Zij werd voor « den Raede van Vlaenderen » ondertekend door J.P.J. Zoetaert, « desen 15. October 1768 ». Een met de hand geschreven kantvermelding zegt, dat deze afdruk te Nazareth werd gepubliceerd op 23 oktober 1768. Drukker van het stuk is Petrus de Goesin, te Gent. Hier volgt de tekst van het leerrijke stuk.

ORDONNANTIE VAN DE KEYSERINNE KONINGINNE.

Haere Majesteyt onderricht zynde dat de Inentinge van de Kinder-pockxkens begint geëxerceert te worden binnen dese Landen, ende willende voorkomen dat eene oeffeninge, waer van men andersints erkent heeft de goede ende heylsaeme uytwercksels, niet en soude veroorsaecken ofte verspreyden eenige besmettelycke Siecktens, soo ende gelyck zulcks soude konnen toekomen, ingevalle de Inentinge gepermitteert ware binnen de Steden ; heeft Sy ter deliberatie van den Doorluchtigsten Hertog, CAREL ALEXANDER VAN LORRYNEN ENDE VAN BAR, haren Stadthouder, Gouverneur ende Capiteyn Generael der Nederlanden, geordonneert ende ordonneert dat alle de gene de welcke zullen willen de Inentinge van de Kinderpockxkens exerceren, ofte die hun zullen laeten Inenten, zulcks niet en zullen mogen doen, dan in Gebouwen afgelegen ten minsten twee hondert toisen van den omtreck van de besloten Steden, ofte ter gelycke distantie van de leste Huysen van de opene Steden, op pene, soo tot laste van de Inenters, als de gene die Ingeent zullen zyn, van eene amende van duysent guldens, te verdeylen volgens d'Ordonnantien, ende zullen de Ouders, Momboirs, ende Meesters solidairelyck gehouden zyn voor hunne Kinders, Weesen, ofte Domestiken in hun Groodt wesende ».

Er volgen nog enkele praktische beslissingen voor de uitvoering der ordonnantie.

We hebben er uit geleerd, dat omstreeks 1768, 200 jaren geleden, men begonnen is met de pok-inenting, en dat de ordonnantie bepaalt, dat de inenting ten minste op « twee hondert toisen » buiten de steden moest geschieden.

Wat die afstand betekent, vinden we verklaard in de krantvermelding bovenaan links op het stuk, die de inhoud ervan samenvat : « Van kinder pocxkens niet te enten ofte coopen ten zy 2 mijlen buijten de steden op amende van i000 guld ».

Wannegem-Lede. *Fr. Sabbe.*

POK-INENTING (1)

Op de jongste Landdag te St.-Amandsberg vernamen we van de heer Sabbe uit Wannegem-Lede, dat een vriend van hem een *Placcaet* uit 1768 had ontdekt met een *ordonnancie* die pokinenting reglementeerde (2). Die ordonnantie bleek bij nader onderzoek reeds bekend. De Franse tekst werd gepubliceerd in de *Recueil des anciennes ordannances de la Belgique* (3). Voor enkele jaren heeft Dr. L. Elaut de Nederlandse tekst uitgegeven (4). Men vindt die ook in de oude *Placcaetboeken*. Die ordonnantie is trouwens niet de enige over dat onderwerp. Maar daarover straks meer.

Het stuk doet onmiddellijk vraagtekens rijzen. Is de pokinenting niet uitgevonden door de Engelse geneesheer Jenner op het einde van de achttiende eeuw, en pas bekend door diens publicatie uit 1798? Jenner is de uitvinder van de *vaccinatie* of koepokinenting. Tevoren echter kende men reeds geruime tijd, ook bij ons, de *inoculatie*. De entstof bij iconulatie is genomen uit echte mensenpokken. Overgebracht op het lichaam van de patiënt veroorzaakt zij een lichte ziekteaanval, waardoor het organisme antistoffen produceert die immuniteit voor ongeveer tien jaar waarborgen (5). Die praktijk steunde op de eeuwenoude ondervinding dat, wie éénmaal de pokken had overleefd, geen tweede maal door de ziekte werd getroffen. Inoculatie bleek echter niet zonder gevaar, want verschillende patiënten stierven aan de besmetting, overgebracht door de inenting. Jenner nu ontdekte dat de ongevaarlijke koepokken immuniteit veroorzaakten bij de melkers. Hij bereidde zijn entstof uit die koepokken en noemde het inenten daarmee *vaccinatie* (van het Latijnse *vacca,* koe). De term vaccinatie ging later over op alle inentingen in het algemeen, dus niet alleen van koepokken.

In tegenstelling met b.v. Engeland is de geschiedenis van inoculatie en vaccinatie bij ons maar weinig bestudeerd. Zij verdienen nochtans wat meer aandacht, vooral omwille van hun weerslag op de demografische evolutie. De plotse aangroei van de bevolking in West-Europa, en speciaal in Engeland, tijdens de tweede helft van de achttiende eeuw is voldoende bekend. Dat de inoculatie daar voor iets zou kunnen tussen zitten was reeds vroeger vermoed (6) en is onlangs voor Engeland op overtuigende wijze bewezen (7).

Wanneer de toepassing van de inoculatie een zo gevoelige daling van het sterftecijfer bewerkte dat dit een stijging van het bevolkingsaantal voor gevolg had, dan moeten de pokken (in hun versch. varianten) wel zeer veel slachtoffers hebben gemaakt. Razzell heeft bewezen dat in de eerste helft van de achttiende eeuw in Engeland 15 % tot 20 % van alle borelingen later stierf aan de kleine pokken *(verola minor, smallpox* of *itch, petite vérole, kinderpockxkens)* (8). Volgens McKeown en Brown was zeker 10 % van de overlijdens in het achttiende-eeuwse Engeland te wijten aan *smallpox* (9). Reeds vroeger had J. Cuvelier beweerd dat in de achttiende eeuw bij ons meer dan 30 % van de bore-

---

(1) Bijzondere dank ben ik verschuldigd aan Prof. Dr. H. Van der Wee, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven, om de bibliografische inlichtingen die hij bereidwillig verstrekte.

(2) Zie elders in dit nummer.

(3) J. DE LE COURT, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas Autrichiens,* dl. IX (1763-1769), p. 432.

(4) L. ELAUT, *Over vaccinatie en inokulatie tegen de pokken, — Het Vlaamse Kruis,* XXXI, 1958, 1.

(5) ID., *ibid.*

(6) Th. McKEOWN & R.G. BROWN, *Medical evidence related to Englich population changes in the 18th century, — Populations Studies,* IX, 1955. p. 119-141. Heruitg. in: *Population and history. Essays in historical demography,* Ed. D.V. GLASS & D.E.C. EVERSLEY, London, 1965, p. 608-630. Ook: D.E.C. EVERSLY, *Population, economy and society, — Population in history...,* p. 56.

(7) P.E. RAZZELL, *Population Change in Eighteenth Century England. A Reinterpretation, — The Economic History Review,* sec. series, XVIII, 1965, 2, p. 312-332.

(8) ID., *o.c.*

(9) Th. Mc KEOWN & R.C. BROWN, *o.c.,* Londen, 1965, p. 292.

lingen later pokken kreeg, en dat een derde van de betroffenen eraan overleed (wat dus minder is dan Razzell, op betere gronden, bewijst). Een vierde van de volwassenen bevolking had vroeger pokken gehad en overleefd (10). Kleine pokken waren zo verspreid dat ze niet als een epidemie werden gezien maar als een bijna normaal verschijnsel. Daarom vindt men er ook zo weinig sporen van in de bronnen (11).

Tot in het begin van de achttiende eeuw stond men in Europa machteloos tegenover die plaag. In 1716 stuurde Pilarino, een Venetiaanse arts die gezant was in Konstantinopel, een mededeling aan de Royal Society te Londen, waarin hij uiteenzette hoe de Griekse en Turkse bevolking aldaar inoculatie kenden, die zonder risico volledige immuniteit tegen pokken meebracht. Zijn mededeling bleef echter zonder gevolg (12). In 1718 schreef Lady Montague, echtgenote van de Engelse gezant te Konstantinopel in een brief naar Engeland uitvoerig over die praktijk bij de plaatselijke bevolking (13). Terug in Engeland liet zij in 1721 tot grote ontsteltenis van gans geleerd en adellijk Engeland haar drie maand oude dochtertje inoculeren. Toen het kind de proef zonder letsels doorstond probeerde men het dan maar eens op 6 ter dood veroordeelden die konden kiezen tussen de strop of de inoculatie. Toen ook die proef gunstig afliep werd de praktijk stilaan verspreid, maar tot 1740 bleef die toch vrij sporadisch, vooral omdat de inoculatie toch niet zonder gevaar bleek : 2 % van de geïnoculeerde personen overleed kort daarop, blijkbaar omdat men een te virulente entstof gebruikte (14).

Rond 1740 werd een veiliger methode gevonden en werd de toepassing dan ook frekwenter. Die methode viel echter ook duurder uit, zodat aanvankelijk alleen rijken ervan konden profiteren. Vele armbesturen en werkgevers hadden echter liever voor hun armen of ondergeschikten een inoculatie te betalen dan later de verplegingskosten bij pokken (15). In 1746 werd zo voor de armen het *London Smallpox Hospital* voor ziekenverpleging en inoculatie opgericht. In andere hospitalen werden immers geen pokkengevallen toegelaten (16). Na 1760 werd inoculatie in Engeland op grote schaal toegepast en bewerkte ze een reële daling van de mortaliteit en een stijging van het bevolkingsaantal (17).

In 1739 werd de inoculatie voor het eerst op het Europese vasteland toegepast in Hannover. In 1748 begon men in Amsterdam (18). In Frankrijk verzette de Parijse Sorbonne zich op morele gronden en om het toen nog reële risico, tegen het invoeren van de inoculatie. Pas in 1746 werd ze toegelaten.

Traditioneel wordt het invoeren van de inoculatie bij ons rond 1768 gesitueerd (19). Op 28 september van dat jaar verscheen immers de hogervernoemde ordonnantie van het Oostenrijks gouvernement waarin bepaald werd dat de inoculatie, die tot groot nut van de bevolking toen recent was ingevoerd, moest gebeuren in gebouwen of plaatsen op 200 *toises* buiten een bebouwde kom of de stadskom (1 toise = ± 1,95 m.), dit om alle besmettingsgevaar te voorkomen. Een boete van 1000 gulden zou de overtreders straffen. Op 3 januari 1788 ver-

---

(10) J. CUVELIER, *Avant Jenner, — Revue de l'instruction publique en Belgique,* L. 1907, p. 361-371.

(11) J. CUVELIER, *o.c.,* p. 369-370.

(12) L. ELAUT, *o.c.*

(13) Uittreksels uit die brief in ndl. vert. bij L. ELAUT, *o.c.*

(14) L. ELAUT, *o.c.*

(15) P.E. RAZZELL, *o.c.,* p. 317.

(16) E. SIGSWORTH, *A Provincial Hospital in the eighteenth and early nineteenth centuries, — The College of General Practitioners' Yorkshire Faculty Journal,* juni 1966. Sigsworth bewijst vooral, aan de hand van het York Couty Hospital (opgericht 1740), dat de rol van het hospitaalwezen in de daling v.d. mortaliteit in de 2de helft van de 18de eeuw werd onderschat.

(17) P.E. RAZZELL, *o.c.,* p. 318 en p. 325-330.

(18) L. ELAUT, *o.c.*

(19) C. BROECKX, *Essai sur l'histoire de la médecine belge, avant le XIXde siècle,* Gent-Brussel-Mons, 1837, p. 126. — H. PIRENNE, *Histoire de Belgique,* dl. V, 2de uitg., Brussel, 1926, p. 263. — L. ELAUT, *o.c.*

scheen een aanvullende ordonnantie waarin wordt geklaagd dat de ordonnantie van 1768 niet wordt nageleefd. De afstand wordt nu op 400 toises gebracht en de boete nog verhoogd (20). Het is bekend dat het Oostenrijks bewind, net als de verlichte monarchieën van Zweden en Rusland, de verspreiding van de inoculatie zeer hebben aangemoedigd (21).

Het invoeren van de inoculatie is echter ook bij ons niet zonder moeilijkheden verlopen. Er kwam verzet uit twee hoeken: vanwege de moralisten en vanwege de geneesheren.

Over de opinie van de Leuvense moraaltheologen worden we ingelicht door een ongeklasseerd en onuitgegeven stuk in het fonds Van de Velde in het Groot seminarie te Gent (22). Het is de minuut van een brief die professor Christiaan Terswaek (23) in december 1775 stuurde aan zijn nicht barones de Bartenstein te Brussel, als antwoord op haar vraag of inoculatie moreel toelaatbaar was. Een jongedame uit de kennissenkring van Mevr. de Bartenstein was aan de pokken overleden en de barones overwoog haar kinderen te laten inenten, zoals zovelen reeds met goed gevolg hadden laten doen. Terswaek durft haar de inoculatie niet rechtstreeks aanbevelen, maar nog minder afraden. Sommigen onder zijn kollega's denken er blijkbaar anders over. Hij schrijft haar o.m.: « *Je sais qu'il y a des théologiens, même entre Nous autres, qui pensent que l'inoculation est illicite, à raison qu'elle n'est point absolument sans danger: on en voit, disent-ils, mourir de tems en tems, et ce n'est pas bien décidé, qu'après l'inoculation, on n'attrape point les petites veroles naturellement. Pourquoi ils préfèrent d'attendre ce fléau sans le chercher...* » Zijn besluit is echter duidelijk positief: « *Je crois donc, Ma chère Cousine, qu'en conscience vous pouver faire inoculer vos chers enfans en vous persuadant de la médiocrité du péril qu'il y a, et du grand bien, que vous avez uniquement en vue, de les arracher au danger évident de mourir pas après de cette terribel maladie, si commune, qu'on peu pas conter de ne la pas gagner tout ou tard.* » (De hooggeleerde professor schreef vlotter Latijn dan Frans!).

Een tweede milieu waar heftig over de inoculatie werd gediscussieerd was dat van de geneesheren. De strijd werd vooral gevoerd in 1771-1781 tussen de Leuvenaar Ferdinand Henri Cremers en de Gentse arts Ph. Ch. Joseph De Brabant (24). De eerste betoogde in een drietal pamfletten dat de inoculatie geen zekerheid biedt voor de toekomst, dat zij vaak levensgevaarlijk is en epidemieën verwekt (25). Zijn beweringen werden door De Brabant afdoende weerlegd in twee brochures (26).

Op het einde van de achttiende eeuw heeft de Engelse arts Edward Jenner de koepokinenting uitgevonden die geen risico meer opleverde. In 1796 had hij deze voor de eerste maal toegepast, en in 1798

---

(20) Uitg. P. VERHAEGEN, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas Autrichiens,* dl. XIII (1787-1790), p. 138. Ned. tekst bij L. ELAUT, *o.c.*

(21) P.E. RAZZELL, *o.c.,* p. 321.

(22) Over J.F. Van de Velde en dit fonds, zie b.v. F. CLAEYS-BOUUAERT, *Jean François Van de Velde, — Ephemerides Theologicae Lovanienses,* XXXV, 1959, 4, p. 904 e.v., alwaar verdere bibliografie.

(23) Geboren te Rotterdam rond 1725. Professor te Leuven in filosofie en later theologie vanaf 1751. Overleden in 1781.

(24) C. BROECKX, *o.c.* p. 126.

(25) F. H. CREMERS, *Ontleding der ware kinderpokjes en hoe deze na de ingeënte den jongen Heer Casa hebben aangetast, tegen een boekje uitgegeven door A. Van Ghel,* 's Bosch, 1771, in-8°.

ID., *Ostensationes excusationesque inoculatorum super variolas simul cum velscanis refutatae,* Leuven, J.F. Van Overbeke, 1778, in-8°, 55 p.

ID., *Epitome seu additamentum ad ostensationes excusationesque inoculatorum, simul sparsim indigitan tutam generatim, neque difficilem variolarum naturalium curam,* Leuven, J.F. Van Overbeke, 1781, in-8°, 98 p.

(26) Ph. Ch. J. DE BRABANT, *Antwoorde ... op het gerucht van wedergekomende pokskens naer de inentinge,* Gent, J. Begyn, 1777, in-8°, 31 p.

ID., *Ad Expert. D. Ferdinandum Henricum Cremers epistola,* Gent, Judocus Begyn, 1778, in-8°, 51 p.

door een ophefmakende publicatie de wereld kond gedaan.

De nieuwe methode werd zeer vlug algemeen verspreid, alhoewel de inoculatie niet volledig verdween voor 1840, toen ze in Engeland werd verboden (27). Bij ons ontmoet men koepokinenting vanaf ongeveer 1804. Rond 1825 werd ze praktisch algemeen. Het Hollandse bewind en misschien ook reeds het Franse, hebben die methode zeer aangemoedigd (28). Vanaf het midden van vorige eeuw komen de pokken in onze streken nog slechts in geïsoleerde gevallen voor.

Tot daar dit wel wat te uitvoerig kommentaar naar aanleiding van de ontdekking van een plakkaat. Er rijzen meer vragen dan er werden opgelost. Wanneer precies werd inoculatie bij ons ingevoerd ? Wie paste ze toe en wie waren de patiënten ? Was het vooral een voorrecht voor de rijkere milieus, zoals de brief aan *barones* Bartenstein zou kunnen doen vermoeden, of was inoculatie vrij algemeen verspreid ? Oefende de inoculatie ook bij ons reële invloed uit op de stijging van het bevolkingsaantal ? Wanneer verdween ze ?...

Welke lezers hebben in bronnen of publicaties de inoculatie reeds ontmoet en kunnen door hun mededelingen bijdragen tot het oplossen van die vragen ?

Lembeke. *Jan Roegiers.*

ERICH HECKEL EN VLAANDEREN

De mooie, goed geïllustreerde catalogus van de tentoonstelling, gewijd aan Erich Heckel en getiteld *Ausstellung Erich Heckel. Gemälde, Aquarelle, Zeichnungen* (verschenen te Campione bij R.N. Ketterer, in 1966, 4° niet gepagineerd) — tentoonstelling die achtereenvolgens gehouden werd te München (februari-april 1966), te Hannover (mei-juni 1966) en te Campione nabij Lugano, Zwitserland, van 1 juli 1966 af, — vermeldt enkele werken die voor de ikonografie van Vlaanderen belang hebben.

Prof. Erich Heckel, Duits schilder, graficus en houtsnijder, werd te Döbeln in Saksen op 31 juli 1883 geboren en woont nu te Hemmenhofen aan het Bodenmeer. Hij stichtte in 1905 te Dresden, tesamen met E.L. Kirchner en K. Schmidt-Rottluff, de kunstenaarsvereniging *Die Brücke.* Tijdens de eerste wereldoorlog was hij van 1915 tot 1918 vrijwillig verpleger bij het Rode Kruis in Vlaanderen. In 1915 was hij te Roeselare en Oostende. Hij leerde ten onzent James Ensor kennen en sloot er vriendschap mee. Tijdens het Naziregime werd hem tentoonstellingsverbod opgelegd. Hij week eerst uit naar Kärnten en daarna naar Hemmenhofen. Van 1949 af was hij professor aan de akademie te Karlsruhe.

Het zou zonder twijfel de moeite lonen te onderzoeken hoeveel andere van zijn werken met Vlaanderen in verband staan, althans welke andere Vlaamse steden en landschappen deze Duitse kunstenaar geschilderd of getekend heeft. De onderstaande stukken komen, met de gevraagde prijzen onder het opgegeven nummer in de voornoemde catalogus voor :

nr. 58 : *Gent* [Pleintje]. Akwarel 1916. Formaat ca. 24,5 x 34 cm. Rechts onderaan getiteld, gedateerd en getekend. 6.500 DM.

nr. 59 : *Hafeneinfahrt* (Ostende). Akwarel 1916. Formaat 33,5 x 50 cm. Rechts onderaan getiteld, gedateerd en getekend. 6.000 DM.

nr. 75 : *Kirche in Flandern.* Tekening met brede grafietstift. 1915. Formaat 33 x 51 cm. Rechts onderaan getiteld, gedateerd en getekend. 2.500 DM.

nr. 79 : *In Ostende.* Zwart-krijttekening 1916. Velijn. Formaat ca. 34 x 45 cm. Links onderaan getiteld, rechts gedateerd en getekend. 2.900 DM.

Hever. *Cyriel Wellens.*

TRANSVAALSE HERINNERINGEN IN VLAANDEREN

(**Ons Heem,** 1968, nr. 1, blz. 19-20)

Wat te URSEL nog herinnert of herinnerde aan Transvaal en de «boerenoorlog ».

---

(27) P.E. RAZZELL, *o.c.,* p. 320-321.

(28) Zie de mededelingen van E.V.S., C. GOEME en J. ROEGIERS onder *Hoe oud zijn pokken en inentingen ?* in *Ons Heem,* jg. XVII, 1962, 1, p. 13-14 ; XVII, 1963, 6, p. 211-212 ; XVIII, 1964, 5, p. 157-158 ; XIX, 1965, 6, p. 252.

I. — Bij ons thuis, in ons gezin, kende iedereen en kennen de overlevenden nog het toenmalig nationaal *VOLKSLIED* op muziek van Catharina van Rennes :

« Kent gij dat volk vol heldenmoed
« En toch zo lang geknecht ?...

Als inlichting voegen we hieraan toe dat dit lied o.a. is opgenomen in de volgende in ons bezit zijnde uitgaven :

1) *Liederenbundel* uitgegeven door Jules De Meester, Roeselare, 1912 — pag. 21. Zonder muziektekst.

2) *Zingende Jeugd,* liederenbundel uitgegeven door de drukkerij Felix Bohez, Waregem, zonder jaaraanduiding, waarschijnlijk echter tussen 1935 en 1940 — pag. 23.

Afb. 73. — Wenduine-Spioenkop.

Zonder muziektekst.

3) *Singhet ende weset vro,* uitgave K.S.A. Jong Vlaanderen, Sekretariaat — 35 Henegouwstraat Gent, 1940. — Pag. 154. Met muziektekst.

II. — *Een Volksliedje,* waarvan wij de zangwijze nog kennen (en overigens de tekst in een vorig artikel van *Ons Heem* reeds werd genoteerd) :

« Wij zijn de Boeren van Transvaal,
« die zo geren schieten, (2 maal)
« Wij zijn de Boeren van Transvaal,
« die zo geren schieten naar de Engelsman ! »

III — Een tweede *Volksliedje,* waarvan ons alleen nog de volgende tekst, maar ook weer de zangwijze bekend is :

« O Chamberlain,
« wat hebben zij u misdreven ?
« De Boeren zijn zo goed.
« als men ze niets misdoet.
« O Chamberlain,
« wat hebben zij u misdreven ?
« Gij zijt gevloekt,
« gevloekt als een barbaar !...

Wij weten evenwel niet (meer) of er ja dan neen nog meer strofen of verzen op deze melodie gemaakt werden.

IV — *Herbergnaam*

In Transvaal, herberg, Dorpswijk nr. 16 weg naar Zomergem, toen bewoond door metselaar Adolf Hautekeete-Leliaert, rechtvóór de toenmalige huidevetterij Bruggheman. Het huisje werd later en tot na de tweede wereldoorlog betrokken door het gezin Aimé De Muynck-Lips, zonder evenwel nog een drankhuis te zijn. Enkele jaren terug werd het gebouwtje afgebroken.

Gent. *G. Vandeveire.*

TRANSVAAL IN VLAANDEREN

Schepen-heemkundige (wat een heerlijke kombinatie !) Leon DEFRAEYE uit Deerlijk deelt mij mee, in die gemeente de herbergen *In Transvaal* en *In Pretoria* te hebben gekend. Door stopzetting van bedrijf zijn die namen nog vóór de eerste wereldoorlog verdwenen.

Wenduine *Lic. Eric Lepeer.*

TRANSVAAL IN VLAANDEREN

Te Brugge, tegenover de soldatenloze kazerne van het derde lansiers, heet het pand Langestraat 131 *Café Transvaal.* Zoals vele herbergen in de buurt, is het een café zonder bier. Wellicht verdwijnt die herbergnaam wanneer het huis een nieuwe bestemming krijgt.

Als winstpunt voor de Transvaal-herinnering is te vermelden het sinds april 1968 geopende *Café Spionkop,* even buiten de Smedenpoort, op de hoek van de Gistelse Steenweg en de Korte Vesting te St.-Andries. Dit bierhuis wordt uitgebaat door voetballer Thio van F.C. Brugge en ontleent zijn naam aan de gelijknamige supportersgroep (zie *Ons Heem,* jg. XXII, nr. 3, blz. 105-108).

Wenduine. *Lic. Eric Lepeer.*

TRANSVAALSE HERINNERINGEN

We troffen volgende bronzen penning aan in onze verzameling: Op de voorzijde het borstbeeld van Paul Krüger, in vooraanzicht iets links gekeerd en gekleed in jas. Als tekst: links PAUL / KRUGER / PRESIDENT, en rechts: DER / ZUID / AFRIKAANSCHE / REPUBLIEK / 10. OCT. / 1925. Het jaar verklaart dat het een herinneringsstuk is. De graveur tekende: SCHARFF.

Op de keerzijde, over het grootste deel van het veld, een knoestige eiketak, waaraan bladeren en eikels. De aanwezige tekst bevindt zich bovenaan en aan de rechterkant: AAN / DE / DAPPERE STRIJDERS / VOOR / RECHT / EN / VRIJHEID / 1899-1900. Onderaan, klein, een schaap naar links.

Borgerhout. *J. Pittoors.*

WELKE SCHUUR IS DAT?

Een lezer stelde ons die vraag. Dit is een Kempens schuurtje te Bokrijk, herkomstig uit Lommel-Kattenbos, gejaartekend 1697.

W.

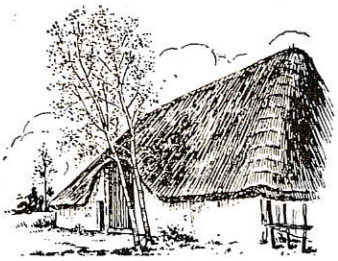

Afb. 74. — Welke schuur is dat?

ZUID-AFRIKA TE POPERINGE

Ter herinnering aan de strijd van de Boeren in Zuid-Afrika waren er te Poperinge twee herbergen: *In Bloemfontein* in de Valkstraat, en *In Transvaal* in de Brugstraat. Deze laatste is enkele jaren geleden verdwenen.

Poperinge. *Mevr. Denys-Lebbe.*

KLOKKENTAAL

Vinkt stinkt
Nevele blinkt
en Meigem ... es een strontkot

———

Mendonk, Sprendonk,
Kerke zonder wijzers,
Smed zonder ijzers
Bakker zonder brood
Geel mendonk is in nood
Ha winkel niet gescheten
Zat mendonk zonder eten!

St.-Amandsberg. *R. De Backer.*

KIEN- EN SCHAAKSPEL

Uit de abdijrekeningen van Averbode lichten wij enkele aantekeningen betreffende speelartikelen. Gerard vander Scaeft († 1532), de latere abt van Averbode, betaalde op 16 februari 1494 het bedrag van 5 stuivers en 15 groten aan de Diesterse schrijnwerker Eustachius, *pro tabulis* (speelborden) *ad worptafelen et scaken.* AVERBODE, Archief van de Abdij, sektie I, reg. 74, fol. 288v°.

Op 12 november 1786 betaalde men te Averbode de som van 6 gulden en 6 stuivers voor het maken van *een kasken met het spel Lotho* of kienspel. AVERBODE, Archief van de Abdij, I, reg. 273, blz. 233.

Averbode. *T.J. Gerits o. praem.*

BEDDEPAN

Alhoewel het gebruik van de metalen beddepan ouder is dan de XVIIIde eeuw, vermelden wij toch hier een rekeningenpost van 28 mei 1774, omwille van de omschrijving die er voor het verwarmingstuig gebruikt wordt. Op die datum betaalde men te Averbode het bedrag van 34 gulden en 10 stuivers *aen Jouff. Van Rijmenam voor eene tinne machine om water in te doen, om het bedde te verwarmen.* (AVERBODE, Archief van de Abdij, I, reg. 273, blz. 217).

Averbode. *T.J. Gerits o. praem.*

Molensprokkelingen

MOLENVERPACHTING TE ST.-KRUIS-WINKEL (1443)

De voorwaarden bij het verpachten van een molen vertonen vaak merkelijke verschillen, eertijds dikwijls afhankelijk van de plaatselijke gebruiken.

Opvallend dat er toch verplichtingen waren die eeuw na eeuw telkens weer en uitdrukkelijk vermeld worden. Wij bedoelen : de verplichting door de pachter-molenaar om over de windmolen persoonlijk toezicht te houden en hem voor onheil te vrijwaren. Een molenaar was dus maar zelden « uithuizig ».

Wij vinden reeds vroeg een voorbeeld hiervan in een pachtovereenkomst van 28 october 1443, afgesloten tussen de eigenaar Nicas(is) Tsamuele en molenaar Pieter de Vos (1).

Deze *moet de selve* (nl. de molen) *in hande(n) behauden en(de) wel en(de) soffessantelic v(ri)ware(n) bij daghe en(de) bij nachte ; en(de) bij daghe va(n) winde, van te(m)peste en(de) and(ers)sins alsoot behoort en(de) in(n)e, ghelike muelene(er)e sculdich en(de) ghecostumeert es te doene en(de) der zelver mulene zulke en(de) so goede gade te slane zijt in malene ande steenen of andersins dat de(n) muelene gheen scade en ghesciede...* (m.a.w. te vrijwaren tegen storm en brandschade).

Ook uit andere, latere verpachtingen blijkt bovengenoemde clausule een hoofdbekommernis van de moleneigenaar te zijn geweest (2).

In de vroegste perioden komen er dan nog onderlinge of persoonlijke « handgiften » (?) bij, die we in latere tijd veelal missen. Hier willen wij die de lezer niet onthouden : om de twee jaar zou de pachter recht hebben op *een kerle van leverreyen, gheleyc hij* (d.i. de eigenaar *ziine(n) andere(n) pacht(er)s en(de) cnape(n) gheeft.*

Dit wijst er op dat deze moleneigenaar zo maar niet de eerste de beste was en... aan een oude traditie vasthield, ofschoon enkele decenia voordien tegen een dusdanige livrei-dracht verordeningen uitgevaardigd waren, die paal en perk hieraan zouden stellen (3).

Een voorwaarde bedongen door de eigenaar : ieder jaar zou de molenpachter hem

---

(1) Reg. Schepen v.d. Kuere, A° 1443-1444 f° 26v. (Stadsarchief Gent — nr. 301/37 II).

(2) Item, A° 1587-88 f° 26v.

(3) Verordening tussen 1416-1418 — (S. verontschuldigt zich voor de niet nader te preciseren datum).

De authentieke tekst luidt :

« Dat niement so wie hy sii poorte(ne) of ghediede Edel of onedel officier of van wat state ofte condicien hi sii van nu voort an negheene cleder, wambaise, wapenfrocke, capproene of eenich ander abiit of tecken (en die men sien te neme(n) of (= als ?) teekene(n)) mach neme(n) noch en gheve, draghe noch en doe draeghe(n) binne(n) der stede van ghend of der buten ghemeenliic met poort(er)e(n) of met vremde(n), het en sii sine kindre(n), cnapen woenachtich metten ghenen die hem die cled(er)e(n) gheve(n) Ende dagheliicx in haere coste siin van etene en(de) van drinckene of zine officiers die bii eede ter officien ghestelt siin en(de) den ghenen die heerlic heede hebben dat sii hae(re)n vors(eiden) clede(ren) gheve(n) moghen haere(n) baillius, meyers, scoutheten, ontfanghers en(de) pacht(er)s dies ontfanc en(de) pachte(n) jaerliicx draeght lx lb. par. (=60 pond parisis) en(de) daer boven en(de) and(er)s nieme(n)t... » (wie hiertegen inging, zowel de « nemer » als de « gever » van deze kledij verbeurde telkens 10 pond par.)

Dit verbod beoogde niet in de eerste plaats « familiale veten » te bekoelen, maar wel partij-veten uit te schakelen, zoals uit volgende tekst (van die jaren) blijkt :

Item dat nieme(n)t so wie hii sii een edel of onedel officier of and(er)e hem voortan en bewinde van faiten die ghevallen up de ghene die haerlider cleed(er)e(n) draeght of frocken, of van faiten die de ghene don (= doen) moghen die haer cleeder of frocken draghe(n) het en waere siins selfs stiic (= tenzij het hem persoonlijk aanging) of zii en waere(n) van hae(re)n maechscepe in derden of naerde(re) up den ban van tien jaeren.

leveren tegen 12 gr*(oten)* het halster, *also wele* (vele ?) *mels als hij met ziinen lieden slite(n) sal ter wiile dat hij laghe te Wachtebeke of te Dorecele* (Doornzele) (4) het meel weze dan *diere of ondiere.*

Een andere voorwaarde, te beschouwen meer als *handgift* — indien men dit woord gebruiken mag — : de eigenaar zal krijgen... *up dat he(m) ghelyeft alle kerssavonde een modekin blom(m)en...* (een muddeken gezeefd meel).

De pachtsom desondanks liep vrij hoog op, zegge *8 l(i)b(ris) 5 sc(hellinghen) gr(oten)* per paar *te bet(alen) telken vierendeel jaers of e(m)mers ten lanxste(n) daer naer binne(n) XIIIJ nachte(n) onbegrepe(n) vulbetaelt zijnde met ghereede(n) ghelde sond(er) prijs scattinghe va(n) (den) goede te moghen ghevene...* (5).

Tot de molen behoorde : *eene(n) kempin(en) Reep va(n) bute(n) en(de) va(n) binne(n) daer men mede de sacke(n) up treckt en(de) nede(r) laet ; It(em) noch eene(n) grote(n) kempine(n) Reep daermede dat me(n) (den) steen uplicht ; It(em) eene(n) yserin handboe(m) ; It(em) eene(n) yserin ketele en(de) (eenen) yserin hamere ; It(em) eene(n) slotele t(er) muelenduere twelke (= denwelken) hij verde(r) ov(er) levere(n) moet ten hende van de(n) VI jare(n)...* (6).

Gelijk we zien, gold deze pachtovereenkomst voor een termijn van zes jaren en ging in up Sente Stevinsdach zonne upganc (= 26 december 1443) (7).

Gent. *M.M.*

P.S. Borg voor de molenaar : *Mathys Stalins, pieter de vos, ziin vader en Jelis* (Gillis) *de Breede* (de Bree) *zijn hoom* (oom).

PRIJS VAN MOLENSTEEN VOOR AALSTERSE WATERMOLEN (1443)

De Aalsterse watermolen — ter Molenschotten — behoorde aan het burggraafschap ; in de 15e eeuw een leengoed in het bezit der familie Tollins.

Dat een watermolen niet kan draaien en (vooral) malen zonder zijn molensteen te verslijten (evenzomin als een windmolen), is... een waarheid als een koe !

In het jaar 1443 moest er dan ook eens voorzien worden in een nieuwe molensteen. Het bewijs hiervan vinden wij op folio 158^{v}, Regist. v.d. kuere Gent nr. 301/37 I (= 1442/43).

Kenlic etc... dat Jan Rauegheer (1) *al(ia)s Piet(er)s als stedehoud(er) van m(er) Joos Tollins, rudd(er)e, borchgrave van Aelst, com(m)e(n) es — etc...* (dewelke kende en lydde dat hi sculdich es) *Adriae(n va(n) Ghinderacht(er) VI lb. gr. va(n) 1. muele(n)steene te bet(alen) te iij pa(yemen)te ; te bet(alen) es ij lb. gr. ts(in)te m(ar)tinus, ij lb. gr. te lichtmesse ; ij lb. gr. te meye al eerstc(ommende)... Act(um) 3 Juli a° (14)43.*

Gent. *M.M.*

« WAEREMOLEN » TE WESTKERKE

Te Westkerke is de kuip van de stenen molen Vandamme overeind gebleven. Volgens de kaarten van Pourbus stond aldaar indertijd reeds een houten molen, « de Waeremolen ». Volgens het jaartal in de kuip, kwam er de stenen molen in 1835. Weet iemand of het de houten Waeremolen was, die naar Knokke is verhuisd ?

Gistel. *Herman Dekeyser.*

---

(4) De molen, waarvan sprake, stond *te Wincle* (zonder nadere plaatsbepaling). Uit dit nader gegeven valt o.i. af te leiden dat het hier St.-Kruis-Winkel betreft.

(5) Sonder prijs scattinghe van den goede te moghen geven : zonder gebeurlijke herstellingskosten in rekening te brengen en op de jaarlijkse pachtsom te verhalen, o.i.

(6) Dat de sleutel bij overdracht of tijdelijk in bezitname (pacht) steeds een grote rol heeft gespeeld, weten we. Dat de molensleutel veelal *groot van omvang was,* (cf. Ons Heem...) en niet als 'n huissleutel kon meegedragen worden, lag wellicht aan de verplichting de sleutel steeds op de molen of in het molenhuis te laten en bij noodzaak, dan bij de hand te hebben.

(7) Naar oud gebruik, in latere tijd minder in acht genomen. St.-Stefaan was de eerste kristen die met « stenen » de marteldood stierf.

(1) Men kan de naam van 's burggraven stedehouder ook lezen « Ravegheer ». Ravegheer een dialektische schrijfwijze voor « Roegeer » (Roegier) ?

MOLENVRAAG

Kan één van de lezers misschien bijgaande molen thuisbrengen ? Inlichtingen worden in dank aanvaard door Herman Holemans, Pater Verbiststraat 12, Wilrijk.

Wilrijk. *H. Holemans.*

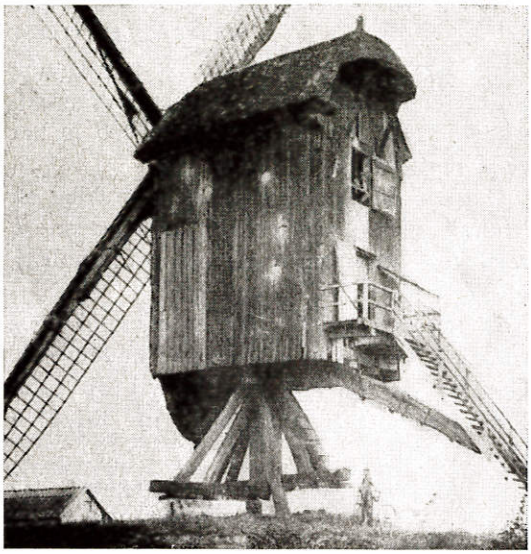

Afb. 75. — Wie kent deze molen ?

TWEEMAAL VERPLAATSTE MOLENS II

(**Ons Heem,** XXII, 1968, 33)

Als tweemaal verplaatste molens ken ik er twee :

1. De molen van Lieven Hollevoet te Bredene, ingestort in 1951. In 1910 werd hij te Bredene geplaatst door molenbouwer Lievens uit Zedelgem. Voordien stond hij te Jabbeke, aan de Stationsstraat, bij de familie Rommel.

Edward Rommel kwam op de molen in 1879, als opvolger van zijn broer Hippolyte, die naar de Stuivenbergmolen te Zerkegem trok. De vorige standplaats van de molen was aan de Zandstraat te Jabbeke. Ter gelegenheid van zijn overbrenging naar de Stationsstraat werd een derde zolder aan de twee bestaande toegevoegd. De steenbalk bleef behouden. Daardoor groeide de molen enkel in de hoogte, niet in de breedte, wat de molen het eigenaardig uitzicht gaf, wat te smal te zijn.

2. Als tweede geval ken ik het molentje te Knokke, « De Sirene », dat werd opgebouwd, in 1932, in het domein van baron R. Snoy. Hier kwam het terecht na gestaan te hebben nabij het kerkje van Knokke, alwaar het best bekend was, in de volksmond, als « 't molentje van bakker Lievens ».

In een uitgave « Zichten windmolens » van Liebig, waarin het als nr. 3 voorkomt, wordt gezegd : « Vroeger zou dit molentje in Westkerke bij Oostende gestaan hebben om naar Knokke te komen rond half 19de eeuw ». In 1860 was de familie Lievens reeds eigenaar.

Gistel. *Herman Dekeyser.*

TWEEMAAL VERPLAATSTE WINDMOLENS III

Laten we eerst melden dat de aangehaalde molenverplaatsing Anderlecht-Merksem-Roosendaal niet met de werkelijkheid strookt. Bedoelde reislustige windmolen werd in 1684 opgericht te Schaarbeek langs de steenweg naar Haacht. In 1783 werd hij een eerste maal verplaatst en wel naar de wijk Helmet, onder Schaarbeek. Aldaar werd hij in 1885 uiteengenomen en naar Merksem overgebracht. (zie : M. DUWAERTS, *De Molens in Brabant.* 1961, blz. 100). Korte tijd daarna, in 1896, reisde de molen verder naar Roosendaal waar hij langs de Bredasteenweg een vierde verblijfplaats vond. Tenslotte werd hem in 1967 een nieuwe plaats toegewezen ,nl. te Roosendaal, wijk de Kroeven. Deze standaardmolen werd dus viermaal verplaatst.

De nog bestaande standaardmolen langs de steenweg naar Geel te Kasterlee kent nu zijn vierde standplaats. Oorspronkelijk te Antwerpen-Dam opgericht, werd hij in 1853 in de Lo onder Heist-op-den-Berg terug opgebouwd. Hier stond hij tot in 1921 om dan naar Kasterlee in de Heesbergen overgebracht te worden. In 1950 werd hij aangekocht door « Natuur- en Stedenschoon » die hem in 1953 afbrak in de Heesbergen en hem terug oprichtte langs de steenweg naar Geel. Deze molen werd dus driemaal verplaatst.

De H. Geestmolen van Lier, Lisperbui-

tenpoort, reeds in 1419 vermeld, verhuisde omstreeks 1880 naar Beerse, de Baan. Op deze nieuwe standplaats bleef hij tot in 1920 draaien om dan overgebracht te worden naar Herentals, Watervoort en verdween aldaar in 1940.

De molen, die in 1951 te Stabroek, Driehoek, werd afgebroken kwam in 1921 uit Brasschaat, Bredabaan. Tot in 1919 stond deze molen te Rijkevorsel.

De laatste Bochtmolen te Geel werd in 1920 te Repingen, Ronnenberg, gehaald. Oorspronkelijk stond deze molen te Heikruis.

Te Itegem, langsheen de steenweg naar Berlaar, werd in 1747 de Heidemolen opgericht. Deze molen verhuisde in 1916 naar Wechelderzande, Dorp. Na een kort verblijf aldaar reisde hij in 1924 verder naar Tongerlo, Oosterwijk om er in 1964 afgebroken te worden.

Te Diest, Halve Maan, werd in 1959 een windmolen opgericht. Men bracht hem over uit Assent waar hij de Mierenberg sierde. Oorspronkelijk werd hij in 1742 opgericht te Schaffen, Schoonaarde en in 1887 verplaatste men hem naar Assent.

In 1805 werd in Kampenhout ,Dorp, een windmolen opgericht die naar Humbeek, Kerkeveld, verplaatst werd. In 1897 vertrok hij naar Lovenjoel, Bruul, om daar in 1947 te verdwijnen.

Te Liedekerke, Impegem, stond van 1773 tot 1941 een windmolen. Opgericht ergens aan de Franse grens werd hij naar hier gebracht en in 1941 een driehonderdtal meter verrold om op grondgebied van de gemeente Pamel, de Keirekensberg, te gaan bewonen.

In Westouter verdween in 1932 de Hogegraevemolen die in 1924 te Sint-Genesius-Rode, Oprode, gehaald werd. Zijn eerste standplaats was tot in 1867 's Gravenbrakel.

In 1935 werd uit Esplechin een molen overgebracht naar Arc-Ainières. In 1960 verplaatste men deze molen naar Sint-Lambrechts-Woluwe, waar hij nu één der bezienswaardigheden uitmaakt.

De achtkantmolen in het domein Bokrijk werd in 1954 uit Schulen overgebracht. Tot in 1833 stond deze molen echter te Berbroek.

In 1963 verplaatste men in Overpelt de houten molen van de Kloosterstraat naar de steenweg op Kleine-Brogel. In 1853 werd deze molen overgebracht uit Helchteren naar Overpelt, Kloosterstraat.

De nog bestaande Windekemolen te Balegem, werd in 1911 overgebracht uit Denderwindeke, Vackemveld. Tot in 1853 stond deze molen echter te Mark.

De Stratemolen van Desselgem verhuisde in 1900 naar Deerlijk, station, om in 1920 door te reizen naar Harelbeke, Stasegem, waar hij nu nog staat.

Tot hier onze eerste bevindingen. We zoeken verder.

Wilrijk. *Herman Holemans.*

DE HOGEMOLEN TE LAUW

Medelid Henry Baillien, Tongeren, kwam een aangename verplichting na, door in het tijdschrift *Limburg,* XLVII (1968), 97-116, 153-162, de geschiedenis te verhalen van zijn voorvaderlijke watermolen op de Jeker, *De hogemolen te Lauw.* De studie is louter historisch gehouden : naam, oorsprong, eigenaars, uitbaters. Een spontane vraag daarbij is : waren er geen volkskundige overleveringen meer te achterhalen, namen van molenonderdelen, bijzondere gebruiken, voorvallen, e.d. ? De vier voorvaderen, bezitters van de molen tussen 1706 en 1820, zullen zeer tevreden zijn over het werk van hun nazaat, de ijverige en degelijke heemkundige ! *W.*

GOED MOLENNIEUWS UIT OOST-VLAANDEREN

Op dit ogenblik is de windmolen van de volgende gemeenten in herstelling : Etikhove, Mullem, Herzele en Oosterzele. De houten windmolen van Zingem, die de oudste is van de provincie, werd door een liefhebber aangekocht. Deze zal de molen laten herstellen, mits hij van overheidswege tegemoetkoming krijgt.

Drongen. *Denis De Cloet.*

HONDEKEERN

De gemeente Oostkamp bezit nog een hondekeern. *Biekorf,* 1960 blz. 114-116 geeft een beschrijving van zulk werktuig. De eigenaars kennen de ouderdom niet en ik zelf betwijfel dat het van de « hondekeernmaker » Dhuyvetter van Doomkerke afkomstig is. Zijn « keerns » waren

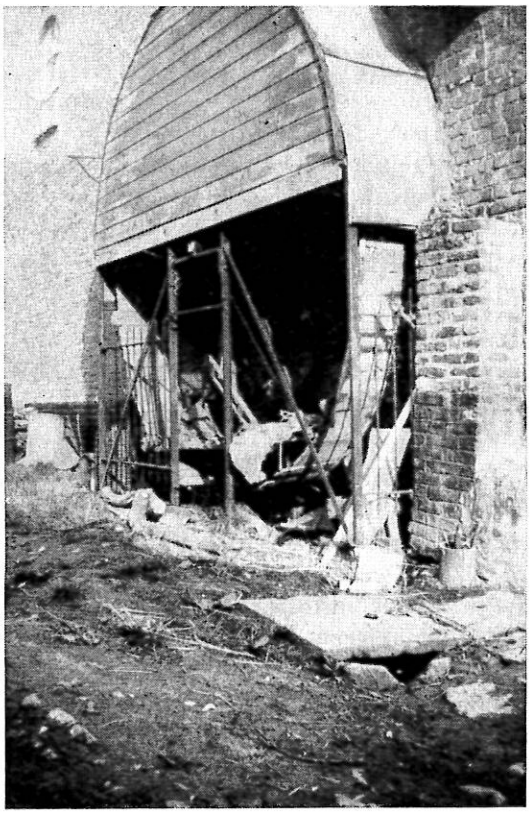

Afb. 76. — « Hondekeern » op hofstede K. Verscheure, Hertsbergestraat (grens Hertsberge) hoek Bredestraat, Oostkamp.

iets kleiner en ook sierlijker. Doch de eigenaars denken dat dit « monument » in de eerstkomende tijd wel zou kunnen afgebroken en verkocht worden.

Is het — heemkundig — niet wenselijk dat dit werktuig hersteld wordt en ter plaatse blijft voortbestaan (daar het voor de eigenaars feitelijk niet in de weg staat) ? Er zouden misschien een beetje financiën bij te pas komen. In elk geval zouden de eigenaars er moeten mee instemmen.

Zo het inderdaad wenselijk is, zou ons Verbond die zaak niet kunnen aanpakken of misschien de VTB, die financieel ook sterk is, ervoor trachten te winnen ? Of de gemeente Oostkamp ?

Oostkamp. *A. Dauw*

MOLEN OP KANTWERK

Tijdens de tweede wereldoorlog nam wijlen de heer Van Herck, antikwaar, het initiatief, een weef- en kantschool op te richten te Antwerpen, met het doel, het vervaardigde te verkopen ten voordele van de armen. Ze was gevestigd op de Oude Vaartplaats, in de lokalen van de voormalige harmonie.

De heer Leo Truyens is in het bezit van enkele kantstukken uit die periode o.a. een stuk kloskant, 28 bij 8 cm, waarop wij van links naar rechts bemerken : een standaardmolen, waarvan enkele onderdelen duidelijk aangegeven zijn ; een boerin in Kempische kledij ; een bebladerde boom en een boer, eveneens in de oude boerenkledij.

Onderaan in de boord staat volgende tekst, in het kantwerk zelf verwezenlijkt : MIJN VADERLAND IS MIJN DUURBAARSTE PAND.

Slechts een drietal eksemplaren werden aangemaakt.

Borgerhout. *J. Pittoors.*

MOLENAANBESTEDING UIT 1570

Frans VERBIEST heeft het in *Noordgouw, Cultureel tijdschr. v. d. Prov. Antw.,* VII (1967), 223-227, over de *Aanbesteding van een molen op het Kiel te Antwerpen 1570.* De kartuizers waren de bouwheren, Gommaer Mercx, uit Lier (natuurlijk), de molenbouwer. Kontrakt en rekeningen zijn leerrijk : voor de vaktermen èn de plaatsen waar de eiken vandaan komen. Op de Hoeve van Pitsenborch te Putte bij Mechelen wordt een eik gehaald voor de *lijsten.* Het oude St.-Niklaas-Waver (nu Putte) was toen nog houtrijk en het « schorsblekken » voor de looinijverheid was er nog in volle bloei. *W.*

onze stam

JAARGANG XVII, NR. 5 en 6 FAMILIEKUNDIG BIJBLAD AAN *ONS HEEM*

KOLLEKTIEVE PORTRETBIDPRENTJES

Na de kinderportretbidprentjes (zie *Ons Heem,* XIX, nr. 3, Bloeimaand 1965) volgt nu deze soort. Hun hoofdzakelijk doel is de gedachtenis vastleggen van afgestorvenen, die tijdens hun leven, of bij hun sterven, op de een of andere manier met elkaar verbonden waren. De twee meest voorkomende gevallen van deze verbondenheid wortelen óf in een zelfde gezinsverband, óf in een toevallige gemeenschappelijke doodsoorzaak. Deze portretbidprentjes zijn niet zo bijzonder talrijk en zijn zelden fotografisch geslaagd. Hun formaat is bovendien soms zo overdadig groot, dat ze voor reproductie moeilijk in aanmerking kunnen komen. We doen slechts een greep uit de best gelukte.

1. *De familiaal kollektieve.* De echtpaarprentjes hebben recht op de eerste plaats. Als gewoon bidprentjes, zonder portret, zijn ze reeds gekend op het einde der 18de eeuw. Hier volgt de tekst van een allervroegste : *Bidt voor zielen van / zaliger / Bartholomeus Kerssemakers, / Overleden den 15den November, 1779. / en desselfs Weduwe / Maria Elisabeth Boon, / Overleden den 20sten November, 1779. / In Amsterdam. / R.I.P.* (eigen verzameling). Het ontstaan van deze ondersoort is gemakkelijk te verklaren als de herdachte echtgenoten, zoals in dit geval, kort na mekaar overleden zijn. In de meeste gevallen echter ligt er een grote tijdsspanne tussen beider dood. Als dan toch de eerst gestorvene uitvoerig gekommemoreerd wordt op het bidprentje van de laatst overledene, dan ligt de oorzaak hiervan in het feit, dat de eerste nog niet met een eigen prentje bedacht werd. Uiteraard waren dus de echtpaarprentjes zeer in trek tijdens de 19de eeuw en zijn zij schaarser geworden na

Afb. 77. — Bidprentje van Bernardus Gerritsen - Philomena De Bruyn.

1900. We geven nu een mooi exemplaar van de echtgenoten B.W. Gerritsen en Ph. C. de Bruyn, overleden in 1940 en 1943 te Neede in Gelderland. Het « twee in één » zijn van deze gelukkige gehuwden wordt door dit portret treffend weergegeven (Afb. 77).

Buiten de echtpaarprentjes zijn de ove-

« Wij zullen in Kongo ons uiterste best doen. Wij rekenen op uw trouw en gebed. »

(uit hun afscheidswoorden)

Afb. 78. — Bidprentje van A. Dereze, G. Lambrechts en St. Danneels.

rige familiaal kollektieven zo verscheiden mogelijk : ouders, of een van beide, met zoon(s) of dochter(s), enerzijds ; broer(s) en zuster(s) anderzijds en ten slotte ganse gezinnen. Zeer dikwijls betreft het slachtoffers van allerhande rampen en ongevallen en komen ze terecht in de volgende ondersoort.

2. *De toevallige kollektieve* van personen die gewelddadig om het leven kwamen :

A. Slachtoffers van het verkeer : vroeger zo zeldzaam en zo indrukwekkend dat men een kruis plantte op de plaats van het ongeluk ; thans zo talrijk dat de meeste gevallen tot banale « faits divers » herleid zijn.

De modernisering van het spoor heeft de grote treinrampen uitgeschakeld. Oudere mensen herinneren zich nog wel de ramp van Vorst-Brussel (18-2-1899), waar, met veel andere jonge bedienden en scholieren, ook de gezusters Desmet (eigen verz.) het leven lieten. De ramp van Kontich (21-5-1908) bracht eveneens ontzettend veel rouw in talrijke gezinnen. Tijdens de tweede wereldoorlog zijn tientallen Vlaamse krijgsgevangenen omgekomen, op de terugreis naar huis, bij een treinbotsing te Isenbüttel in Duitsland op 22-1-1941.

Wat de auto-ongelukken betreft, die zijn dagelijkse kost geworden, bij zover dat ze nog slechts de enge kring der nabestaanden beroeren, tenzij het aantal slachtoffers uitzonderlijk hoog oploopt. Zo, het ongeval te Limburg-an-der-Lahn (25-7-1966) met 33 jonge Belgische vacantiegangers ; zo ook de vreselijke afslachting van tien kleuters te Asse-Walfergem (25-4-1966). Een zeer vroeg auto-ongeluk, haast 44 jaar geleden, is vermeldenswaard : te Aarschot vonden op 11-10-1929 moeder en dochter de dood, Maria Mertens en Rosa Vanheerswynchels uit Westerlo (eigen verz.).

Ook het luchtverkeer, op zijn beurt, naarmate de toestellen immer groter worden, eist gaandeweg steeds meer menselijke verliezen. Ons land heeft verscheidene rampen te betreuren gehad op onze luchtverbinding met Kongo : Libenge (13-5-1948), Idiofa (4-2-1952), Casablanca (18-5-1958) en vooral Goma-Sake-Masisi (19-7-1960) waar 36 Vlaamse commando's te pletter vielen. Op een prentje zien we drie jonge Kajotters-propagandisten, Andries Dereze uit Tienen, Gaston Lambrechts uit Rijkevorsel en Stan Daneels uit Gierle, instappen voor een vlucht naar Kongo maar

die hen naar de eeuwigheid bracht te Casablanca, op 18-5-1958. (Afb. 78).

B. Slachtoffers van brand, ontploffing en instorting. Hierbij denken we allereerst aan de wreedste van alle werkongevallen : de mijnrampen. België heeft er ruim zijn

Afb. 79.

deel van gehad. Een der ergste was die van Marcinelle, op 14-8-1956, met 264 verongelukten. Al even vreselijk zijn de ontploffingen in chemische bedrijven, vooral in dynamietfabrieken. We vermelden slechts Balen-Wezel en Arendonk die een triestige vermaardheid in de Kempen hebben gekregen, samen met Tessenderlo, waar op 29-4-1942 ongeveer 260 mensenlevens te betreuren vielen. Langer geleden is de brand van de poederfabriek van Oosterweel, op 6-9-1889, die zeer vele gezinnen in rouw dompelde. Mogen we even verwijzen naar de recente brand van de Brusselse Inno (22-5-1967) met zijn meer dan 300 doden ? Afb. 79 herdenkt twee verongelukte mijnwerkers, Petrus en Frans De Keyzer, gebroeders.

C. Slachtoffers van het water, die onmisbare vriend van de mens, maar die regelmatig onmeedogend toeslaat. De meeste prooien vangt hij bij de overstromingen en op dat gebied mogen onze Lage Landen meepraten : de laatste was een der ergste, de Sint-Ignatiusvloed van 1-2-1953, met circa 1500 doden in Nederland, België en Engeland. Een prentje geeft het beeld van een moeder met haar kinderen die verdronken in deze watersnood te Hasteren bij Bergen-op-Zoom. Het zijn : Joanna Raats en Cornelia, Maria en Cornelis Paulus. De vader was toevallig afwezig tijdens de dijkbreuk.

Ieder jaar heeft ten minste één grote schipbreuk en een menigte kleinere. De naam « Titanic » (14-4-1912) zegt genoeg. De schipbreuk van het Belgisch schoolschip « de Smet de Naeyer » was biezonder tragisch (19-4-1906), evenals de scheepsramp bij Willemstad op 30-5-1940, waarbij zo veel van onze soldaten verdronken. Een prentje herdenkt 8 schipbreukelingen van twee visserssloepen, de O 29 en de O 33, uit Oostende, jammerlijk vergaan in de Noord-

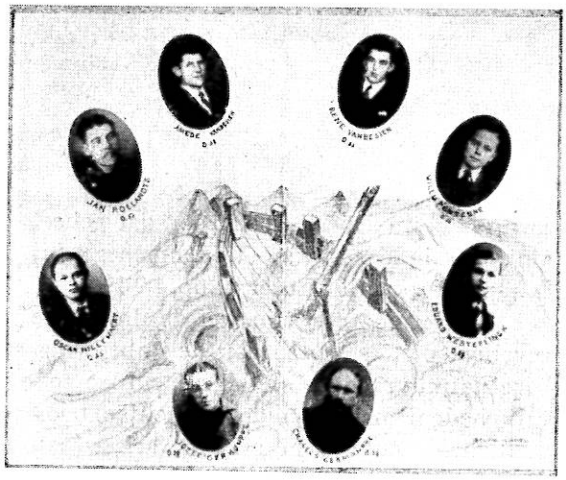

Afb. 80.

zee op 12-8-1943. (Afb. 80). Minder sensationeel, maar niet minder talrijk zijn de regelmatig terugkerende verdrinkingen bij het va-

ren, zwemmen en schaatsen. Op 25-5-1918 verdronken, met een lekke boot, in een turfkuil te Geel, vier jonge mensen die gingen spelevaren : Joannes Verheyen met zijn zusters Martha en Joanna en zijn (niet afgebeelde) verloofde (eigen verz.).

D. Andere landen, andere zeden maar ook andere rampen : aardbevingen, tornado's en lawines. Aldus stelt een prentje het

Afb. 81.

Zwitsers gezin Röösli-Koch voor dat geheel omkwam in een lawine te Emmenegg bij Schüpflein (kanton Luzern), op 4-9-1936.

E. De vermoorden zijn wel de droevigste gevallen, niet te wijten aan de onbedwingbare natuurkrachten of onberekenbare toevalligheden, maar aan de menselijke boosaardigheid. Ze zijn al even gevarieerd als de menselijke passies : hebzucht, wraakzucht, haat, nijd en sadisme. De echtelingen Odilon Carion en Julie Chanoine werden wreedaardig vermoord, met hun kleindochtertje Nelly Carion, op hun hoeve, in de nacht van 24 april 1925 (eigen verz.). Het was een gruwelijke roofmoord, waarvan de daders gelukkig werden ontdekt. Nog afschuwelijker zijn de moorden uit rassenhaat. Hier vraagt men zich af, of deze misdaden de menselijke boosheid niet te boven gaan. Op afb. 81 zien we vijf Nederlandse Joden, slachtoffers van uitroeiingskampen : de Paters Ignatius en Nivardus Löb, broeder Linus Löb, alle drie Cisterciënzers van Koningshoeven, vervolgens de zusters Hedwigis en Veronica Löb, monialen van Berkel, en tenslotte hun aller broer Hans Löb. We blijven hier stil staan bij andere nog recente gevallen : de moordpartijen van Kongolo op 1-1-1962, van Stanleystad op 25-11-1964 en van Buta op 30-5-1965.

F. Last not least, de oorlogsslachtoffers, een onoverzienbare menigte ! De eerste wereldoorlog doodde meer soldaten dan burgers, de tweede deed het andersom. Voor de bidprentjes waren deze twee perioden — zonder sarkasme — jaren van overvloed. Ook de kollektieve portretbidprentjes werden zeer gegeerd. Een voorbeeld hiervan is het prentje van de gesneuvelde broeders Egide-Joseph en Alfred-Edouard Beckers, gevallen te Kortemark op 15-10-1918. Er is ook een dergelijk prentje van de gebroeders Van Raemdonck, die ook te zamen sneuvelden, te Steenstrate op 26-3-1917. Het is spijtig genoeg te groot van formaat : 13,5 x 17. De tweede wereldoorlog leverde een tragische oogst op van bidprentjes voor de slachtoffers van de bombardementen en in deze overheersen de kollektieve. Niet zelden werden ganse gezinnen ineens uitgeroeid, zoals de familie Ringele van Leuven. Tijdens het bombardement van 12-5-1944 gingen aldaar samen in de dood : de vader Albert Ringele, de moeder Elvire De Smedt en de vier kinderen : Hilda Raphael, Jacqueline en José (Afb. 82). Na beide oorlogen verschenen er menigvuldige kollektieve portretbidprentjes gewijd aan de nagedachtenis van de slachtoffers van een gemeente, een parochie, een onderwijsinrichting of een genootschap. De meeste

postkaartformaat, of zijn
fs drievoudig, en boven-
elmatig uitgevoerd. De Stu-
n Geel bezorgde een derge-

breide gebied der portretbidprentjes is op verre na niet uitgeput. Er blijven nog menige ondersoorten over, zoals b.v. de heemkundige klederdrachten en de uniformen.

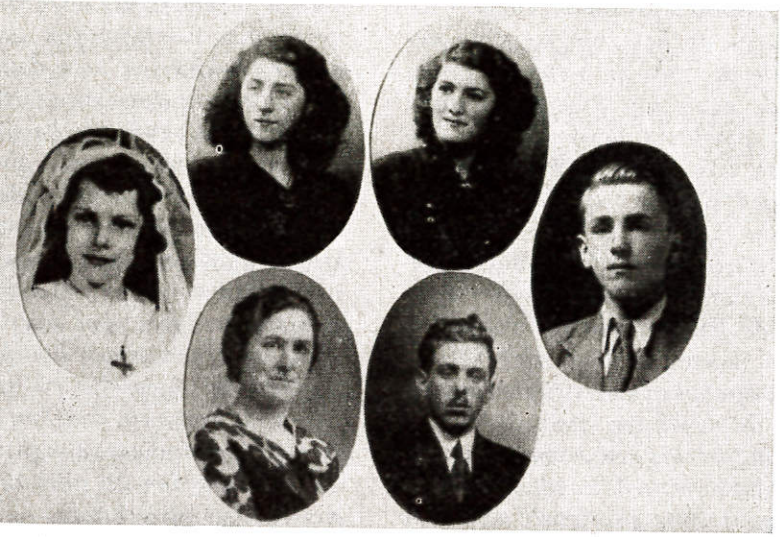

Afb. 82. — Het gezin Ringelé - De Smedt.

is voor zijn vijf gesneuvelde
tius Van Herck († Diks-
), Jozef Heylen († Lisa
é Van den Eynde († Hoog-
), Desiré Janssens († IJzer
Gerebernus Lauryssens
4-10-1918).
handelen stof op het uitge-

Ten laatste zou ook de technische uitvoering haar beslag moeten krijgen : de houtgravures ,de steendrukken, de fotografies, de fotogravures, de fototypies, enz. Immers, een goed gevulde verzameling van bidprentjes beschikt over een « portrettengalerie » die reeds meer dan een eeuw overspant.

Geel. *K. Van den Bergh.*

Familiekundige Vraagbaak

b vraag 405 DE MILLE-

deze familie aangaat vond
buitenpoorters van Brugge
P Carel de, (kynd) Fransois

ces op de Buitenpoorterboeken van Brugge. Deel I door A. Schouteet 1965, blz. 108).

Andere gegevens vond ik nog op het Rijksarchief te Brugge in de « wettelijke passeringen » : [1731] : — *Compareert S^r pieter de millecamps Jonghman sijn selfs ende*

ghe kinderen van Jaecques de millecamps in huijwelicke verweckt bij Jo^e franchoyse Segers in hunne voorschreven quaeliteijt hoirs onder letteren van beneficie van inventaris ten sterfhuijse vanden ghemelden Jaecques de millecamps overleden poorter deser Stadt over de handelinghe ende administratie die de selve Sr pieter de millecamps d oude ende Jan Segers in hunne voorschreven quaeliteyt nemen sullen, ende namentlick van getrauwelick te bewijsen de meublen met de actien ende creditten meubilaire met alle de vruchten ende incommen Immeuble ende alle andere goederen vanden sterfhuijse alles breeder ende inghevolghe de letteren van het voorseijde beneficie van inventaris door sijne keijserlicke ende catholieke majesteijt aen hun verleent opden twaelfsten juny 1731 gheparapheert vold V^r bij den keijser ende coninck ter relatie vanden raede onderteeckent F. Soetaert ende gheseghelt met sijne majesteyts grootten segel onder uythangende in rooden wasse ende ten desen mede comparerende franchoijs van eenooghe geswooren clercq vande vierschaere der voernoemde stadt heeft ghecertifieert de souffisanthede vande voorschreve borghe ten effecte voorseijt alles op het verbant ende obligatie als naer rechte actum In brugghe den 30 Juny 1731.

my present als schepen
./. Jan Bap^te Danckaert
p^r de millecamps de Jonge
J. van Eenooghe
1731

(Fonds Stad Brugge — Wettelijke Passeringen 1731 nr. 433 — Rijksarchief Brugge).

In deze voor de familiekunde zo interessante en belangrijke registers wettelijke passeringen komt de familienaam « de Millecamps » veelvuldig voor, zo onder meer : Uit het zelfde jaar 1731 *Compareert Sieur alexander Lefebûre welcken Comparant om te voldoen aen het versouck van weghen Sr. pieter de millecamps en jan Seghers qualitate qua ghedaen bij het negenste articule van hunne ghediende replicque heeft verclaert onder solemnelen eede in onse handen ontlooken van geene notitie vanden Coop vande questieuse deijlen te hebben ghehouden op eenijghe sijne handt journael Looper ofte andere boucken en Belangende nottitie vande utgheleverde deijlen verclaert de selve alhier te consigneren met verclaers van danof geene andere te hebben en hem danof niet te hebben ontmaekt doen ofte laeten ontmaecken in preinditie vande saecke en voor soo veele op sijnen memoriael gheannotteert is staende een hondert ponden grooten betaelt ter rekeninghe vande aenstaende leveringhe midtsgaeders het een hondert twaelf voets deijlen over ghelaeten aenden selven jan seghers over den overleden heeft hij comparant den selven bouck alhier gheconsigneert ter inspectie en examinatie voor den tijdt van vier daeghen met protestatie van teijnden dies de lightinghe te sullen doen actum den 21 julij 1731*
my present als schepen
Joseph Wyts

Alexander lefebure.

(Fonds Stad Brugge — wettelijke passeringen 1731 nr. 433 — Rijksarchief Brugge).

Gent. *Wilfried Steeghers.*

Antwoord op vraag 405 DE MILLECAMPS.

Petrus DE MILLECAMPS stierf op 3 september 1691 te Brugge als zoon van Adriaan en Elisabeth Haeck. Er is een staat van goed opgemaakt (1e serie nr. 4798 — jaar 1692 — Stadsarchief Brugge) « naer de doodt ende overlijden ten sterfhuijsse van Pieter de Millecamp filius Adriaen, overleden poorter der Stede van Brugghe » Anna Lybaert dochter van Jacques heeft hem doen opmaken. Als apparente voogden fungeren Maximiliaan DE MILLECAMPS en Herman Huwijn voor Pieter, Anna, Franchoyse, Marie, Franchoys, Carel en Jacobus, de zeven minderjarige kinderen.

Zijn geboorteakte is niet teruggevonden. Doch uit alle gegevens, gevonden in zijn staat van goed, mogen we aannemen dat zijn ouders Adrianus DE MILLECAMPS

en Elisabeth HAECK, HACKX, ACKX waren.

Adrianus DE MILLECAMPS huwde op 6 juni 1623 te Brugge op St.-Jacob met Elisabeth HAECK, dochter van Judocus. Acht kinderen hebben we kunnen terugvinden, wier namen hier volgen.

1) Franciscus, geb. september 1627 te Brugge (O.L. Vrouw 2e wijk).

2) Maximiliaan, geb. 25 october 1630 Brugge (O.L. Vrouw 3e wijk).

3) Magdalena, geb. 6 februari 1633 Brugge (O.L. Vrouw 2e wijk).

4) Joanna, geb. 30 october 1634 Brugge (O.L. Vrouw 2e wijk).

5) Elisabeth, geb. november 1635 (O.L. Vrouw 2e wijk).

6) Anna, geb. 11 februari 1638 (O.L. Vrouw 2e wijk).

7) Martine, geb. onbekend, overleden op 6 december 1700.

(Zie : staat van goed « Brugsche Vrije 1e serie nr. 6640 — Rijksarchief Brugge — 1701 de millecamps) « ten sterfhuyse van jo^e Martine de Millecamps filia Adriaen, lest weduwe van Franchoijs van Thienen ».

8) Pieter (reeds voornoemd).

Gent. *Wilfried Steeghers.*

Antwoord op vraag 408 DE MILLIANO.

De ouders van Pieter Johannes DE MILLIANO waren Joannes Franciscus DE MILLIANO en Joanna Catharina DOENS.

Joannes Franciscus DE MILLIANO werd op 22 juli 1757 te Waterland-Oudeman geboren, als oudste zoon uit een huisgezin van 10 kinderen, uit Joannes Franciscus DE MILLIANO van Sint-Magriete en Johanna Maria DE MEYER.

Hij overleed op hoge leeftijd op 7 februari 1830 te Sint-Kruis (Zeeuws-Vlaanderen). Hij was landman van beroep.

Zijn echtgenote Joanna Catharina DOENS overleed eveneens te Sint-Kruis (Zeeuws-Vlaanderen) op 12 februari 1829.

Uit het huwelijk van zijn ouders Johannes Franciscus DE MILLIANO en Johanna Maria DEMEYER sproten 10 kinderen, te weten :

Joannes Franciscus (reeds voornoemd) ; Petrus Joannes, geb. 21 december 1758 Waterland-Oudeman ; Jacobus Bernardus, geb. 28 augustus 1760 Waterland-Oudeman ; Thomas Franciscus, geb. 5 april 1762 Waterland-Oudeman ; Joanna Maria, geb. 27 december 1763 Waterland-Oudeman ; Franciscus Bartolomeus, geb. 20 januari 1765 Waterland-Oudeman ; Maria Theresia, geb. 30 october 1767 Waterland-Oudeman ; Joanna Maria, geb. 1 april 1769 Waterland-Oudeman ; Jacoba Carolina, geb. 4 juni 1770 Waterland-Oudeman ; Philippus, geb. 9 augustus 1771 Waterland-Oudeman.

Gent. *Wilfried Steeghers.*

Familiekundige Sprokkelingen

HERALDISCH PRAATJE :

HET WAPEN « POURRES »

als beschreven in de catalogus

v/d Tentoonstelling

Festival van de Roos

(Centrum voor Kunstambachten — Gent)

Vereiste van een goede wapenbeschrijving is klaarheid, duidelijkheid. Wanneer, ingevolge een onjuist taalgebruik, een wapen onbeholpen en stuntelig, laat staan foutief wordt beschreven, is het beslist af te keuren.

Dit gezegd zijnde, nemen we het wapen POURRES op de korrel, zoals we het be-

schreven vonden in een gestencileerde katalogus ter gelegenheid van het *Festival van de Roos* (1).

Wij citeren : « aan de takken van een boom hangt het wapenschild van de bezitter : *gedwarsbalkt zilver en azuur uit acht schildstukken (Pourrés), met barensteel met 3 hangers in keel (kenmerk van jongere zoon), met verkleind vrijkwartier over alles heen in goud, met kruisboog in sabel geplaatst in paal* ».

De lezer zal toegeven : dergelijke beschrijving met het herhaaldelijk gebruikte bijwoord « met », munt niet uit door sierlijkheid. Evenmin is zij erg duidelijk.

Achtereenvolgens bespreken wij de verschillende onderdelen :

1. — *gedwarsbalkt* ... (enz.) ... *uit acht* SCHILDSTUKKEN. Een uitdrukking die, letterlijk genomen, de lachlust opwerkt ; geenszins roept zij het beeld op van een bepaalde *schildverdeling*. Te blazoeneren : *gedwarsbalkt... enz... van acht stukken.* — Zelf geven we de voorkeur aan *gedwarsbalkt met zilver èn met blauw tot acht stuks.*

2. — Dat een barensteel (met 5 hangers) het wapen *breekt,* willen we graag geloven ; aldus bevindt de barensteel zich ten (schild)hoofde. Laat men het woordje *gebroken* weg, dan kan een barensteel gelijk waar op het wapenschild staan.

Om die reden is het juister te schrijven : *gebroken met een barensteel met 5 hangers, alles rood.*

Tussen haakjes : de bewering dat die barensteel een kenmerk is van een jongere zoon, laten we voor rekening van de schrijver (2).

3. — *Met een verkleind vrijkwartier over alles heen in goud, met een kruisboog in sabel.* Een verwarringstichtende uitdrukking, verweven met een onnederlandse wijze van kleuraanduiding.

We zeggen immers : een *gouden vrijkwartier, een zwarte kruisboog* en niet : een vrijkwartier in goud, een kruisboog in sabel (zwart) (3).

Het woordje « met » (andermaal !) is ook derwijze misleidend dat het ons in 't onzekere laat of de kruisboog nu in het gedwarsbalkt veld, dan wel in het gouden vrijkwartier staat. Wij vermoeden het laatste en blazoeneren dienvolgens :

En een verkleind (?) gouden vrijkwartier waarin een zwarte kruisboog.

De « clou » van de beschrijving zit hem evenwel in de staart :

... een kruisboog in sabel, geplaatst in paal (sic !)

Zonneklaar is de Franse « wending » *posé* en *pal ;* hier letterlijk vertaald.

Daargelaten dat de Nederlandse heraldiek dit « posé en pal » overtollig acht (4), is zulke *vertaling* (?) klinkklare onzin. (Er is immers nergens een paal !).

Wil men dit « posé en pal » — wat fraai heraldisch klinkt in het Frans — toch gebruiken, dan kennen we de geijkte uitdrukking : *paalsgewijs gevoerd ;* ook eenvoudigweg : *een zwarte kruisboog, paalsgewijs.*

Wij besluiten ons praatje met een eerder baloorig schietgebedeken : de hemel beware ons voor dergelijke wapenbeschrijvingen ! Sneu, al te sneu zijn ze.

———— *Schildwaarder.*

---

(1) Uitgave 19 augustus 1968. In samenwerking met het Ministerie van Nederlandse Cultuur, leest men. Tentoonstelling van 15 aug. tot 15 sept. '68.

(2) Niet allen zijn het hiermee eens. Wij lezen in « Supplement to the Compendium (of Heraldy ?) » (uitg. 2e helft 18e eeuw) p. 66. « The first is a Label (or Lambel) of three Points,..., wich is the Mark in Armory for the eldest Son, whilst his Father is living ; and if his Grandfather be living also, then he bears a Label of five Points ».

(3) Wel is geoorloofd (let op de komma's) : *en een vrijkwartier : in goud, een zwarte kruisboog.* Wat betekent : een vrijkwartier (als volgt geblazoeneerd) : in (een) goud (veld), een zwarte kruisboog.

(4) Staat een wapenfiguur, eventueel een meubel, in normale stand op het schild, dan dient dit niet nader aangegeven ; bij afwijking hiervan, wordt dit wèl vermeld.

De normale stand van een leeuw is rechtsgewend en dient niet aangeduid. Aldus is voor hanteerbare strijdwapens (zoals zwaarden, speren en ook... kruisbogen) de normale stand loodrecht, de punt opwaarts (nl. paalsgewijs) ; derhalve mag deze verduidelijking ook weggelaten worden.

Daarentegen bij vissen of ambachtsalaam — een schietspoel b.v. — is de stand wèl aan te geven.

VALLEN VAN EEN KRISTUSBEELD TE RUPELMONDE

ele dorpen bevindt zich ach-
parochiekerk een kalvarieberg,
k *Beenderhuis* genoemd, om-
r de beenderen van overlede-
allig uit de rond de kerk ge-
— het voormalige kerkhof —
graven) neer gelegd werden.
lan twee eeuwen prijken op
berg een groot kruis met Kris-
s en rechts geflankeerd door
n Maria en Joannes.
auratie van de kerk in 1953
Beenderhuis opnieuw in de
en echter de schilder, die met
t was, tot de ontdekking kwam
sfiguur geen gipsafgietsel van
barok beeldhouwwerk was,
houten beeld bleek te zijn,
ij hierover in, omdat ik als
dhouwer destijds bezig was,
pige herstelling van het koor-
lezelfde kerk, dat zoals trou-
e kerk, zwaar beschadigd was
die in de onmiddellijke na-
ngeslagen op 26 oktober 1944
wat materiele schade ook de
tiental medeburgers tot ge-

mij van overtuigd had dat de
aarheid had gesproken, rees
verlangen het beeld van de
plamuurlagen te mogen ont-
- indien we in onze verwach-
t de schoonheid van het werk
teld werden — een ereplaats
en in de kerk. Spijtig genoeg
nmaals pas aangestelde pas-
et zo entoesiast als ikzelf en
s na voortdurend aandringen
aarde dat ik slechts 2000 fr.
derneming zou mogen beste-
e toelating tot het wegnemen
en graf.

deklaag, die vooral op het hoofd en de hals van het beeld scheen aangebracht te zijn. Gezien de taaiheid en de rekbaarheid van deze stof, na de behandeling met de bekende afbijtmiddelen, bleek het ons maar al te duidelijk te zijn dat wij hier met koolteer (vooral bij de scheepsbouw gebruikt) te doen hadden. Toen we dit aan onze

Afb. 83. — Christusbeeld — Rupelmonde — gereinigd in 1954. In de kerk geplaatst in 1957.
Foto: H. Deyaert, Rupelmonde.

ouders en enkele van hun generatiegenoten uit onze gemeente vertelden, wisten zij ons mede te delen dat deze Kristus inderdaad bij een zeer woelige kampagne voor de ge-

arbeidsuren — kon ik het beeld als gereinigd beschouwen. Het 2,20 m hoge lindenhouten beeld was weliswaar geen werkelijk

Afb. 84.

meesterwerk, maar toch van een meer dan middelmatige schoonheid. Vooral dan in de eerder barokke vormen van de mooie torso en het met doornen gekroonde hoofd...

Maar niettegenstaande de duidelijke kunstwaarde van het werk kreeg ik — niettegenstaande m'n herhaalde aandringen, hierbij gesteund door de familie Chardome en de toenmalige onderpastoor, geen toelating om het beeld in de kerk te plaatsen, ter vervanging van een neo-gotisch kruisbeeld in gips. Toen echter bij gelegenheid van de H. Zending in maart 1957, dit laatste beeld zwaar gehavend werd, gaf de pastoor toch zijn toestemming en kreeg het houten kunstwerk, nadat ik er de beschermende vernislaag die ik er voor de plaatsing in de open lucht had moeten op aan brengen, opnieuw verwijderd had, zijn rechtmatige en veilige standplaats in de kerk... Om nu terug te keren tot het gedachtenisprentje : toen het Kristusbeeld nagenoeg volledig van zijn verflagen ontdaan was, verzocht ik Mr. Etienne Chardome er enkele opnamen van te willen maken. En toen hij enkele maanden later overleed, namen zijn ouders het initiatief om het motief van dit Kristushoofd, zoals hun zoon het van nabij had gezien en gefotografeerd, te laten afdrukken op de bidprentjes. In het aan kunstwerken toch niet zo rijke Rupelmonde staat nu toch de stil glanzende Kristus — waarover wij slechts een vermoedelijke rekening vonden in het kerkarchief en die waarschijnlijk dateert uit de eerste helft van de 18de eeuw — in de kerk, en bij de familieleden van de overledene staat naast zijn foto ook de foto van het Kristushoofd als een dubbele en troostende herinnering...

Rupelmonde. *F. Caluwé.*

IN ONZE VERBONDSFAMILIE

Wij wensen zeer hartelijk alle mogelijke geluk toe aan ons trouw medelid RIK ANTHONIS, uit Sint-Jozef-Olen, die zich in het huwelijksbootje waagde met Josée Beirsmans.

In juli ontving ons medelid de Zuidnederlandse volkskundige en uitgever MAURITS DE MEYER de Joost van den Vondelprijs in de universiteit van Munster. De prijs 10.000 DM werden hem toegekend voor zijn volkskundig werk en zijn diensten aan de wetenschap als uitgever. Proficiat.

In het gezin JULIEN VAN TWEMBEKE-GOOSSENS te De Pinte werd op 10 augustus 1968 Tineke geboren als achtste kindje. Vrienden en familieleden werden tot de doopplechtigheid uitgenodigd op 31 augustus. Laat al de scheuten sterk groeien en bloeien in de Azalealaan!

Bij medelid JULIEN VAN TWEMBEKE te De Pinte, bracht de ooievaar een achtste spruit: Welkom, Tineke, zomers kinneke!

De bij ons aangesloten Koninklijke Gidsenbond Brugge en West-Vlaanderen verloor op 7 oktober 1968 zijn stichter-voorzitter ISIDOOR DUCHEYNE. Aan de familie van de overledene en aan de Koninklijke Gidsenbond betuigen wij ons diep medevoelen.

Het Verbond voor Heemkunde verloor op 7 september 1968, in Ing. GERARD DHANENS, Burgemeester van Bassevelde, één van zijn trouwste leden. Wij betuigen de familie Dhanens ons diep medevoelen bij dit zwaar verlies.

Op 20 juni 1968 overleed te Ukkel de heer ANTOINE RYCKAERT, vader van ons medelid Hendrik Ryckaert. Het Verbondsbestuur rouwt mee met onze verbondsvrienden.

Op 25 oktober 1967 overleed te Jette ons trouw lid de heer CONSTANT DE BREUCKER. Het Verbondsbestuur betuigt zijn innige deelneming aan zijn echtgenote en aan zijn kinderen en kleinkinderen.

Ons medelid, dr. Spyckerelle, verloor nu ook zijn lieve moederken, Mevrouw MARGRIET VERSTRAETE. Ter dier gelegenheid verschenen twee doodsprentjes, waarvan een uitgroeide tot een heemkundig juweeltje. Het geeft de stamboom weer van de *Verstraete's* tot 1560. Innige deelneming dokter.

Wij rouwen innig mede met ons medelid GERARD FRANCHOO, voorzitter van de heemkundige Kring *Maurits Van Coppenolle*, bij het afsterven van zijn geliefde vader. Hij was ere-gemeentesecretaris van St.-Andries, en had op die post veel over voor het bewaren van het heemkundig schoon op die gemeente.

ERESALUUT AAN ONZE (ECHTE!) OUDERDOMSDEKEN

Wij hebben in dit blad een vergissing begaan en willen die gaarne uitwissen met de brief die medelid Pierre Veys, Vlamertinge, ons heeft geschreven op 5 oogstmaand 1968:

Inderdaad was Alexis Verbouwe, te Alveringem geboren op 7.7.1872, de ouderdomsdeken *niet* van ons Verbond.

Het oudste lid is zeker wel dokter Amand Verbeke, geboren te Passendale op 17.6.1870 en wonende Dorpstraat 8, te Vlamertinge, waar hij lange jaren geneesheer was, en nu, met een goed geheugen, zoveel herinneringen weet aan de dag te brengen over zijn verre loopbaan. Hij geniet nu van een achtingswaardige en welverdiende rust, die hem toelaat, een trouwe lezer van *Ons Heem* en van zoveel andere tijdschriften te blijven, zowel Franse, Duitse, Engelse als Nederlandse.

In het jongste nummer van *Ons Heem* verscheen nog van hem een kleine bijdrage over de *kattekniezers*.

Ik ben oprecht verheugd, u deze rechtzetting te laten toekomen.

Een klinkend eresaluut — èn onze nederige verontschuldiging — aan de wakkere dokter Amand Verbeke, onze èchte ouderdomsdeken! Ad multos annos! *W.*

In memoriam professor PAUL DE KEYSER (1891-1966)

Mijn held die sprak: « Zo wij eens sterven moeten,
Zo sterven wij met kalm en zacht gemoed ...

Dit is de aanhef van een gedicht, dat Paul De Keyser in 1908, 17 jaar oud en student aan het Gentse atheneum, in het studentenblaadje *Jonge Krachten* liet verschijnen.

Wellicht is het de eerste publikatie van een man, wiens bedrijvigheid groot en veelzijdig zou zijn: letterkunde, esthetica en volkskunde waren de disciplines, die door hem werden beoefend en gedoceerd.

Eerst was hij atheneumleraar te Schaarbeek en daarna te Gent; later zouden — van 1926 tot 1961, het jaar van zijn emeritaat — verscheidene generaties door hem gevormd worden.

Al zijn oud-studenten zullen met mij willen getuigen dat professor De Keyser een innemend man was, broodgoed en écht-vriendelijk in de omgang met eenieder.

Het zou onbegonnen werk zijn hier de overtalrijke publikaties op te sommen. Ik beperk mij tot enkele die ons speciaal blijven interesseren: de uitgaven van Middelnederlandse dichtwerken, als Floris en Blancefoer, Van den Vos Reynaerde; de gedichten van Jacob van Maerlant; *Gent in de literatuur en de folklore; Gent, kunsthistorische schets;* zijn bijdragen in *Volkskunde*, in *Oost-Vlaamsche Zanten*, in *Dietsche Warande en Belfort*.

Ook als voordrachtgever werd hij zeer gewaardeerd en sommigen onder ons zullen zich zeker nog de pittige voordracht herinneren, die hij in 1950 te Gent hield, bij onze eerste na-oorlogse landdag, over *Heemkunde en stadskultuur* (gepubliceerd in *Ons Heem*, jg. IX, 1951, blz. 119-122).

Paul De Keyser was de eerste voorzitter van de Nationale Commissie voor Volkskunde en van de Commissie voor het Oude Lied, hij was voorzitter van de Oostvlaamse Letterkundigen, hoofdman van de Gentse rederijkerskamer *De Fonteyne*, lid van de Maatschappij der Nederlandse Letteren te Leiden, hoofdbestuurslid van de Wereldbibliotheek, lid van de Commissie van het Openluchtmuseum te Bokrijk, stichter van de Bond der Oostvlaamse Volkskundigen en oprichter van het zo belangrijk Gents Museum voor Volkskunde.

Onze voorzitter Dr. Weyns heeft in een radiotoespraak, kort na het overlijden, een ontroerende hulde aan de overledene gebracht. Hij herinnerde aan gezamenlijk beleefde gebeurtenissen ter gelegenheid van de oprichting van het Openluchtmuseum te Bokrijk en van volkskundige kongressen in het buitenland.

In de loop van zijn laatste levensjaren deed ik tweemaal beroep op mijn oud-professor en tweemaal werd er op een hartelijk-vriendelijke wijze gevolg aan gegeven: voor het inhuldigen van een stijlvolle eetgelegenheid bewerkte hij een oude plaatselijke sage in het Middelnederlands en voor de openingsplechtigheid, bij de herdenking van het kunstleven te Sint-Martens-Latem, sprak hij een passende rede uit. Hij was de vriend geweest van verscheidene artiesten.

Afb. 86. — Bij de opening van *De Klokkeput* te Sint-Martens-Latem (1964) ontvangt professor De Keyser het eerste gedrukt eksemplaar van de klokkeputsage, door hem geschreven en door kunstschilder Bonnevalle geïllustreerd.

Ter voorbereiding van deze spreekbeurt mocht ik hem in onze gemeente, waar hij vroeger bij voorkeur zijn vakanties doorbracht, enkele uren gezelschap houden. Wij zaten op een herbergterras en genoten van het heerlijke zomerse weder (1964). Hij, die sinds het bereiken van zijn 70ste jaar in 1961 professor-emeritus geworden was, kwam er nog uiterst kranig voor. Hij filosofeerde zo wat over al het voorbije, over de Latemse kunstenaars en over de dood van Richard Minne, die in het schoolblaadje *Jonge Krachten*, in 1908, een gedicht had laten verschijnen naast het zijne, dat ik hoger citeerde.

En beter dan ooit heb ik toen de eenvoud aangevoeld bij deze Vlaamse wetenschapsmens en de gerijpte goedheid bij deze man met het grote hart.

Sint-Martens-Latem. *Raf van den Abeele.*

VAN EN VOOR ONZE LEDEN.

Van JOZEF GOOLENAERTS verschijnt eerlang: *Heraldiek van Merksem* met 14 tekeningen van wapenschilden door de auteur en 4 verklarende linos door Toon Vermeylen (leraar aan de Vesperschool te Merksem); in de reeks heemkundige handboekjes voor de Antwerpse randgemeenten, uitg. Gitschotelbuurschap. Prijs 100 fr. (4 nrs.) jrg. XVI, 1968, postrekening nr. 4220.67 van F. van de Vijver te Borgerhout.

Het boek « Passendale 1914-1918 » door Gabriel Versavel verscheen half september, het kan nog besteld op prk. 9576 van de Bank van Roeselare met de vermelding « Passendale 1914-1918 », het kost nu 200 frank. Bespreking volgt.

Wervik: de catalogus van de historische tentoonstelling « Wervik door de eeuwen heen » kan nog besteld op het secretariaat, prk. 6193.53 van de STOC-Wervik: 20 fr. en eventueel 3 fr. verzendingskosten.

Het Mannekensfestijn is weer in aantocht.
De uitgave 1969 van de almanak is klaar en glinstert van deugd en... en ondeugd. 't Smaakt als een beuterspekke!
Wie wil medesmekken aan de nieuwe beuterspekke van de almanak, kan zijn exemplaar thuis krijgen door storting van 20 fr. op prk. 1302.16 van « 't Manneke uit de Mane » vzw., Ieper.

De « Bibliotheek van de Westvlaamse Volkskunde » wordt gepubliceerd door de Uitgev. Saeftinge, Weststraat, 91, Blankenberge. De voorintekenprijs bedraagt 225 fr. per deel. Per jaar zullen twee delen verschijnen, sommige geïllustreerd. Het thans uitgekomen eerste deel « Hervé Stalpaert: Westvlaams Sagenboek I » beslaat 168 blz. Buiten Hervé Stalpaert (sagen, sprookjes, algemene volkskunde) werken mee: Magda Cafmeyer (volkskalender, volksleven in gehucht en dorp), Walter Giraldo (volksgeloof en volksgebruik uit bedevaartplaatsen), Lucien Dendooven (boerenvolk), Jack Verstappen en Gerard Simons (vissers).

DEVLIEGHER LUC. *Front 14/18.* Gebonden: 295 fr. bij Uitgeverij Lannoo, Tielt/Den Haag. Het beste boek over de eerste wereldoorlog, door twee wetenschappelijke medewerkers aan de provinciale dienst voor kunst en kultuur.

Het Frans Vlaams Jaarboekje I, 1968, is verschenen, gedrukt en in beperkte oplage. 88 bladzijden en geïllustreerd. Redaktie: BERT BIJNENS, Dirk Boutslaan, 8, Koksijde. Bestellen door overschrijving van 60 fr. op PCR 889469 van de Heemkring *Bachten de Kupe,* Nieuwpoort.

Gedachteniskaartje van de Rederijkerskamer « Verblijders in 't Kruys » te Eke, getekend door B. Bijnens. Bestellen op hetzelfde adres zolang er in voorraad zijn. Er zijn ook nog enkele kaarten van Houtkerke.

TER BESPREKING ONTVANGEN: F. Timmermans en F. Verstreken: Onze-Lieve-Vrouw der Vissen; een verfilmd verhaal van Felix Timmermans. Oudenaarde, Sanderus, 1968, 26 x 21 cm, overvloedig geïllustreerd met foto's uit de film en andere met pentekeningen van F. Timmermans en Steven Wilsens. Vollinnen stempelband. Prijs 450 fr. Te bestellen bij de boekhandel of bij de auteur, ons medelid Frans Verstreken, Kan. Davidlaan 22, Lier. — Een prachtig geschenk voor de eindejaarsfeesten! — Volledige bespreking volgt in de Heemkundige Bibliografie 1968. L.E.

M. ARICKX, *Voor Kanegem wil ik mijn harpe snaren,* Uitgave: *Kanegem Bebloemd,* 1968. De titel doet niet eens een heemkundige monografie vermoeden en toch... Bestellen bij: Marc Arickx, Dorpplaats 5B, Kanegem.

Haec Olim. Jaarboek van de Oudleerlingenbond Sint-Lodewijkcollege, XVIII, 1968. Precies op tijd komt dit jaarboek, 132 blz., 30 medewerkers, 21 blz. bio-bibliografie, 20 auteurs, van wiskunde tot anarchie, collegeleven 1889-1968, 120 fr., over te schrijven op gironr. 16.14.62 van het Sint-Lodewijkscollege, Noordzandstraat, 63, Brugge. RED. H.O., Prof. Dr. E. I. Strubbe. Een portret, 5. — E.I. STRUBBE, Een Dies Irae-hekelgedicht op Holland-in-nood, 7. — A. VIAENE, Kroniek van oude Brugse families, 11. — G. MAERTENS, Een man voor een boeiende tijd: Augustinus, 17. — A. HOSTE, Bibliografie van Stephanus G. Axters, 21. — J. DE SMET, Het proces van de protestant Jacob de Rore, 29. — H. BOSSIER, Herinneringen uit mijn collegejaren, 36. — FR. DEWITTE, C. Delaere te Nieuwpoort en Leffinge, 41. — J. DE MUELENAERE, Leraar Bernard Morgan, 50. — A. VEYS, Kanttekeningen bij Haec Olim XVI, 55. — G. VAN PARIJE, André Terryn, 58. — A. VAN DE VELDE, Matrices en Isomorfismen, 60. — G. GYSELEN, Kunst vandaag in conflictsituatie, 75. — J. SONNEVILLE, Intervieuw met een links uitgever, 79. — J. VAN DER HOEVEN, Gilbert Swimberghe, 82. — F. DEWITTE, Livia Canestraro, 84. — RED. H. O., Bio-Bibliografie 1967-68,, 90. — KRONIEK, 111. — COLOPHON, 132.

Ons Heem, tweemaandelijks tijdschrift van het Verbond voor Heemkunde. — Jaarabonnement : gewoon lidmaatschap : 140 fr. ; steunend lidmaatschap : 200 fr. ; beschermend lidmaatschap : van 300 fr. af ; Biblioteken, Openbare Besturen, enz. : 175 fr. Militairen (militair adres aangeven), leden van grote gezinnen (nummer van kortingskaart N.M.B.S. aangeven), studenten (onderwijsinrichting en leeftijd aangeven) en Zuidvlamingen genieten een korting : ze betalen 130 fr. Verzending naar Nederland : geen prijsverhoging ; naar Europese landen : verhoging 10 fr. ; overzee : verhoging 20 fr. **Over te schrijven op postrekening nr. 495981,** *Verbond voor Heemkunde,* **Sint-Martens-Latem.** — Erevoorzitter : Drs. Jozef van Overstraeten, Parklaan, 37, Aalst. — Voorzitter : Dr. Jozef Weyns, Herkenrodeplein 1, Bokrijk, Genk. — Penningmeester : Luc Ebrard, Marlier 25, Asse (Brab.). — Eind- en hoofdopsteller : Z.E.H. A. Lowyck, Leegweg 20, Sint-Andries-Brugge. — Hoofdopsteller van *Onze Stam* : Lic. hist. Daniël Verstraete, Engelendalelaan 19, Assebroek. — Redaktieraad : Dhr. Luc Ebrard, Marlier 25, Asse (Brab.), voor Brabant ; Lic. hist. Raf van den Abeele, *Het Nevels Leen,* Sint-Martens-Latem, voor Oost-Vlaanderen; Z.E.H. A. Lowyck, Leegweg 20, Sint-Andries, voor West-Vlaanderen ; Dr. Jozef Weyns, Herkenrodeplein 1, Bokrijk, Genk, voor Antwerpen en Limburg. — Drukker : E. Vercruysse en Zoon, p.v.b.a., Diksmuideheirweg 36, Sint-Andries-Brugge. — *Sekretariaat : Openluchtmuseum Bokrijk, Genk.*
Prijs van dit nummer : 25 fr.

PRAKTISCHE RICHTLIJNEN :

Alle briefwisseling betreffende de **verzending van** *Ons Heem,* als : adresveranderingen, ruil, enz., dient rechtstreeks gericht aan **Luc Ebrard, Marlier 25, Asse (Brab.).**

Voor de aankoop van **losse nrs. van de lopende jaargang** stort men het verschuldigd bedrag op de **postrekening nr. 495981 van het Verbond voor Heemkunde, Sint-Martens-Latem,** met nauwkeurige aanduiding van het gewenste nr. op het strookje. De prijs van ieder nummer staat vermeld op de achterzijde van de omslag.

Bestellingen van **oude jaargangen en losse nrs.** van deze jaargangen, alsmede van onze **andere uitgaven,** dienen schriftelijk gericht aan **Verbondsvoorzitter Dr. Jozef Weyns, Herkenrodeplein 1, Bokrijk (Genk).** De bestelde nrs. worden klaar gelegd, voor zover voorradig, en de besteller wordt schriftelijk op de hoogte gesteld van het door hem te betalen bedrag. Na ontvangst van dit bedrag op onze postrekenng 495981, worden de nrs. zo gauw mogelijk opgestuurd.

LET WEL : Alleen de bijzondere nrs. over tin, haard en tegels kunnen afzonderlijk bekomen worden. Van deze nrs. werd een hogere oplage gedrukt. De andere bijzondere nummers kunnen niet afzonderlijk bekomen worden. U begrijpt waarom : indien wij die rozijnen er zouden laten uitpikken, zouden de bestellers van volledige jaargangen deze bijzondere nrs. moeten missen.

OPMERKINGEN VOOR ONZE MEDEWERKERS :

1) Alle kopij moet in dubbel getypt worden. U bewaart een eksemplaar, dat U gebruikt bij het verbeteren van de drukproeven der langere bijdragen.

2) Elkeen is verantwoordelijk voor zijn eigen bijdrage.

3) Elkeen is verzocht de richtlijnen te volgen van het bijvoegsel van jrg. XV, nr. 4. Zie vooral na het verkeerd gebruiken van de aanhalingstekens en het benadrukken van bepaalde passages.